

LELKI PROBLÉMÁK

A PSZICHOANALÍZIS
MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

ÍRTA

DR. FERENCZI SÁNDOR
IDEGORVOS

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST, 1918
DICK MANÓ KÖNYVKERESKEDÉSE
ERZSÉBET-KÖRÚT 14

„Újságüzem“ könyvkiadó és nyomda rt. Budapest.

TARTALOM

	Oldal
Előszó	5
Előszó a második kiadáshoz	7
A tudattalan megismerése	9
Indulatáttétel és magábavetítés	15
Hipnotikus hatások lelki elemzése	35
Szuggesztió és pszichoanalízis	62
A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában	75
A trágár szavakról	96
Az éle és komikum lélektana	112
Anatole France mint analitikus	127
A pszichoanalitikus mozgalom történetéből	138

ELŐSZÓ

Pszichoanalitikai dolgozataim első gyűjteményei nek, a „*Lélekelemzés*“-nek megjelenése óta az analízis tudománya úgy a kiterjedés, mint a mélység dimenziójában hatalmasat fejlődött. Az itt összegyűjtött dolgozatok azonban egy-kettő kivételével nem e fejlődés ismertetését, hanem speciális problémák elemző feldolgozását tartalmazzák. És bár az általános haladás iránya jól felismerhető az egyes egyén tevékenységéből is, ez a könyv távolról sem nyújt fogalmat az analitikai irodalom évente gyarapodó dús terméséről. Aki ez irodalom anyagával közelebről óhajt mégismerkedni, annak múlhatatlanul el kell olvasnia a „*Jahrbuch für psychoanalytische Forschungen*“ eddig megjelent köteteit (kiadja: Deuticke, Bécs) és a „*Zentralblatt für Psychoanalyse*“ című havi folyóirat első évfolyamát (Bergmann, Wiesbaden).

Budapest, 1911 november.

Ferenczi Sándor.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

A fentiek annyiban szorulnak kiegészítésre, hogy a „Zentralblatt“ helyét időközben a nemzetközi pszichoanalitikai egyesület orgánuma, az „*Internationale Zeitschrift f. ärztl. Psychoanalyse*“ foglalta el. (Főszerkesztő: *Freud*; szerkesztők: *Ferenczi, Ránk* és *Jones*.) Uj orgánum továbbá a pszichoanalízist a szellemi tudományokra alkalmazó „Imago“ (szerk.: *Rank* és *Sachs*, mindkettő *H. Heller* kiadása, Bécs). A „*Jahrbuch*“ folytatólag *Deuticke-nél* jelenik meg Bécsben. (Szerkesztik: *Ábrahám* és *Hitschmann*.)

Budapest, 1918. március.

Ferenczi Sándor.

A tudattalan megismerése

Nem uralkodók, diplomaták és politikusok, hanem a tudósok döntenek el a világ jövő sorsát; a hatalmasok voltaképpen csak végrehajtói vagy dacos ellenzői, de mindenképp csak marionettjei az eszméktől felszabadított erőknél. És ki tudja, — kérde valahol Anatole France, — nem dolgozik-e már valamelyik kis padlás-szobácskában az az ismeretlen kutató, aki az életet sarkaiból fogja kiforgatni.

És nem csupán a technika eljövendő csodáitól, a természet erőinek egyre tökéletesebb igábehajtásától várhatjuk a világ képének megváltozását, nem is csak azoktól a törekvésektől, melyek a materiális erőviszonyoknak és a társadalmi szervezetnek célszerűbb beosztásával igyekeznek az életet az egyes egyénre és minél több egyénre tűrhetőbbé, kellemesebbé tenni. Van a haladásnak egy harmadik, nemkevésbé reményteljes kilátása, amelyet az ember testi és szellemi erőbírásának és alkalmazkodóképességének fejlesztése nyújt. Ez utóbbi célnak áll szolgálatában az egyéni és társadalmi higiéné és az az egyre szélesebb hullámgyűrűkben terjedő mozgalom, mely napjainkban a fajfejlesztés, az eugenika, neve alatt megindult.

Feltűnő jelenség ezen utóbbi törekvéseknek bizonyos egyoldalúsága. A szociológusok nem tudják magukat kivonni a szoros értelemben vett természettudományok — a fizika, kémia, biológia — óriási sikereinek hipnotizáló hatása alól és *csakis* ezektől, főleg pedig a csirakímélés és csira javítás eszközeitől várják az üdvöt. Hozzájárul ehhez, hogy még mindig nem

szabadult fel teljesen az emberiség az alól a reakció alól, mely a természetfilozófia nyomán a múlt században keletkezett minden kézzel nem fogható, exakte nem mérhető, képletbe nem foglalható, kísérletekkel nem ellenőrizhető jelenségcsoport tanulmányozása ellen, szóval minden ellen, amit a „spekuláció“ megvetett fogalma alá lehetett foglalni

Amilyen hasznos volt az érdeklődésnek ilyen egyoldaluan kifelé-irányítása a természettudományokra, ugyanannyira ártalmára volt az ember belső, lelki világával foglalkozó ismeretkörnek, a pszichológiának. Ami a lelki jelenségekből mérhető, képletekbe foglalható, kísérletek számára hozzáférhető, az a lelki világnak oly elemi és elenyészően csekély része, hogy a materialisztikus áramlat hatása alatt a lélektan a fiziológiának, az érzékszervek élettanának, alárendelt provinciájává süllyedt alá és, mondhatjuk, évtizedeken át csaknem terméktelen volt; mindenesetre aránytalanul sok szorgalmat és munkát emésztett fel a sovány eredményekhez képest. Ellenben az összetettebb lelki jelenségeket, melyeknél egyelőre csak a *megfigyelés* és a *magábatekintés* állott mint módszer a rendelkezésükre, a tudósok figyelmükre sem méltatták. Emberismerettel, jellemtanulmányokkal, lelki konfliktusokkal és azok elintézés módjaival, lelki behatások múló és maradandó következményeivel a hivatásos tudományművelők nem foglalkoztak. Úgyszólván csak a belletrista költők, az autobiografusok és életrajzírók, meg egyes historikusok művelték a tudásnak ezt az ágát, anélkül persze, hogy tiszta tudományt nyújtottak volna, mert a költő nem tanítani, hanem mulattatni akar, a történetírót maguk az események, a biografust az egyes emberek érdeklik elsősorban, nem pedig a megismerésből levonható általános igazságok.

A lelki betegségek egy fájának, a hisztériának tanulmányozása térítette vissza a pszichológiát igazi feladataihoz. *Charcot*, *Möbius* és *Janet* kutatásai nyilvánvalóvá tették, hogy ennél a kórállapotnál rendkívül tanulságos „Natur-Experiment“-ről van szó, mely azt

bizonyítja, hogy az emberi psziché egyáltalán nem mindig az az egységes, oszthatatlan valami, amit az „individuum“ szó sejtet, hanem szövevényes szerkezetű építmény, melynek a tudat úgyszólván csak a felületét, a külső homlokzatát mutatja, míg a lényeges mozgatóerőket és erőszerveket egy harmadik dimenzióban: a léleknek tudat alatti mélységeiben kell keresni. Ezt a tanulságot azonban a kutatók nem vonták le a hisztéria jelenségeiből; ők azt hitték, hogy a tudat osztódása, részekre hasadása csak kórosan *eh* fajult lelki organizmusban lehetséges, mely a lelki erők Összetartására, szintézisére már *ab ovo* gyenge és nem vették észre, hogy a hisztéria csak torzított nagytásban mutatja ugyanazt, ami minden emberben, ha talán kevésbé feltűnő módon, de végbemegy.

Csaknem egyidejűleg ezekkel a hisztéria?tanulmányokkal koncentrikus támadás érte a tudat egységének tanát, mikor a *hipnózisnak* addig babonaszámba ment jelenségeit komoly figyelemre kezdték méltatni *Liébeault*, *Bernheim* és a *Salpêtrière* tudósai. Amit a hisztéria mint betegségi jelenséget produkált, az egyéniség ketté vagy többfelé osztódását: azt a hipnotikus kísérletekkel mesterségesen is sikerült előidézni. A párisi sínylődők-házában, ahol ezek a kísérletek folytak, egész sor olyan embert „neveltek“, kiknek két, három vagy négy „én“-je volt, melyek egymás vágyairól, cselekedeteiről semmit, vagy csak igen keveset tudtak, egymással sokszor homlokegyenest ellenkező jellemű egyéniségeket reprezentáltak és külön emlékezetcsoportok felett rendelkeztek.

Jellemző az emberi szellem maradi irányzatára, hogy még ezekből a hipnotikus kísérletekből, amelyeket pedig már nemcsak beteg, hanem igen sok „egészséges“ emberen is tetszés szerint elő lehetett idézni, még ezekből sem vonták le a tudósok azt a magátólértetődő következtetést, hogy a tudat részekre-hasadása nem valami kuriózumszámba menő „*lusus naturae*“ vagy tudományos különlegesség, hanem az emberi lélek lényeges sajátja. És ahelyett, hogy teljes erővel rávetették

volna magukat ennek a merőben új és nagy távlatokat nyújtó problémának a tanulmányozására: makacsul folytatták a steril pszichofizikus méréseket. Abból a téves szempontból indultak ki, hogy a pszichológia tárgyai csak tudattól kísért lelki jelenségek lehetnek s a priori kizárták, hogy a tudat alatti réteg másképp, mint élettanilag, értelmezhető legyen. Hiába szóltak ellene ennek a felfogásnak a hisztériánál és a hipnózisnál tett tapasztalatok, hiába tűnt ki ezeknél a jelenségeknél, hogy a tudat küszöbe alatt igenis lehetségesek magas összetételű és — a tudatosságtól eltekintve — az öntudattal csaknem egyenrangú képességekkel rendelkező komplexumok.

Ezt az ellentmondást ők vagy azzal intézték el, hogy a tudat alatti szövevényes pszichikus képződnie nyéket „agyműködéssé” s ezzel fizioológiává degradálták, vagy pedig azzal, hogy számtalan ellenkező bizonyossággal szemben dekretálták, hogy a tudat alatti lelki működésnek igenis van egy kevés tudata és az ilyen „félíg tudatos” kvalitás felvételéhez még ott is ragaszkodtak, ahol az erre egyedül hivatott megítélő, maga a szubjektum, semmit sem tudott vagy érzett annak a létezéséről. Szóval ismét a *tények* húzták a rövidebbet, amikor meggyökeresedett elméletekkel mertek összeütközni. Tant pis pour les faits!

Így álltak a dolgok, mikor 1881-ben *Breuer* bécsi belgyógyásznak egy zseniális nőbetege rávezette orvosát arra, hogy hisztériásoknál a tudat küszöbe alá süllyedt s onnan zavarokat okozó emlékképek bizonyos feltételek között ismét felszínre kerülhetnek s tudatossá válhatnak. Eltekintve attól, hogy ez az eljárás a betegnek, mint gyógyító procedúra, hasznára vált: rendkívüli jelentőséget tulajdoníthatunk ennek a ténynek pszichológiai szempontból, mert ez volt az első példa arra, hogy céltudatos eljárással sikerült a tudattalanban lappangó képzetscsoportok tartalmát te az azokhoz kapcsolt indulatok irányzatát megállapítani.

Csalódnék azonban, aki azt hinné, hogy ezt a felfedezést nyomon követte a tudattalan lelki világ talá-

nyainak lázas kutatása. Tíz évig hevert ez a kórtörténet felhasználatlanul a bécsi orvos asztalfiókjában, míg végre *Freud* annak általános jelentőségét felismerte.

A tudattalan lelki világ megismerésének munkája ettől kezdve a *Freud* nevéhez fűződik. Ő volt az, aki egyre finomodó és tökéletesedő *módszerét* fejlesztette ki az egészséges és beteg lélek elemző vizsgálatának s ezzel a lélekről való tudásunkat egészen új alapokra fektette. *Freud* óta tudjuk, hogy az emberi lélek egyéni fejlődése nem hasonlítható a gömbfelület fokozatos növekedéséhez, hanem olyan, mint a fa növése, melynek törzsét ha keresztülmetsszük, megtaláljuk benne az összes átélt évek évgyűrűit. A lélek tudattalan rétegeiben ott élnek gyermek- és ifjúkorunk rég elintézettnek vélt, kultiválatlan, amorális ösztönei és primitív képzetkomplexumai, melyek — nem lévén a tudat mérseklő, fékező, irányító hatalmának alárendelve — sokszór zavaró módon bontják meg a tudatos „én” logikai, etikai és esztétikai összhangját, szenvedélykitöréseket, célszerűtlen, céltalan vagy kényszerű cselekedeteket, lelki kórságokat és mindenképpen sok felesleges bajt és szenvedést okozván.

Visszatérhetünk kiinduló pontunkhoz. Az emberi szenvedélyek fékezése, a lélek megterhelhetetésének csökkentése, lelki betegségek megelőzése: ezek már nem egy elvont tudomány kérdései, hanem a jövő emberiség boldogulásának és fejlődésének új és reményteljes irányokat jelző célmutatói. Mi több: a szó teljes értelmében vett *szabad gondolatról* is csak akkor beszélhetünk majd, ha a gondolkodás nemcsak a tudat felületén mozog, alávetve tudattalan képzetek irányításának, hanem a mélyben lappangó, esetleg az uralkodó erkölcsi renddel ellenkező képzeteket és irányzatokat is, szóval az addig tudattalan determinánsokat is felöleli s velük józan célszerűséggel, az egyéni és a közjó okos összeegyeztetésével, szuverénül rendelkezik.

Amit a pszichoanalízis a szorosán vett lelki kórságok gyógyítása körül már eddig is produkált, igazolja

azt a reményt, hogy ez a kutatási módszer a társadalom sok súlyos lelki betegségének is fel fogja deríteni igazi okát és meg fogja találni az orvosszerét.

A távolabbi jövő pedig meg fogja hozni az ember lelki nevelésének gyökeres reformját s egy oly nemzedéket fog nevelni, mely a természetes, de a kultúrával sokban összeütköző ösztönöket és vágyakat nem a tudattalanba sülyesztéssel, letagadással, reflektori- kus elfojtással fogja elintézni, hanem megtanulja azoknak tudatos elviselését és józan kormányzását. Ez pedig végét fogja jelenteni az emberiség egy korszakának, melyet a hipokrizis, a dogmák és tekintélyek vak imádása és az önkritika hiánya jellemez.

Indulatáttétel és magábavetítés

(Introjekcio.)

„A neurózisok tünettermelőképesége a pszichoanalitikus kúra alatt nem apad ki, hanem sajátos természetű, többnyire tudattalan gondolatsoportok alkotásában nyilvánul meg, mely tevékenységet *indulatáttétel* (Übertragung) névvel lehet jelölni.“

„Mi az indulatáttétel? Új kiadása, utánképzése oly érzelmi mozzanatoknak és fantáziáknak, melyeket az elemzés, előhaladása közben, szendergésükből felébreszteni és tudatossá tenni kénytelen s amelyekben egykor jelentőségteljes személyeket az orvos helyettesít.“

E mondatokban, melyek egy hisztériás nőbeteg mesterien ecsetelt kórtörténetében láttak napvilágot, egyik legjelentőségteljesebb felfedezését hozta nyilvánosságra *Freud*.¹

Mindenkinek, aki azóta megkísérelte *Freud* útmutatásai alapján a neurotikusok lelki világát analitice átkutatni, meg kellett győződnie ezen megfigyelés igazságáról. És az analízis legnagyobb, de elkerülhetetlen nehézségeit épen a neurotikusoknak az a feltűnő sajátossága okozza, hogy ők „a saját öntudatlanukba való betekintés elől menekülve, megpróbálják tudattalan affektusokkal erősített érzelmeiket a kezelő orvos személyével hozni kapcsolatba“²

¹ Freud: Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre. I. kötet. („Bruchstück einer Hysterie-Analyse.“) Deuticke, Bécs.

² Ferenczi: Über Aktual- und Psychoneurosen. „Wiener Klinische Rundschau“ 1908.

De ha közelebbről megismerkedünk a neurotikus psziché működési módjával, rájövünk, hogy a pszichoneurotikusok ezen hajlandósága az indulatáttételre nemcsak a pszichoanalízisnél és nemcsak orvosokkal szemben nyilvánul meg, hanem meggyőződhetünk arról is, hogy *az indulatáttétel a neurotikusra általában jellegzetes, élete minden körülményei között megnyilatkozó és legtöbb betegségi tünete alapjául szolgáló lelki mechanizmus.*

Tapasztalataim gyarapodván, beláttam, hogy a neurotikusoknak látszólag indokolatlan indulatpazarlása, a túlságba vitt gyűlölés, szeretés és részvét, melyet náluk néha konstatálhatunk, szintén ilyen indulatáttétel eredményei, vagyis onnan magyarázhatók, hogy tudattalan fantáziájuk rég elfelejtett lelki élményeket aktuális esetekkel és jelenlévő személyekkel hoz kapcsolatba és e kapcsolat segítségével tudattalan képcsoportok affektív erejét az aktuálisan tudatos gondolatcsoportra áttevén, annak érzelmi hangsúlyozottságát látszólag indokolatlanul *túlazza*. Rég ismeretes és sok gúny és kicsinylés tárgya a hisztériásoknak ez a „túlzottsága“; de csak *Freud* óta tudjuk, hogy a gúnyolódás több joggal érhetett volna minket, orvosokat, kik nem ismertük fel a hisztériának szimbolikus ábrázoló-képességét és analfabéták módjára állottunk szemben a hisztéria ékesen szóló idiomájával, melyet majd szimulálásnak kereszteltünk el, majd pedig nagyhangú, de homályos és üres élettani jelszavakkal véltünk elintézhetni.

A hisztériás tüneteknek és jellem-sajátságoknak *lélektani* kutatása *Freud* módszere segítségével meglepő világosságot derített a neurotikusok lelki életére. így kiderült, hogy a pszichoneurotikusok hajlandósága az *utánzásra* és a hisztérikusok közt oly gyakori *pszichotikus infekció* nem csupán „automatizmus“, hanem tudattalan, tudatra képtelen és önönmaguk előtt is bevallatlan *igényekben* és *vágyakban* leli magyarázatát. A beteg akkor sajátítja el más személy tüneteit, akkor teszi magáévá jellemvonásait, ha tudattalanja magát

az illető személlyel az „azonos aetiologiai igény alapján“ *azonosítja*.

De ugyanezen hisztériás azonosításban leltem magyarázatát a neurotikusok ismert hajlandóságának az érzékenyülésre, mások élményeinek intenzív átérzése, harmadik személyek örömeiben és bánatában való túlságos részvételükre is. A nagylelkűség és jótékony-ság impulzív megnyilatkozásai is csak ilyen tudattalan érzelemhullámzásokat enyhítő reakciók, végső elemzésben tehát a fájdalomkerülés elvének engedelmessé, vagyis egoisztikus cselekmények.

Hogy minden felmerülő emberbaráti vagy újító mozgalom követői és a „tartózkodási propaganda“ hívei között (vegetáriánusok, antialkoholisták, abolícionista), a vallási jellegű szervezetekben és szektákban, a politikai, felekezeti, erkölcsi rend ellen (vagy mellett) szőtt összeesküvésben csak úgy hemzsegnék a neurotikusok, szintén abban leli magyarázatát, hogy a „lelki idegességben“² szenvedők tudattalanjából igen sok elfojtott, cenzúrával sújtott, önző (erőszakos és erotikus), vágy teljesülési törekvés energiája vitetik át oly tere, melyen azok önvád nélkül kitombolhatják magukat.

De az egyszerű polgári élet mindennapias eseményei körében is bőven kínálkozik alkalom arra, hogy a neurotikusok tudatukkal összeférhetetlen törekvéseiket ártalmatlan tevékenységi terere tolhassák *kt%*. Példa erre a *táplálkozási* és *kiválasztási* folyamatok oly gyakori tudattalan azonosítása genitális működésekkel (szexuális egyesülés, szülés), amit lelki idegességben szenvedők elemzésénél oly feltűnő gyakorisággal megállapíthatunk. A test ellentétes pólusai között az asszociatív kapcsolat a korai gyermekkorban jön létre, mikor a már intenzíve megfigyelő és gondolkodó gyermek, a felnőttektől nem nyervén felvilágosítást a fajfentartási folyamatok felől, maga kénytelen elméleteket al-

¹ Freud: Traumdeutung. II. kiadás 107. oldal. (Deuticke, Bécs.)

² A psychoneurosis szó magyarosításának kísérlete.

kötni róluk és naivul azonosítja a *táplálékfelvételt* a megtermékenyítés, a kiválasztást a szülés folyamata!.¹

Ez az infantilis azonosítás magyarázza a hisztériások oly sok tünetének halmozódását a száj és nyelőcső körül: a hisztériás étkezési iszonyt, a hisztériás hányást, a csóktól való undorodást, a hisztériás golyóérzést a torokban (globus), sok esetben a neurotikusok vizelet- és bélsárkiürítési zavarát is. A hisztérikus nyalánsága, értelmetlennek látszó hajlandóságuk emészthetetlen vagy nehezen emészthető, esetleg árthatmas dolgok (kréta, papiros, haj, tű, mérgek) fogyasztására; sajátságos vágyódásuk a „tiltott gyümölcs“ (éretlen vagy egészségtelen tápszerek) élvezésére; ellenszenvük az otthoni koszt ellen és vágyakozásuk a mások asztalán látott ételekre; bizonyos formájú, összetételű, színű vagy halmazállapotú ételek iránti túlzott rokon- vagy ellenszenv (idioszinkrázia): elemzéseim szerint nem jelentenek egyebet, mint elfojtott erotikus (genitális és koprophil) hajlandóságok indulatáttételét, a szexuális kielégítetlenség szimbolicus megnyilatkozását. Hogy gravid nők oly sok és különös dolgot „megkívánnak“, amely jelenséget a havi tisztulás idején nemterheseknél is észleltem: az élettani folyamatok hatása alatt fokozódó libidó elfojtásával, vagyis múltó hisztériás állapot felvételével tudtam megmagyarázni. O. Gross és Stekel ugyanezen okát derítették ki a hisztériás *kleptomániának*.

Tudatában vagyok annak, hogy a felhozott példák értelmezésénél e két kifejezést: *indutateltolás* és *indulatáttétel*, összekevertem. De hisz az áttétel csak speciális esete a neurotikusok általános eltolási hajlandóságának. A lelki idegességben szenvedők, hogy egynehány bántó s azért tudattalanná lett komplexum elől kitérhessenek, kénytelenek a legfelületesebb „aetiologiai igények“ és analógiák alapján a külvilág tár-

¹ L. Freud: „Infantile Sexualtheorien“. (Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre II. k. Deuticke, Bécs.)

gyaival szemben túlságos érdeklődést (szeretetet, irtó-zást, hajlandóságot, gyűlöletet) tanúsítani.

A pszichoanalitikus kúra igen kedvez az ilyen indulatáttétel létrejöttének. Az eddig elnyomott és lassanként tudatra ébredő indulatok „in statu nascendi” mindenekelőtt az orvos személyét találják elő és megkísérlik telítetlen vegyértékeiket ezen személyiséghez kapcsolni. Ha ezt a kémiai hasonlatot folytatni akarjuk, azt mondhatjuk, hogy a pszichoanalízis, amennyiben benne az indulatáttétel játszik szerepet, tulajdonképpen a *katalízis* egy neme. Az orvos személye úgy hat itt, mint valami katalitikus fermentum, mely a bomlásnál lehasadó indulatokat időlegesen magához rántja; már itt megjegyzem azonban, hogy a helyesen alkalmazott lélekelemzésnél ez a vegyülés többé-kevésbé laza, úgy, hogy a beteg érdeklődését a szabályszerűen végzett analízis csakhamar visszavezeti az eredeti, betemetett forrásokhoz és állandó vegyületbe hozza az addig tudattalan komplexumokkal.

Hogy mily kevés és jelentéktelen indító ok elegendő arra, hogy neurotikusoknál ilyen indulatáttétel létrejöjjön, arra jellegzetes példákkal szolgálhatok.

Egy szexualitását igen erősen elfojtó és önmaga előtt is letagadó hisztérikus nőbetegem az orvosra való indulatáttételt először egy álmában árulta el; én (mint orvos), operálom a beteg orrát, ki eközben „Cléo de Mérode“-frizurát visel. Aki már elemzett álmokat, az minden további bizonyítás nélkül el fogja nekem hinni, hogy én a páciens ezen álmában és valószínűleg nap-pali öntudatlan gondoékokodásában is, azon rhinologus helyét foglaltam el, ki egyszer szexuális ajánlatokat tett neki; az ismert félvilági nő frizurája meglehetősen átlátszó célzás erre.

Ha a kezelő orvos a beteg álmaiban szerepet kezd játszani, az elemzés egész bizonyosan kimutatja az indulatáttétel jeleit, mint azt *Stekel* is a szorongási hisztériáról írott munkájában szép példákkal igazolja. De ez az eset más tekintetben is tipikus. Igen sokszor felhasználják a betegek az alkalmat arra, hogy szexuális

érzéseket, melyeket megelőző orvosi vizsgálatoknál éreztek és elfojtottak, tudattalan vetkőzési, kopogtatási, tapintási, operátási fantáziák alakjában felfrisítsenek és az akkor szerepet játszó orvost fantáziájukban, ugyancsak tudattalanul, a jelenlegi orvos személyével helyettesíték. Hogy ily indulatáttétel létrejöhesse, ahhoz elegendő már az is, hogy az analizáló szintén orvos. De különben is az a misztikus szerep, mely a gyermek szexuális fantáziájában a minden rejtett dolgot tudó, minden tiltott dolgot megnéző és megtapintó orvosnak jut, természetszerű determinánsa a hisztérikus képzelődésnek és az orvosra való indulatáttételnek. Analíziseink szerint a doktor és a szexualitás közti asszociatív kapcsolat szintén a legkorábbi gyermekkorban, többnyire akkor alakul ki, mikor a gyermekek „doktor-játék“ ürügye, alatt elégítik ki szexuális kíváncsiságukat.

Aki tekintetbe veszi azt a rendkívüli fontos szerepet, melyet az elfojtott „*Oedipuskomplexum*“ (a szülők szeretése és gyűlölése) játszik a neurózis minden egyes esetében, az nem fog csodálkozni azon, hogy az a barátságosan elnéző, úgyszólván „apai“ magatartás, melyet az elemző orvos betegével szemben természet-szerűleg tanúsít, tudatos rokonérzések és öntudatlan erotikus fantáziák kiinduláspontjává lehet, melyeknek eredeti, infantilis tárgyai a szülők voltak. Az orvos sem más a neurotikusra nézve, mint azon „visszatérő lelkek“ egyike, akikben gyermekkorának letűnt alakjai elevenednek meg előtte.

Viszont *egyetlen* barátságatlanabb szó, *egy* megjegyzés, mellyel a beteget pontosságra vagy valamely kötelességére inti az orvos, elegendő ahhoz, hogy felidéződjék benne mind az az elfojtott, tudattalanná lett düh, gyűlölet, dac és harag, mely benne valamikor a teljhatalmú, tiszteletet parancsoló, erkölcsöt prédikáló személyiségek, a szülők, idősebb rokonok, tanárok ellen megfogamzott.

A pozitív és negatív indulatok ilyen áttételének megállapítása az analízisnél igen fontos dolog. A neu-

rotikusok a kúra elején teljes jóhiszeműséggel szókták hangoztatni, hogy ők szeretni vagy gyűlölni kép-
telének. Igen sokan a szexualitás legelemibb ismére-
teit is eltagadják maguk előtt. Egy 20 és egy 31 éves,
normális intelligenciájú nőbetegem, míg az analízis
a gyermeki reminiszcenciákat az orvosra való indulat-
áttétel útján fel nem ébresztette, azzal áltatta magát,
hogy még mindig hitelt ad a gyermek születéséről
szóló gólyamesének; természetesen tagadtak minden
olyan érzelmet, melynek a szexualitáshoz valami köze
van. Más betegeket a túlzott részvét, túlságba vitt
esztétikai elfinomultság, minden durvaságtól való irtó-
zás jellemez, mely mögött a tudattalanban minden-
nek az ellenkezője lappang. Mi sem alkalmasabb arra,
hogy a betegek téves és kórokozó hitét saját érzéket-
lenségükben, vagy angyali jóságukban megingassa,
mint, ha sikerül náluk indulatáttétel alakjában mind-
ezen jellemvonások ellenkezőjét „in flagranti“ meg-
állapítani és leálcázni. Az így leleplezett komplexu-
mokból lehet azután az analitikus munkát a még mé-
lyebben eltemetett lelki rétegek irányában folytatni.

Nevetségesen kicsinyes lelki hasonlóságok: az
orvos hajának színe, egy-egy arcvonása, taglejtése, a
mód, ahogy a tollat tartani szokta, keresztnévének
azonossága vagy hangzási hasonlósága más, régebben
a betegre jelntőségteljes személyekével: még ily távoli
analógiák is elegendők az indulatáttétel létrejöttéhez.

Arról, hogy az indulatáttétel ily kicsinyes hason-
lóságok alapján „nevetségesének látszik, eszembe jut,
hogy *Freud* az *élcek* egy kategóriájánál a „*parányi
részlettel való érzékeltetésben*“ (Darstellung durch ein
Kleinstes) lelte meg a jókedv kiváltó okát, vagyis azt,
amire tudattalan indulatok átvihetők voltak.¹ Ugyan-
ilyen minimális részletekkel céloz az *álm* is tárgyakra,
személyekre és eseményekre, úgy, hogy joggal mond-

¹ *Freud*: Der Witz und seine Beziehung zum Umbewussten.
(Deuticke, Bécs.)

hatjuk, hogy a „pars pro toto“ névvel jelölt költészeti trópus használata a tudattalanban: egész közönséges.

Sokat koptatott országútja az áttételnek már magasban az a *nem* is, melyhez az orvos tartozik. Női betegek igen sokszor kapcsolják heteroszexuális képzelődéseiket ahhoz az egyszerű tényhez, hogy az orvos egyúttal férfi; már ez megadja a lehetőségét annak, hogy a férfiasság fogalmával asszociált elnyomott komplexumok megelevenedjenek. De a minden emberben bennrejlő homoszexuális részletöszton arról is gondoskodik, hogy férfiak is megkíséreljék szimpátiájukat és barátságukat, esetleg annak ellentétét az orvosra átvinni. Másrészt elegendő, hogy a páciensek az orvosban valami „nőies“ vonást fedezzenek fel, ahhoz, hogy a nők homo- és a férfiak heteroszexuális érdeklődésüket, vagy az iránti ellenszenvüket öntudatlanul az orvos személyével hozzák kapcsolatba.

Több esetben sikerült bebizonyítanom, hogy az erkölcsi cenzúra alábbhagyásához az orvos rendelőszobájában a páciensek *csökkent felelősségérzete* is hozzájárul. Az a tudat, hogy az orvos mindenért felelős, ami nála végbemegy, előmozdítja az eleinte tudattalan, majd tudatossá is váló nappali álmodozások keletkezését, melyeknek tárgya igen gyakran az, hogy az orvos szexuális merényletet követ el a beteg ellen és azért példásan megbűnhődik: törvény elé kerül, megszegyenítő újságcikkek jelennek meg róla, a férj vagy apa párbajban megöli, stb. Ilyen erkölcsös köntösben látnak az emberek elfojtott vágyai napvilágot. A felelősségérzetet csökkentő motívum gyanánt egy nőbetegnél az a gondolat derült ki, hogy „presente medico nil nocet“, amin ő egy viszony esetleges következményeinek elhárítását, az abortus criminalist, értette.

Analízis közben a betegek kénytelenek ezeket az erkölcsbe ütköző terveket és gondolatokat ép úgy, mint minden mást, ami eszükbe jut, az orvossal kö-

¹ „Partialtrieb“.

zölni. A neurotikusok nem-analitikus kezelési módjainál ellenben a végbemenő indulatátételt az orvos nem ismerheti fel; nem csoda azután, hogy az ott elfojtott fantáziák néha valóságos hallucinációk erősödnek és a hisztéria gyógykezelése nyilvános botrányval vagy az orvosnak hatóság előtti rágalmozásával végződhet.

Az a körülmény, hogy egyidejűleg más egyének is részesülnek a pszichoterapiás kezelésben, lehetővé teszi, hogy a betegek a féltékenység, gyűlölség, irigység és erőszakosság tudattalanul bennök rejlő érzetét önvád nélkül „kiélhessék“. Természetes, hogy azután a páciens az elemzés további folyamán kénytelen ezen aránytalan mérvű indulatokat az aktuális kiváltó októi különválasztani és sokkal jelentőségtejtjesebb személyiségekhez kapcsolni. Ugyanez a sorsa azon többé-kevésbé tudatos érzelmeknek, melyek az orvos és páciens közötti *bérszerződés* gondolköréhez tartóznak. Nem egy jószívűségére büszke ember volt kénytelen az analízis közben belátni és bevallani, hogy a fősvénység, kíméletlen önzés, tisztességtelen nyereségre vágyás nem oly idegenek neki, mint ahogy addig hinni szerette. „Az emberek pénzkérdésekben ép úgy csalják magukat és egymást, mint a szexualitás terén“, szokta *Freud* mondani. Az analízisnél mind a kettőről egyforma nyíltsággal kell beszélni.

Ha az „*orvosra való indulatátételt*“ ezen változatait egységesen veszem szemügyre, határozottan megerősödik az a feltevésem, hogy ez *csak egy, bár gyakorlatilag igen jelentőségtejtjes példája a neurotikusok indulatátételére való általános hajlandóságának*. Az erre való inger, hajlam, törekvés, melyet a német igen jellegzetesen „*Such*“-nak, vagy „*Süchtigkeít*“-nek nevez, a neurotikusok egyik alapvető s az ő konverziós és szubstituciós tüneteiknek legnagyobb részét megmagyarázó sajátossága. Minden neurozisos menekülés a tudattalan komplexumok elől; a pszichoneurotikusok mind valamely kínessá vált vágykielégülés elől menekülnek a betegségbe, más szóval: el-

vonják a libidót némely, a kulturális *én* tudatával összeférhetlenné vált képzetcsoporttól. Ha ez a libidó-megvonás nem teljes, akkor az eddig szeretett vagy gyűlölt dolog iránti *tudatos érdeklődés* fog eltűnni, s az eddig érdekes dolgok látszólag „közömbösekké” válnak. Tökéletesebb libidó-megvonás eseteiben a lelki cenzúra még azt a kis mértékét sem engedélyezi az érdeklődésnek, amely az introspektív észrebevéshez, a befelétekintő figyelem lekötéséhez szükséges, úgy, hogy az a komplexum tudattalanná, a tudat számára hozzáférhetlenné válik, — amivel azután befejeződött az *elfojtás* (Verdrängung) folyamata.

Ámde a psziché nem jól tűri meg az ilyen, képzet-komplexumától elszakított, „szabadon lebegő” indulatokat. A szorongási neurózisnál már bebizonyította *Freud*, hogy ott a *testi* nemi ingerület távortartása a pszichikus körtől változtatja át a gerjedelmet szorongássá. A pszichoneurózisoknál hasonló folyamatot kell feltételeznünk, itt a *pszichikus vágytörekvéseknek távortartása bizonyos képzetkomplexumoktól okoz állandó nyugtalanságot*, melyet a beteg ösztönserőleg enyhíteni törekszik.

Sikerülhet is neki az „ingerületi mennyiség” egy részét testi tünetté konvertálni (hisztéria), vagy valamely kényszererejű gondolatra áttolva működtetni (kényszerneurózis), vagyis ezen utak valamelyikén az ingerület egy részét közömbösíteni. Ügylátszik azonban, hogy ez a neutralizálás sohasem tökéletes s hogy még mindig fenmarad változó mennyiségű, szabadon lebegő, úgyszólván centrifugális („komplexfutó”) ingerület, mely azután a külvilág tárgyain próbál közömbösülni. Ezt a „felmaradó” ingerületi kvantumot kell a neurotikusok indulatáttételi hajlandóságáért felelőssé tenni; oly neurózis-esetekben pedig, melyeknél nem alakultak ki állandó konverziós jelek, ez a kielégítetlen, tárgyát kereső libidó magyarázhatja meg az egész kór-képet.

Ha jobban meg akarjuk érteni a neurotikusok lelki alaptermészetét, össze kell hasonlítanunk viselkedésü-

ket a *dementia praecox*-ban és a paranoiában szénvédőkével. *A demens tökéletesen elvonja érdeklődését a külvilágtól* és infantilissá, autoerikussá válik (Jung,¹ Ábrahám²). *A paranoiás* is megkísérli ezt, de nem teljes sikerrel. A külvilágtól nem tudja megvonni érdeklődését, úgy segít tehát magán, hogy azt az érdeklődést, azokat a *vágyakat, törekvéseket az „én“-ből kioltja, a külvilágba „projiciálja“* (Freud) és mindazt a szeretést és gyűlölést, melyet önmaga előtt letagad, embertársain véli észrevehetni. A helyett, hogy belátná, hogy ő szeret, ő gyűlöl, úgy érzi, mintha minden ember csak ő vele törődne, őt üldöznék, vagy őt szeretné.

Ezzel a folyamattal homlokegyenest ellenkezik az, amelyet pszichoneurózisnál konstatálhatunk. Míg ugyanis a paranoiás a kínossá vált érzelmeket az *én*-ből kioltja, addig *a neurotikus a külvilágnak minél nagyobb részét bevonja érdeklődésének körébe* és teszi tudatos vagy tudattalan fantáziák tárgyává. Ez a folyamat, melynek külső megnyilvánulása a neurótikusok „Süchtigkeit“-je, *higítási processzusnak* tekinthető, mellyel a neurotikus azon „szabadon lebegő“, kielégítetlen és ki nem elégíthető vágytörekvések kinzó voltát igyekszik enyhíteni. E folyamatot, mely a projekcióval ellentétes irányú: *introjekciónak, magábavetítésnek* nevezném.

A neurotikus örökösen oly tárgyak után kutat, melyekkel azonosíthassa magát, melyekre érzelmeket vihessen át; vagyis minél több dolgot bevon érdeklődésének körébe, minél többet „introjiciál“. Hasonló kutató munkában látjuk a paranoiást is, csakhogy ő oly célból keres alkalmas tárgyakat, hogy módjában legyen a rá nézve kellemetlen libidót azokra — trivialisan szólva — rákenni. így alakul ki végül a neurótiku-

¹ Jung: Zur Psychologie der Dementia praecox. Leipzig, C. Marhold. 1907.

² Ábrahám: Die psychosexuellen Differenzen der Hysterie und der Dementia praecox (Zentralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie 1908).

sok és a paranoiások ellentétes jelleme. A pszichoneurótikus minden iránt érdeklődik, szeretetét és gyűlöletét az egész világra rápazarolja; a paranoiás magába vonul, bizalmatlan, s az egész világtól megfigyeltnek, üldözöttnek, gyűlöltnek vagy szeretettnek hiszi magát. *A pszichoneurótikus „én“-je kórosan tágult, míg a paranoiás úgyszólván az „én“ zsugorodásában szenved.*

Ha az *én* egyéni fejlődéstörténetét — ontogenezisét — a pszichoanalízis szerzetté tapasztalatok szempontjából nézzük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a paranoiás projekció és a neurotikus introjekció csupán túlságai oly lelki folyamatoknak, melyeknek elemei minden „normális“ embernél is megtalálhatók.

Joggal feltehető, hogy az újszülött mindent, ami vele végbemegy, legyen az bár külső inger, avagy pszichikus folyamat, egységesen, úgyszólván *monisztikusan* érzékel. Csak később tanulja meg, hogy vannak „konok dolgok“, melyek introspektíve hozzáférhetetlenek, amelyek az akaratnak nem engedelmessé válnak, míg a dolgok egy másik sorozata az introspektionak mindig rendelkezésére áll s akarat-impulzusoktól befolyásolható. A monizmusból dualizmus lesz. Mikor a gyermek az „objektumokat“ érzékelésének eddig egységes háttéréből mint *külvilágot* kiközösíti s azzal a közvetlenebbül hozzátartozó „én“-t először állítja szembe, mikor először különbözteti meg az objektív *érzetet* (Empfindung) a szubjektív *érzéstől* (Gefühl): voltaképpen az első projekciós műveletet, mondhatni az „*Ösprojekciót*“ végzi. És ha később kellemetlen érzésként paranoiás úton akar szabadulni, nem kell alapjában új eljáráshoz folyamodnia, hanem ugyanazon a módon, ahogy szenzóriumának egy részét annak idején objektíváitá, még többet dob ki az énéből a külvilágba, még több szubjektív érzést (érzelmet) változtat át objektív érzetté.

A külvilágnak egy kisebb vagy nagyobb része azonban nem tűri, hogy oly könnyen megszabaduljon tőle az *én*, hanem újra meg újra reátukmálja magát, mintha kihívóan mondaná: szeress vagy gyűlölj, „küzdj meg

velem, vagy légy barátom!“¹ És az „én“ eleget tesz ennek a kihívásnak, a külvilág egy részét ismét felveszi magába, kiterjeszti rá érdeklődését: szóval létrejön az első, az „*őszprojekció*“. Az első szeretés és gyűlölés indulatáttétel útján jön létre: az eredetileg autoerotikus keilemességi és kellemetlenségi érzések egy része áthárul azokra a *tárgyakra*, melyek azokat az érzéseket kiváltották. A gyermek eleinte csak a *jóllakást* szereti, mert megszünteti a kínzó éhségét, — azután megszereti az anyát is, azt az objektumot, amely neki a jóllakás érzetét megszerzi. Az első *tárgyszeretés* és *tárgygyűlölés* tehát a gyökere, mintaképe minden későbbi indulat-áttételnek, mely tehát a pszichoneurózisnál nem *toto coelo* új dolog, hanem egy normális lelki folyamat túlságba vitele.

Freud felfedezései a mindennapi élet pszichopathológiájának eddig úgyszólván teljesen parlagon heverő területén kétségtelenné tették, hogy *tévcselekményeink*:² a „szórakozottságnak“ nevezett elfelejtés, ügyetlenség, szó-felcserélés, tollhiba, csak úgy válnak magyarázhatókká, ha feltesszük, hogy az indulatáthárítás eltolási folyamatai a felnőtt embernél éber állapotban sem szünetelnek.³ Hogy ezen folyamatok az *álomban* milyen nagy, úgyszólván domináló szerepet játszanak, arról más alkalommal beszámoltam már, — *Freud* azonban azt is bebizonyította, hogy az emberek politikai és vallásos világgépe, az annyira elterjedt babonák, sőt a filozófusok metafizikája is, voltaképen csak *metapszichológia*: szubjektív érzések és érzelmek tárgyiasítása, a külvilágba való vetítése, projekciója. A *mithológia*, melyben élettelen tárgyak megszemélyesítése oly nagy szerepet játszik, az elemzésnél intro- és projekciós folyamatok keverékének bizonyul. *Klein*

¹ Wagner, Götterdämmerung, I. felv.

² A „Fehlhandlung“ szó magyar fordítása,

³ *Freud*: Zur Psychopathologie des Alltagslebens. Kerget, Berlin 1910.

⁴ Ferenczi, Lélekelemzés, Dick M., Budapest 1911.

paul szellemes műve a *nyelv* keletkezéséről és fejlődéséről,¹ melynek jelentőségére *Ábrahám* hívta fel a figyelmet, meggyőzően demonstrálja, mily kitűnően sikerül az embernek az egész hangzó és hangtalan világot az „én“ eszközeivel ábrázolni, miközben a projekció és introjekció minden lehetőségét kiaknázza. Az a mód, ahogy az emberi nyelvben organikus hangok és zörejek egy sorozata a legfelületesebb akusztikai analógia, a legminimálisabb „aetiológiai igény“ alapján valamely tárggyal azonosíttatik: élénken emlékeztet a neurózisok kalandos indulat-áttételi mechanizmusára.

A lelki élet egyéni fejlődéstörténetének, a nyelvképződésnek, az álmoknak, a mindennapos tévcselekményeknek, a mithológiának ily szempontokból való szemlélete megerősíthet bennünket abban, hogy a neurótikus a nem-beteg emberektől is sűrűn koptatott úton jár, mikor szabad, telítetlen indulatait érdeklődési körének kiterjesztésével, introjekcióval igyekszik enyhíteni, mikor tehát *indulatait mindenféle dologra pazarolja, melyek egyáltalában nem tartoznak rá, hogy hu zonyos dologra vonatkozó indulatait, melyek nagyon is reá tartoznak, tudattalanul hagyhassa.*

Gyakran sikerül az analízisnél a pozitív vagy negatív érdeklődési kör ezen tágulásának történelmi sorrendjét is rekonstruálni. Volt egy nőbetegem, kiben egy regény olvasása gyermekkori szexuális események emlékét ébresztette fel s ki ennek következtében irtózni kezdett a regényektől, mely irtózását csakhamar valamennyi könyvre, később minden nyomtatott papirosra kiterjesztette. Az onania elleni küzdelemben támadt egy más betegem phobiája az árnyékszékekkel szemben, mint amely helyen ezen szenvedélyének hódolni szokott volt; ebből később klaustrophobia fejlődött ki: félelem a zárt helyiségektől általában. A pszichikus impotenciáról bebizonyíthattam, hogy az igen

¹ *Kleinpaul*, Das Leben der Sprache, Leipzig, W. Friedrich, 1910.

² *Ábrahám*, Traum und Mythos, Deuticke, 1908.

sok esetben a nők szexualitásának féltő respektálásából keletkezik és eredetileg csak az incestuozus tárgyválasztás (anya, nővér) elleni tiltakozás volt, mely azonban az egész női nemre kiterjesztett. Egy festőnél a dolgok szemlélésében való szenvedelmes gyönyörködés és evvel a pályaválasztás is, kárpótlás akart lenni oly dolgokért, melyeket gyermekkorában tilos volt megnéznie.

Az introjekcióra való hajlamosság kísérleti bizonyítékát *Jung* eszmetársítási experimentumaiban lelem meg.¹ *Jung* a neurotikusok reagálási módjában legjellemzőbbnek mondja u. n. „komplex-reakciók“ nagy számát; a neurotikus „a hívó szót saját komplexumai értelmében magyarázza“. Az egészséges ember többnyire gyorsan felel a hívó szóra valamely közömbös, tartalmilag vagy a hangzás szerint társított reakciósszóval. A neurotikusknál, a telítetlen indulatok kerítik hatalmukba a hívó szót és megkísérik arra energiájuk egy részét átvinni, amihez nekik a legközvetettebb asszociáció is elég jó. *Jung* állításainak kiegészítéseképp tehát azt mondhatom, hogy tulajdonképen *nem a hívó szó „váltja ki“ a komplexumoktól zavart reakciót, hat nem a neurotikusok inger-éhes indulatai mennek elébe a hívó szónak.* Ha az újdonsült kifejezést alkalmazni akarjuk, azt kell mondanunk, hogy a *neurotikus a kísérteti hívó szokat is introjiciálja.*

El vagyok készülve arra az ellenvetésre, hogy az érdeklődési kör tágulása, az „én“ azonosulása sok emberrel vagy az egész emberiséggel, fogékonyság a külvilág ingereivel szemben: oly tulajdonságok, amelyekkel a normális emberek, sőt az emberi nem legkiválóbb képviselői is fel vannak ruházva, szóval, hogy az introjekciót nem lehet a neurózisokra jellegzetes lelki folyamatra nevezni.

Ezzel az ellenérvvel szemben rá kell mutatnunk arra a tényre, hogy a pszichoanalízis tanulságai szerint

¹ Jung, Diagnostische Assoziations-Studien. (J. A. Bartb. Lipcse, 1906.)

a „normalitás“ és a pszichoneurózis között nincs fundamentális különbség. *Freud* óta tudjuk, hogy a „neurózisoknak nincs különös, sajátosan és egyedül rájuk jellegzetes lelki tartalmuk“, *Jung* formulája szerint pedig a neurotikusok ugyanazon komplexumokba betegednek belé, amelyekkel mindnyájan küzködünk. Hozzátehetjük, hogy a kettő között a különbség inkább csak mennyiségbeli, csak gyakorlatias szempontokból nézve áll fenn. Az egészséges ember sokkal jobban indokolt „aetiologiai igények“ alapján azonosítja magát vagy viszi át indulatait, és nem pazarolja oly értelmetlenül affektív energiáit, mint a neurotikus.

Egy másik különbség az, hogy az egészséges embernél az introjekciók nagyobb része tudatos, míg a neurotikusoknál igen sok indulatáttétel elfojtva marad, *tudat falán* fantáziákban tombolja ki magát és csak közvetve, szimbolikusan árulja el magát a megértő előtt, nem ritkán meg épen „reakció-képződmények“ alakjában mutatkozik, vagyis olyképp, hogy a tudat küszöbe alatt létrejött indulatáttétel *ellentétes előjellel* jut túlzott érzelmi hangsúlyozáshoz a tudatban.

Hogy mindezek a jelenségek, az orvosra történő indulatáttétel, az intro- és projekció, a neurológia *Freud* előtti irodalmából teljességgel hiányzanak: még nem bizonyítja, hogy e jelenségek azelőtt nem léteztek; a tudomásul nem vétel, egy francia mondás szerint, „n'empêche pas d'exister“. Ez egyúttal azoknak a kritikusoknak is szól, akik a pszichoanalízist, mint utána-vizsgálásra sem érdemes módszert, eleve visszautasítják, ellenben sietnek hitelt adni mindannak, amit a kutatási mód nehézségeiről mi magunk hozunk nyilvánosságra, sőt fegyvert kovácsolnak belőle az új irány ellen. Ilyenfajta ellenvetés egyebek között az is, hogy pszichoanalízis veszedelmes, mert indulatáttételt teremt az orvosra. És nem lehet pusztán véletlen, hogy kritikusaink mindig épen csak az erotikus indulatáttétellel hozakodnak elő, ellenben a félelem, gyűlölet, harag és más negatív indulatok átviteléről az orvosra

(melyek pedig az analízisnél ép oly nagy szerepet játszanak) következetesen hallgatnak.

Ha azonban az indulatáttétel veszedelmes, akkor az összes ideg orvosoknak, *Freud* ellenzőivel egyetemben, le kell mondaniok a neurotikusok gyógykezeléséről, mert egyre jobban megerősödik az a meggyőződésem, hogy az indulatáttétel a neurózisoknak nem-analitikus, sőt nem-pszichoterapiás gyógykezelésénél is a leghatalmasabb, valószínűleg az egyedül lényeges tényező. Csakhogy ezeknél a gyógyítás-módoknál — s erre is *Freud* mutatott rá először — csupán a pozitív indulatok jutnak szóhoz az orvossal szemben, mert a betegek a barátságtalan affektusok felmerülésekor azonnal kivonják magukat az „antipatikus“ orvos kezelése alól; a pozitív (erotikus) indulatokat pedig az orvos vagy fel sem ismeri, vagy félremagyarázza (nem ritkán a saját ellenállhatatlan hódító erejének tudja be), az ez úton elért eredményt az alkalmazásba vett fizikális eljárásoknak tulajdonítja, avagy az (e fogalom további elemzése nélkül úgyszólván semmitmondó) „szuggesztió“ szóval magyarázottnak véli.

Pedig éppen a *szuggesztió*nál és a *hipnózis*nál játssza az indulatáttétel a legnagyobb szerepet, amint azt egy külön tanulmányban szándékozom részletesen kifejteni. Mióta ezt a lelki mechanizmust ismerem, világossá lett előttem például, hogy miért kérte el tőlem egy szuggesztió-kúra alatt állott hisztériás nőbetegem távozásakor a fotográfiámat. Akkor e kérdésemre azt a feleletet adta, hogy arcképemet nézve, eszébe fognak jutni szavaim és így a gyógyító hatás tartósabb lesz; de én élek a gyanúperrel, hogy voltaképen csak emléket akart tőlem kapni, mint aki barátságosan enyhe

¹ Azon az analízisnél felderített introjekciók, melyeknek tárgya az orvos személye, kivételes gyakorlati jelentőségüknél fogva megérdemlik, hogy *Freudétól* alkotott műszó „indulatáttétel“ (Übertragung) rájuk vonatkozólag érvényben maradjon. Az „introjekció“ szót ugyanazon mechanizmus minden más esetének jelzésére alkalmasnak tartom.

rábeszéléssel a homlokának „rite“ végzett simogatásával s azzal, hogy zavartalanul hagytam őt fantáziálni a félig elsötétített szobában, konfliktusoktól marcangolt kedélyének oly kellemes negyedórákat szereztem. Egy másik, mosakodási kényszerben szenvedő betegemnek meg egyenest az a vallomás csúszott ki egyszer a száján, hogy rokonszenves orvos kedvéért nem egyszer tudta kényszercelexkvését elfojtani.

És ezek nem kuriózumszámba menő kivételek, hanem a típust képviselik és magyarázatát adják nemcsak a szuggesztió és hipnózis útján, hanem érthetővé teszik az elektron, mechano-, hidrotherapia és massage alkalmazásával elért csodálatos „gyógyulásait“ is a pszichoneurózisoknak.

Távol legyen tőlem, hogy kétségbevonjam, hogy észszerű életviszonyok a táplálkozást javíthatják s a hangulat felvidítéséhez és pszichoneurótikus tünetek elfojtásához is hozzájárulhatnak némileg; de a fő gyógyító tényező mindezeknél a kúránál a tudatos vagy tudattalan indulatáttétel, és libidinosus „részletösztönök“-nek leplezett kielégülése is (pl. mechanoterapiánál a rázkódás, hidrotherapiánál és massage-nál a bőr dörzsölése) szerepet játszik bennük.

Freud e tárgyra vonatkozó megjegyzéseimet egy nagyobb, általánosabb szabálynak rendelte alá: szerinte *a neurotikust gyógykezeltjük, ahogy akarjuk, ő csak indulatáttétellel gyógyítja magát.* Amit introjekciók, korverziók, szubstitúciók s egyéb kór jelenségek gyanánt leírunk, *Freud* nézete szerint (melyhez feltétlenül csatlakoznom kell) tulajdonképp a beteg öngyógyító kísérleteinek eredményei. A beteg elszakítja az induslatot képzetkomplexumainak egy részétől, melyek ezáltal tudattalanokká válnak. Az így gazdátlanul tévelygő és a lelki nyugalmat veszélyeztető indulatot azután a páciens részint motorikus vagy szenzitív-szenzórius testi működésekkel, részint „túlértékelt“ vagy kényszer gondolatokkal, részint pedig introjekció segítségével közömbösíti, vagyis enyhíti, gyógyítja. És ugyanez a törekvés vezérli akkor is, ha gyógyítani akaró

orvossal áll szemben. Ilyenkor indulatait, esetleg teljesen tudattalanul, a kezelő orvos személyére próbálja átvinni, ami, ha sikerül, az állapotnak legalább ideiglenes javulása, enyhülése lesz a következmény.

Azt mondhatná valaki, hogy a nem elemzéssel, hanem indulatáttétellel gyógyító hipno- és fiziotherapeutáknak igazuk van, mert ők, ha teljesen öntudattalanul is, úgyszólván csak ösztönből, de mégis azt az utat követik, melyen a beteg psziché öngyógyító kísérletei is haladnak. E felfogás szerint az indulatáttétel eljárások, mondhatni, a „természetes gyógy mód“ névre tarthatnának igényt, míg a pszichoanalízis valami mesterkéltné, a természetre ráerőszakolt methodus. Ebben az ellenvetésben sok igazság volna. De ne feledjük, hogy mikor a neurotikus azzal gyógyítja komplexumait, hogy tüneteket termel, oly gyógyeljáráshoz folyamodik, melyre ráillik a mondás, hogy „medicina pejor morbo“. Az ösztönszerű elfojtás és eltolás módszere ezen „költséges pótlóképződmények“ révén rászolgált arra, hogy *sikerületlen* öngyógyító kísérletnek tekintessék, és nagy hiba volna, ha mindenáron és még ott is utánozni akarnók a természetet, ahol az az adott esetben a dysteleologia — a célszerűtlenség — egy példáját termelte, vagyis gyógykísérletével hajótörést szenvedett.

Az analízis igenis individualizál, amire a természetnek nincsen gondja. A pszichoanalízis olyan egyéneket is működésképesekké akar tenni, akik a gyengébb egyének sorsával mitsem törődő természet sommás elfojtási módszere mellett tönkremennének és hogy ez helyes-e, afölött szociológusok vitatkozhatnak, de orvosok nem. Orvosi szempontból úgy kell feltenni a kérdést: jobb-e az a methodus, amely az elfojtott komplexumok indulati energiáját egy parányival még tovább tolván, vagy az orvosra való indulatáttétel útján kis részben közömbösítvén, ideiglenes javulást ér el, és avagy nem jobb-e az a másik methodus, amely leküzdve a kellemetlen önmegismerés elleni ellentállást, lelki elemzés útján elviselhetővé teszi a betegre a ken-

dőzetlen lelki fiziognomia tükörképét, sőt ezáltal orvosától teljesen függetleníti.

A mai neurológusok számszerinti többsége és igen sok, különben respektábilis tudós, még mindig a vizsgálat nélküli tagadás álláspontján van a pszichoanalízissel szemben és ahelyett, hogy követnék *Freud* tanításainak Ariadne-fonalát, céltalanul tévelyegnek a neurózispathologia és therápia útvesztőjében. Pedig e tanításoknak és főleg az indulatáttétel mechanizmusának belátása nélkül még azokat az eredményeket sem magyarázhatják meg, melyeket ők maguk érnek el a neniáanalitikus gyógykezelés segítségével.

Csak így érthető azután, hogy — mint említettem — olyanok is akadnak, akik az indulatáttétel tényéből (mely pedig az ő gyógyítási módjaiknak alappillére) vádat kovácsoltak az analízis ellen; holott a neurózistherápia egyéb módjai az orvosra való indulatáttétel *istápolásában* és *erősítésében* állanak, míg az analízis ezeket a téves érzelmi kapcsolatokat csakhamar leleplezi és tulajdonképpen épeni forrásukhoz minélelőbb visszavezetvén, jelentőségüktől megfosztja.

És akik gúnyosan azt mondják erre, hogy mi „mindent csak egy pontból“ akarunk megmagyarázni és meggyógyítani, azoknak azzal felelhetünk, hogy ők meg, anélkül, hogy sejtenék, még ma sem tudják emancipálni magukat az alól a félig aszkétikus, félig neurótikus világfelfogás alól, mely csaknem kétezer év óta akadályozza a faj fenntartási ösztön és a libidó domináló jelentőségének felismerését a normális és pathologikus lelki életben.

A hipnotikus hatások lelki elemzése

A párisi idegorvosi iskola — *Charcot* iskolája — az idegrendszerre ható központi és környéki ingerekben kereste a hipnotikus jelenségek főokait; ilyen ingerf orrások, pl.: képek optikus rögzítése, a fejbőr simogatása stb. Ellenben a nancy-i iskola szerint — *Bernt heim* iskolája — az ilyen és a hozzájuk hasonló ingerek hipnotizálásnál csak bizonyos képzeteknek, például az alvás képzetének „beadását“ megkönnyítő vivőszerek, vehikulumok. Az alvás képzetének sikeres becsempészése azután — szerintük — valamiféle „diszszociációs állapotát idézi elő az agyvelőnek“, amely állapotban az ember további sugalmazások számára különösen könnyen hozzáférhető. Ez a diszszociált állapot volna a hipnózis lényege.

Kétségkívül nagy haladást jelent a nancy-i felfogás a párisihoz képest. Ez volna az első kísérlet a hipnotikus és szuggesztív jelenségeknek indokolatlan fiziológiai frázisok mellőzésével, tisztán lélektani alapon való magyarázására. Nem mondhatjuk azonban, hogy e magyarázat teljesen kielégítő volna.

Eleve valószínűtlen volt az a feltevés, hogy egy fényes tárgynak merev nézése oly mélyreható változásokat okozhasson az ember lelkivilágában, amilyeneket hipnózisnál és szuggesztiónál észlelhetünk; de nem sokkal több a valószínűsége annak a felfogásnak sem, hogy az ébren lévő embernek sugalmazott képzet: az alvás képzete, sokkal hatalmasabb lelki erők mellőzhetetlen segítsége nélkül, okozhasson ilyen elváltozásokat.

Minden amellett szól ugyanis, hogy a hipnózisnál és szuggesztióznál nem a sugalmazó játssza a főszerepet, hanem maga az a személy, aki pedig mindeddig csak mint *tárgya* szerepelt a sugalmazási procedúráknak. Már maga az a tény, hogy aufo-szuggesztió és *autonhipnózis* is létezik, de még inkább az, hogy a sugalmazási jelenségek csak egyénekenként változó körlátok között produkálhatók, döntő bizonyítékok mellett, mily másodrendű szerepet játszik tulajdonképen a kísérletező beavatkozása ezen jelenségek okozati láncolatában.

Ám még ennek a ténynek felismerése sem derítette fel azt a homályt, amely a sugalmazási befolyások intrapszichikus feldolgozásának műveletét fedte.

Csupán az idegbetegeknek *Freud* módszere szerint való pszichoanalitikus vizsgálata juttathatott bennünket azon lelki folyamatok mélyebb megismeréséhez, amelyek hipnózisnál és szuggesztióznál lejátszódnak. A pszichoanalízis útján biztosan meg lehetett állapítani, hogy fölösleges erőlködés a hipnotizálónak az a törekvése, hogy „diszszociációs állapotot“ idézzen elő, nemcsak, mert erre a feladatra aligha is volna képes, hanem főleg, mert a lélek rétegei (*Freud* szerint „lokalitásai“, „működési módjai“) már az ébren lévő embernél is különválva fellelhetők. De ezen tényállás biztos megállapításán kívül a pszichoanalízis, azelőtt nem is sejtett felvilágosításokat adott azon képzet-komplexumok tartalmáról és azon indulatok irányáról is, amelyek a hipnotizáltatásnál és a szuggeráltatásnál működésben levő tudattalan réteget alkotják a pszichének. Kiderült, hogy a *Freud* értelmében vett „tudattalanban“ vannak felhalmozva mindazon ösztönök, amelyek az egyéni kulturfeljődés folyamán elfojtattak és hogy ezeknek telítetlen, ingeréhes indulatai örökösen készen állanak arra, hogy a külvilág személyeire és tárgyaira „áttevedjenek“, s e tárgyakat az énbe vetítsék, „introjiciálják“.

Ha ilyen szempontból nézve képzeljük el annak az embernek a lélekállapotát, akinek valamit sugal-

mazni akarunk, úgy ez eddigi álláspontunk elvi fontosságú megváltoztatását jelenti. Ezen új felfogás szerint a médiumnak öntudatlan lelki erői azok, amelyek tulajdonképpen tevékenyek, míg az eddig mindenható-nak vélt hipnotizőr szereplése összezsugorodik olyan tárgyává, amelyet a látszólag tehetetlen médium, egyéni és pillanatnyi hajlandóságai szerint, vagy igénybe vesz, vagy nem.

Azok között a pszichikus komplexumok között, amelyek a gyermekkorban rögzítettven, az élet egész további kialakulásában rendkívül nagy jelentőségűek maradnak, a szülők személyéhez fűződő képzetkomplexumok, a szülőkomplexumok¹ a legfontosabbak. *Freud* azon tapasztalatát, hogy a felnőttek összes pszichoneurózisai ezen komplexumokon épülnek fel, mindenki, aki ezen problémákkal komolyan foglalkozik, megerősítheti. Hivatkozom arra a kísérletemre, amellyel a pszichoszexuális impotencia okait igyekeztem felkutatni; e kutatásaimnak az volt a végső eredménye, hogy ezek az állapotok, legalább az esetek igen nagy számában, szintén a libidó „incesztuózus rögzítődésére“ vezethetők vissza, vagyis arra, hogy a szexuális vágyak túlerősen, bár teljesen tudattalanul, a legközelebbi rokonok, illetőleg a szülők személyéhez kapcsolódtak.¹ Jelentékenyen gazdagították a szülői befolyás tartós utóhatásáról való tudásunkat *C. G. Jung*² és *K. Ábrahám*³ munkái. *Jung* kimutatta, hogy a pszichoneurózisok többnyire úgy jönnek létre, hogy a tudatalanná vált szülői befolyások összeütköznek az egyéni önállóságra való törekvéssel. *Ábrahám* pedig rámutatott arra, hogy azok, akik a házasodástól feltűnően és tartósan idegenkednek s akik nagyon hajlandók közeli rokonokkal összeházasodni, sokszor ugyanezen

¹ Ferenczi S.: Lélekelemzés. Budapest, 1910. III. kiadás 1918.

² C. G. Jung: Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen.

³ K. Ábrahám: Stellung der Verwandtenehen in der Psychologie der Neurosen. Mind a kettő a Jahrbuch für Psychoanalytische und psychopathologische Forschungen I. kötetében.

pszichikus befolyások irányító hatása alatt állanak. J. Sadger¹ is érdemeket szerzett ezen befolyások megismerése körül.

Azok számára, akik a lelki történést a pszichoanalízis szempontjából nézik, nem kétséges, hogy normális és pszichoneurótikus lelki folyamatok között csak mennyiségi különbségek vannak s a pszichoneurótikusok lelki világának kutatásánál nyert eredmények, mutatis mutandis, a normális pszichológiában is értékesíthetők. Eleve is sejteni lehetett tehát, hogy azok a szuggesztiók, amelyeket egyik ember a másiknak „sugalmaz“, ugyanazon komplexumokat hozzák mozgásba, amelyeket a neurózisoknál láthatunk működés közben.

Freud-nak tűnt fel először, hogy analízis közben a betegnél időnkint heves ellenállás lép föl, amely a munka folytatását látszólag lehetetlenné teszi s a továbbhaladást tényleg akadályozza is mindaddig, míg az analizált egyén tisztán át nem látja, hogy ez az ellenkezés alapján reakció bizonyos tudattalan rokonérzésekre, amelyek tulajdonképen más személyekre vonatkoznak, de ezidő szerint az analizáló személyéhez kapcsolódtak. Más alkalmakkor az *analizált* egyén imádatlathatós lelkeseledést mutat az orvos iránt, ami, mint minden egyéb, szintén elemzés alá kerül. Kiderül azután, hogy az orvos ilyenkor a beteg képzeletében a szexuális indulatok lelki kielétele céljából előretolt személy szerepét játssza, holott a beteg affektusai alapján más, az analizáltra nézve sokkal jelentőségtejjesebb személyekre vonatkoznak. Viszont igen gyakran akasztja meg az analízis folytatását a betegben az orvossal szemben fellépő indokolatlan gyűlölet, félelem és rettegés; ezek az érzelmek sem tartoznak alapjukban az orvosra, hanem a tudattalanban más olyan egyéneket illetnek, akikre a beteg nem is gondol. Ha azután a beteg segítségünkkel felidézzi azon személyek képét, illetőleg em-

Sadger: Psychiatrischeneurologisches in psychoanalytischer Beleuchtung (Zentralblatt für das Gesamtgebiet der Medizin und ihrer Hilfswissenschaften, 1908. 7. és 8. szám).

lékét, akiket azon pozitív és negatív jellegű indulatok tulajdonképpen illetnek, mindenekelőtt olyan egyénekre bukkanunk, akik a páciens jelenében és legközelebbi múltjában játszanak, illetőleg játszottak nagy szerepet (pl. házastárs, szerelmes). Azután az ifjúkor kielégítetlen indulatai kerülnek sorra (barátok, tanárok, hősök kultusza), végül igen nagy ellenállások leküzdése után eljutunk az elfojtott szexuális, erőszakos és aggodalmas tartalmú gondolatok egy sorához, melyek a legközelebbi rokonok — főleg a szülők — személyével foglalkoznak. Végeredményben kiderül, hogy a szeretni vágyó, amellelt aggodalmas, félnék gyermek örökké él az emberben és hogy minden későbbi szeretés, gyűlölés és féls csak áttétele, vagy mint *Freud* mondja, új kiadása oly érzelemhullámzásoknak, melyek a legkorábbi gyermekkorban (a 4-ik életév betöltése előtt) keletkeztek és később a tudattalanba szorultak vissza.

Az egyén lelki fejlődésének ilyen megismerése után nem volt túlságosan merész annak a feltevése, hogy az a csodálatos mindenhatóság, amellyel, mint hipnotizőrök, a médium összes lelki és idegerőivel rendelkezünk, szintén nem más, mint a hipnotizált egyén elfojtott infantil ösztönéletének egy megnyilatkozása. Engem legalább jobban megnyugtat ez a magyarázat, mint az a föltevés, hogy sugalmazásaink „diszszociációt“ okozhatnak egy más ember lelki világában, amely misztikus képességünk egyáltalán nem volna arányban azzal a passzive megfigyelő szereppel, amelyre biológiai folyamatokkal szemben kárhóztatva vagyunk.

Nagyon is olcsó volna ezekkel az elmékedésekkel szemben az az ellenvetés, hogy régen ismeretes, mennyire előmozdítja a rokonszenv és a respektus a szuggesztív befolyásolhatóságot. Természetes, hogy ez a tény nem kerülhette el azoknak a jeles kísérletezőknek és megfigyelőknek a figyelmét, akik ezen a téren dolgoztak. Két dolog van azonban, amiről eddig nem tudtak s ami csak a pszichoanalízis segítségével válhatott meggyőződésemmé. Az első az, hogy az említett, jórészt öntudatlan affektusok: a respektus és a

szimpátia, a *főszerepet* játsszák a sugalmazási hatások létrejötténél, a második, hogy ezek *végső elemzésben libidinózus ösztönök megnyilatkozásai, amelyek jórészt a gyermek és a szülők közötti viszonylat képzetsoportjáról vitettek át az orvos és a páciens közötti viszonylatra*. Más szóval, ha az, hogy a hipnotizőr és médiuma közötti szimpátia és antipátia a kii sérlet sikerét jelentékenyen befolyásolja, eddig is általánosan ismert tény volt is, ismeretlen volt az a körülmény, hogy a „szimpátia“ és „antipátia“ névvel jelölt érzések bonyolult összetételű és egyszerűbb elemekre bontható pszichikus vegyületek, amelyeknek szétbontását éppen a pszichoanalízis teszi lehetővé. Az analízisnél azután megtalálhatjuk ezen érzelmekben alapelemek gyanánt a primaer libidinósus vágy teljesülési törekvéseket, amelyekben a szuggesztibilitás komplikált jelenségei gyökereznek.

A léleknek legmélyebb rétegében, csakúgy, mint a pszichikus fejlődés kezdetén, még a nyers fájdalomkerülési elv uralkodik, a libidó közvetlen, motorikus kielégítése utáni vágy. Ez az „autoerotizmus“ rétege (stádiuma). A felnőtt ember pszichéjének ezen rétegéhez direkt reprodukció útján nem is fér már hozzá; és mi is csak mutatózó szimptomái alapján tudunk rá következtetni. Az, ami közvetlenül visszaidézhető, már legtöbbször a *tárgyszeretés* rétegéből (stádiumából) való — s a szerelem első tárgyai a szülők.

Mindezek a megfontolások annak a felvételére készítetnek, hogy *minden „szimpátiaérzés“ alapján véve tudattalan „szexuális állásfoglalás“* s ha két ember találkozik egymással, tartozzanak bár ugyanazon, vagy az ellenkező nemhez, a tudattalan mindig megkísérli az indulatátvételt. („A tudattalan szótárából hiányzik a „nem!“ tagadószó“; „A tudattalan egyebet sem tud, mint kívánni“ — mondja *Freud*.) S ha a tudattalannak sikerül ezt az indulatáttevődést — nyíltan, szexuális (erotikus) alakban vagy átszellemítve, rejtetten (mint tiszteletet, hálát, barátságot, esztétikai tetszést) — a tudattal elfogadtatni, akkor szimpátia-

érzés keletkezik. Ha pedig a tudat küszöbén örökdő cenzúra tagadólag felel a tudattalannak mindig pozitív vágyakozására, akkor e két tényezőnek: a cenzus rának s a tudattalannak egymásközi erőviszonyához képest az antipátiának az utálatig terjedhető foka jöhet létre.

Azt, hogy az antipátia és az undor érzése gyönyörből és fájdalomból, tetszésből és nemtetszésből összetett, élénken világítja meg egy paranoiás, féltékenységi téveszmékben szenvedő intelligensebb nőbetegem esete. Betegségének alapja gyanánt az infantilis homoszexualitás bontakozott ki, amelyet ő annak idején anyjáról az őt gondozó nőszemélyekre, majd kis barátnőire vitt át és bőségesen működtetett. A házasetben való csalódások a libidót az említett infantilis mederbe terelték vissza; időközben azonban a szexuális vágyak kielégítésének ez a módja türhetetlen lett a betegre és ezért e tendenciákat a neki azelőtt kedves férjre projiciálta és hűtlenséggel vádolta meg őt. Csodálatoskepen azonban csak egész fiatal, 12—13 éves leánygyermekkel, vagy nagyon öreg és csúnya asszonyokkal gyanúsította meg, többnyire cselédekkel, akiket ő antipatikusoknak, sőt utálatosaknak talált. Ahol a szeretést átszellemített formában (barátság, esztétikai tetszés) bevallhatta magának — mint pl. az ő társadalmi körébe tartozó fiatal, csinosabb nőekkel szemben, — ott élénk szimpátiát tudott érezni s ezekkel szemben nem is nyilvánult meg a féltékenysége. Hasonló pszichológiai okai lehetnek annak, hogy az édes és keserű íz keverékét utálatosnak találjuk, amint-hogy a bizonyos színű és konszisztenciájú ételekkel és italokkal szemben való idioszinkrázia is; csak az infantilis, többnyire a koprofiliaival és urofiliaival összefüggő elnyomott kívánságok reakciója. *Ha „utálatos“ tárgyak megpillantásakor köpködés vagy hányinger lép fel, úgy ez is csak reakciója a tudattalan egy kívánságának, amely e tárgyat a szájba szeretné vettetni.* Jusson eszünkbe, hogy a kis gyermek még válogatás nélkül mindent a szájába vesz.

A mindenkivel szemben megnyilvánuló „szexuális állásfoglalás“ tényét klasszikus tanúval; Freud egyik páciensével, Dórával tanúsíthatom, kivel ő a „Bruchstück einer Hysterieanalyse“ c. dolgozatában foglalkozik. A nem is egészen befejezett analízis folyamata alatt kiderült, hogy a Dóra szexualitása környezetének egy tagjával szemben sem maradt közömbös. A velük jó barátságban élő *K. házaspár* (a férj csakúgy, mint a feleség) a nevelőnő, a fivér, az apa: mindnyájan felébb resztették szexuális libidóját. És emellett, mint a neurotikusok általában, tudatos személyében inkább érzéketlen, tartózkodó volt s a legtávolabbról sem volt fogalma arról, hogy rajongó barátkozásai, rokon- és ellenszenvei mögött tulajdonképpen szexuális vágyak rejtőznek.

Nagy tévedés volna azt hinni, hogy *Dóra* kivétel. *Dóra* a típus. Ahogy az ő lelke analizálva előttünk áll, hű betekintést enged az ember bensejébe általában, mert ha akár a normális, akár a neurotikus ember lelkébe mélyedünk el kellőképpen, quantitativ különbségektől eltekintve, a *Dóránál* talált jelenségekre bukkanunk.

Az ember hipnotizálhatósága vagy szuggesztív bet folyásolhatósága tehát az indulatáttétel lehetőségétől függ, vagyis — nyíltan szólva — attól, tud-e a médium a hipnotizőrrel szemben pozitíve — ha tudattalanul is — szexuális állást foglalni; az indulatáttétel legmélyebb gyökszála pedig, mint minden tárgyszeretése, a szülő-komplexumokból ered.¹

E felfogás helyességének további bizonyítékait nyerjük, ha szemügyre vesszük a hipnotizálhatósága illetőleg a szuggesztibilitás feltételei körül szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Feltűnő, hogy a sikerült hipnó-

¹ Miután meg vagyok arról győződve, hogy helyes *Bernheim*nek a hipnózisról vallott az a nézete, hogy az csak a szuggesztíó egyik alakja (szuggerált alvás), nem fektettek nagy súlyt a két fogalom éles megkülönböztetésére s gyakran használom itt egyiküket mindkettő helyett.

zisok arányszáma mennyire különbözik az egyes szerzőknél. Az egyiknek az összes esetek 50%-ában, másoknak 80—90%-ában, sőt 96%-ában sikerül a hipnózis.

Tapasztalt hipnotizőrök állítása szerint e hivatás gyakorlásához bizonyos külső és belső tulajdonságok szükségeltetnek. Tulajdonképen azonban csak külsők, mert hiszen a jellem is csak bizonyos kifejező mozdulatokban, a beszéd módjában és tartalmában tud megnyilvánulni, ezeket pedig a színészi talentum minden benső meggyőződés nélkül is produkálhatja.

Nagyon megkönnyíti a hipnózist a hipnotizőr imponáló megjelenése. A hipnotizőrt legtöbbször hosszú, lehetőleg fekete szakállal szoták elképzelni (Szvangáli); a férfiasság e kellékének hiányát hatalmas termet, sűrű szemöldök, átható pillantás, szigorú, de bizalomgerjesztő arckifejezés is pótolhatja. Hogy a hipnotizőr biztos fellépése, régebbi sikereinek híre s az a nagy tisztelet, amely őt, mint hírneves tudóst körülveszi, a szuggesztív hatás létrejöttét szintén nagyban elősegíti, általánosan ismert dolog. A hipnotizőr rangbéli fölénye és magasabb társadalmi helyzete ugyancsak megkönnyíti a hipnózist; katonakoromban tanúja voltam, amint egy közkatona tisztjének parancsára egy pillanat alatt elaludt. A hatás valóságos „coup de foudre“ volt. Első hipnotizálási kísérleteim, melyeket mint diák, az apám könyvesboltjában alkalmazott inasokon végeztem, kivétel nélkül sikerültek; későbbi eredményeimről már korántsem mondhatom ugyanezt; igaz, hogy ekkor már hiányzott belőlem az az abszolút önbizalom, amelyet csak a tudatlanság kölcsönözhetett nekem.

Hipnotizálásnál határozottsággal és oly biztosan kell parancsolni tudni, hogy a médiumnak eszébe se juthasson valamiféle ellentmondás. A hipnózis ezen fajtájának véglete az, amikor rákiáltással, megijesztéssel idézik elő a „megriasztási hipnózist“ (Überrumplungs-Hypnose), amelynek létrehozásánál a hang szigorúsága mellett az eltorzult arckifejezés s az ökölbe

szorított kezek is segédeszközök lehetnek. Ennek a megriasztásnak — mint hajdan a Medúza fő megpillantásának — az arra diszponált egyén rögtöni ijedtségi bénulása, katalepsziája, lehet a következménye.

Van azonban az elaltatásnak egy egészen más módja is, melynek kellékei: félsötét szoba, teljes csend, barátságos, gyengéd rábeszélés monoton, könnyedén melodikus szavakkal (amire nagy súlyt szoktak fektetni) s ezek mellett még segítségül veszik a haj, a homlok s a kezek gyengéd simogatását.

Általánosságban elmondhatjuk tehát, hogy kétféle út áll rendelkezésünkre, ha más embert hipnotizálni, szuggerálni, azaz akaratnélküli engedelmességre és vakon hívésre kényszeríteni akarunk: a megfélemlítés és a szeretet. Azok a hivatásos hipnotizőrök, akik e gyógy-módot jóval a tudományos elismertetése előtt alkalmazták s kik e procedúrák tulajdonképeni feltalálói, úgy látszik, ösztönszerűleg a legkisebb részletekig ugyanazon módjait választották a médiumot elaltató és engedelmességre kényszerítő megriasztásnak és kedveskedésnek, amelyek a gyermek s a szülők közötti viszonyban már évezredek óta beváltak.

Az az imponáló külsejű hipnotizőr, aki megijesztéssel, megrohanással hipnotizál, bizonyára nagyon hasonlít ahhoz a képhez, amely a gyermek lelkébe a szigorú, mindenható apáról bevésődött, akinek hinni, kinek engedelmeskedni, *példáját* követni a leghőbb vágya minden normális gyermeknek.¹ És az enyhén simogató kéz, a kellemes, monoton, álomba ringató szavak: vájjon nem megisméltetésére ezek azoknak a jelenes teknek, amelyek a gyermek ágyacskájánál, közte és gyengéd, altató dalokat dúdoló vagy mesélgető anyja, vagy dajkája között olyan sokszor lejátszódtak? És

¹ A mithoszbán, mesében és mondában minduntalan visszatérő „óriás-motívumnak“, valamint az e fajta monstrozitások iránti általános érdeklődésnek szintén infantilis gyökerei vannak, s tulajdonképen a soha el nem múló apa-komplexum egy szimptomája ez. Az „óriások“-nak ez a nagyrabecsülése Nietzsche-nél egész átszellemített alakban, mint „Pathos der Distanz“ szerepel.

mi mindent nem tesz meg egy gyermek, hogy a jó anyának kedvébe járjon.

Nem fektetek nagy súlyt *az apai és anyai hipnózis* ezen éles megkülönböztetésére, hiszen nagyon is sokszor fordul elő, hogy apa és anya szerepet cserélnek. Csak arra akarom a figyelmet felhívni, mennyire alkalmas a hipnotizálásnál előálló helyzet arra, hogy a médium tudatosan vagy tudattalanul felidézze fantáziájában a gyermekkort, és hogy felbredjenek benne azok a minden emberben elrejtett emlékek, melyek a gyermekkori engedelmesség időszakához fűződnek.

De az állítólag külső ingerlés útján ható elaltatási procedúrák is: fénylő tárgynak a médium szeme elé, ketyegő órának a fülhöz tartása, épen azok, amelyekkel annakidején először sikerült a pólyás gyermek figyelmét „lekötni“; tehát e külső ingerek is fölülte alkalmasak arra, hogy gyermekkori emlékeket és érzelmeket idézzenek fel.

Hogy közönséges, spontán elalvásnál is nagy szerepük van a még gyermekkorból megőrzött szokásoknak és ceremóniáknak s hogy az „aludni menésénél autoszugesztív, mondhatnók: tudattalanná lett infantil elemek játszanak közre, azt ma azok is koncedálják, akik a pszichoanalízistől idegenkednek, vagy éppen ellenséges álláspontra helyezkednek vele szemben. Mindezek a megfontolások pedig annak a felvételére készítetnek, hogy *minden eredményes hipnózis első fehé tétele az, hogy a médium a hipnotizőrben mesterét lássa, azaz hogy a hipnotizőr a médiumban fel tudja kelteni a szeretet vagy félelem ugyanazon érzelmeit, a csalhatatlanságában való ugyanazon vakhitet, amellyel az mint gyermek tekintett szüleire.*

Félreértések elkerülése végett hangsúlyoznunk kell, hogy a szugesztibilitást, azaz a „sugalmazás“ iránti fogékonyságot, a vakon hívésre s az engedelmességre való hajlandóságot nemcsak az eredetében tartjuk összefüggőnek a gyermekkor analóg lelki sajátságaival, hanem a mi nézetünk szerint, a hipnózisnál és

szuggesztiónál „a felnőtt öntudatlanjában szendergő gyermek“ (Freud) valósággal feléled. Hogy bennünk tényleg állandóan él egy második személy, — a gyermek —, az nemcsak a hipnózisból tűnik ki, megnyilatkozik ez minden éjjel álmainkban is, amelyek — mint ezt *Freud* óta tudjuk — féllábbal mindig a gyermekkor emlékein állanak; de rajtakapjuk lelkünket infantilis tendenciákon és működési módokon nappal is bizonyos tévcselekményeknél¹ és az élnek minden megnyilvánulásakor.² Lelkünk legbelsejében mindig gyermekek vagyunk s egész életünkben azok is máradunk. *Gratiez l'adulte et vous y trouverez l'enfant.*

Aki ezekkel a nézetekkel teljesen azonosítani akarja magát, annak alapos revízió alá kell előbb vennie az elfelejtésről vallott eddigi nézeteit. Az analízis mindjobban meggyőz arról, hogy a lelki életben „elfelejtés“, valaminek nyom nélküli eltűnése ép oly kevésbé lehetséges, mint ahogyan a testi világban sincs energia- vagy anyagmegsemmisülés. Sőt úgy látszik, hogy a lelki jelenségeknek nagy a tehetetlenségük s a lelki benyomások évtizedes „elfelejtés“ után is felébreszthetők, mint változatlanul összefüggő komplexumok, avagy rekonstruálhatók alkotó elemeikből.

A véletlen kedvezése folytán abban a helyzetben voltam, hogy azon nézetemet, amely szerint a feltétlen alárendelés egy idegen akarat uralma alá egyszerűen gyermeki, de erősen erotikus színezetű affektusoknak (szeretet, respektus) az orvosra való tudattalan átviteléből magyarázható, megerősíthetem oly betegeimnél szerzett pszichoanalitikai tapasztalataim révén, akiket régebben hipnotizáltam volt.

I. öt év előtt sikeresen hipnotizáltam egy nőbeteget, aki megbizonyosodván vőlegénye hűtlensége felől, szorongási hisztériában betegedett meg. Körülbelül fél-

¹ Freud: *Psychopathologie des Alltagslebens* 3. kiadás. Deuticke, Wien, 1911.

² Freud: *Der Witz und seine Beziehung zurri Unbewussten.* Deuticke, Wien, 1909.

év előtt, egyik kedvelt unokaöccsének halála után, kiújult a betegsége és ismét felkeresett. Pszichoanalitikai kúrának vettem alá. Csakhamar jelentkeztek az indulatáttétel karakterisztikus jelei s midőn ezeket a beteg előtt demonstráltam, ő az én tapasztalataimat azzal a vallomással egészítette ki, hogy őt már a hipnotikus kezelés alatt tudatos, az orvos személyére irányított erotikus fantáziák uralták s akkoriban az én szuggerálásomnak „szerelem“ből fogadott szót.

Tehát az analízis felfedte — *Freuddal* szólva — azt az indulatáttételt, mely az eredményes hipnózist lehetővé tette. Akkoriban, a hipnotizálásnál, valószínűleg azzal gyógyítottam meg a beteget, hogy az én barátságosságom, részvétem és vigasztaló szavaim kárpótlást nyújtottak neki az első megbetegedésének kitörését okozó szerencsétlen viszonyért. De, mint a lélekelemzésnél kiderült, hűtlen szeretőjéhez való hajlandósága is csak pótszere volt idősebb nővérehez való ragaszkodásának, kit házassága a családi körből kiszakított, akivel pedig gyermekora óta a legszorosabb barátságban élt és évekig mutualisan onanizált. Legnagyobb bánata azonban az őt gyerekkorában bálványozó s szinte hihetetlenül elkényeztető anyától való korai elidegenedése volt, sőt úgy látszik, hogy minden későbbi szerelmi kísérlete csak pótlása akart lenni ennek az első, infantilis, de erotizmustól át meg áthatott ragaszkodásnak. A hipnotikus kúra félbeszakítása után libidóját eszményített, de, mint az analízisnél határozottan kitűnt, erotikus módon egy 8 éves unokaöccséje vitte át, akinek hirtelen halála azután hisztérikus tüneteinek kiújulását okozta. A hipnózisnál tapasztalt engedelmeskedés tehát itt az indulatáttétel következménye; betegem szerelmének eredeti, teljesen sohasem pótolta tárgya pedig kétségtelenül az anyja volt.

II. Egy 28 éves hivatalnok először egynehány évvel ezelőtt keresett fel súlyos szorongásos hisztériával. Noha ekkor is foglalkoztam már pszichoanalízissel, külső okok miatt mégis a hipnózisra határoztam el magam, s egyszerű rábeszéléssel („anyahipnózis“) a lelki

állapot nagymérvű, de múltó javulását értem el. A páciens aggodalmi képzeteinek recidiválása miatt nem-sokára ismét felkeresett és ettől kezdve időszakonként megismételtem a hipnózist ugyanolyan jó, de mindig csak futólagos hatással. Amidőn elhatároztam, hogy analizálom, fölötte nagy nehézségeim voltak a személyemre irányuló, valószínűleg a hipnózis révén nagyra növelt indulatáttétellel, amely csak akkor oldódott, mikor kitűnt, hogy a beteg, felületes analógiák alapján, „jó anyjával“ azonosít engem. Mint gyermek, nagyon odanőtt az anyjához, az anyai dédelgetés az ő számára szükséglet volt, s.azt is beismerte, hogy kis fiú korában a szülők szexuális viszonya nagyon is erősen felkeltette kíváncsiságát; az apjára féltékeny volt, az ő szerepébe képzelte bele magát, stb. Egy ideig ezután egész simán haladt az analízis. De amikor egyik megjegyzésére kissé türelmetlenül, elutasítólag válaszoltam, heves aggodalmak lepték meg s az analízis menete ismét meg volt zavarva. Ezt az őt erősen felizgató epizódot alapos megbeszélés tárgyává tevén, az analízis hasonló eseményék emlékeibe mélyedt s íme ekkor — kissé homoszexuális-masochistikus színezetű barátságok s tanasokhoz meg más főlebbvalókhöz fűződő kellemetlen jelenetek elintézése után — az apakomplexum került felszínre. „A dühöngő apa borzasztóan eltorzult vonásait, összeráncolt arcát“ látta megtestesülve maga előtt és reszketett, mint a nyárfalevél. Ezzel együtt emlékeinek egész áradata került felszínre, amelyek azt mutatták, hogy a beteg mégis mennyire szerette az apját, milyen büszke volt az ő nagyságára és erejére.

Amiket itt elmondottam, csak kis epizódja volt a komplikált eset analízisének, de ez is egész világosan rámutat arra, hogy amikor hipnotizáltam, csak a beteg akkor még tudattalan anyakomplexuma képesített engem arra, hogy állapotára valamiféle befolyást gyakorolhassak. Ebben az esetben valószínűleg ép oly jó eredménnyel járt volna a szuggesztív hatás előidézése szolgáló másik módnak az alkalmazása: a meg-

félemlítés, az imponálás, vagyis a felebbezés a tudatalán apakomplexumhoz.

III. A harmadik eset, amelyet itt leírok, egy 26 éves szabó esete, aki epileptiformis rohamai miatt, amelyeket azonban én hisztériásoknak tartottam, fordult hozzám. A beteg pipogya, alázatosan szerény kinézése szinte kiáltott a szuggesztió után s tényleg, összes parancsaimnak úgy engedelmeskedett, mint a szófogadó gyermek: aneszthéziákat, bénulásokat, görcsöket kapott egészen az én akaratom szerint. Ennek dacára sem mellőzhettem el, hogy az állapotot, ha nem is tökéletesen, analízisnek vessem alá, s ekkor megtudtam, hogy a páciens éveken át szomnambul volt; éjjelenként fölkel, a varrógéphez ült s egy hallucinált szövetet varrogatott, amíg fel nem keltették. Ez a munkaszomj inaskodásának idejéből származott, amelyet egy szigorú szabómesternél töltött, akitől gyakran kapott verést s akinek túlzott követeléseit mindenáron teljesíteni akarta; természetes, hogy a szabómester képe csak a rettegett, de megbecsült apának egy „fedőemléke“ volt. A beteg mostani rohamai is ilyen munkaszomjjal kezdődnek; világosan hallja, amint egy belső hang parancsolja: „kelj fel!“ Azután felül, leveti hálóingét, varrómozdulatokat végez, amelyek általános görcsös rángásokká fajulnak. A motorikus jelenségekre utólag nem emlékezik vissza, ezekről csak a felesége elbeszéléséből tud. Annak idején „kelj fel“ kiáltással szokta apja reggelenként felkelteni s úgy látszik, hogy a szerencsétlen még mindig azokat a parancsokat teljesíti, amelyeket mint gyermek az apjától, s mint inas a gazdájától kapott. „A gyermekkorban kapott parancsoknak és fenyegetéseknek ilyen utólagos hatását gyakran észlelhetjük még oly esetekben is, ahol az intervallum egy-két évtized, sőt még több is“, mondja *Freud*,¹ s e jelenséget „utólagos engedelmeskedésének nevezi.

Azt kell gondolnom ezek után, hogy a pszicho-

¹ Jahrbuch für Psychoanalyse 1909. 1.

neurózisok ezen „utólagosságáéának sok közös eleme van az adott parancsoknak poszthipnotikus, automatikus teljesítésével. Úgy itt, mint amott, cselekmények hajtatnak végre, de úgy, hogy e cselekmények motívumai felől a cselekvő egyáltalán semmiféle vagy csak elégtelen magyarázatot tud adni, mert velük a neurózisnál egy már rég elfelejtett parancsot, hipnózisnál pedig amnesztikussá tett „sugalmazást“ követ,

Az, hogy a gyermekek a szülőknek készséggel, sőt örömet engedelmességgel, tulajdonképpen nem magatói értetődő dolog. Azt lehetne várni, hogy a gyermekek szülei azon követeléseit, amelyekkel viselkedésüket és cselekedeteiket irányítani akarják, külső kényszernek érezzék, ami pedig kedvetlenséget szül. És ez tényleg így is van a legelső éveikben, amikor a gyermek csak autoerotikus kielégülést ismer. A tárgyszerettség kezdetekor azonban ez megváltozik. A szeretett tárgyat az ember magába vetíti: gondolatban az én alkatrészeivé teszi. A gyermek szereti szüleit: azaz azonosítja magát velük, és pedig rendszeren inkább a vele egynemű szülővel — a fiú az apával, a lány az anyával — s az önmagával azonosított szülő minden helyzetébe beleképzele magát. Ilyen körülmények között az engedelmesség nem fájdalmas többé, sőt az apa mindenhatóságának megnyilvánulásai hízelegnek a fiúnak, aki képzeletében apja egész hatalmát magáévá teszi s mintegy csak önmagának engedelmességgel, amikor apja akaratához alkalmazkodik. A szülő kívánságainak ilyen készséggel teljesítése magától értetődően csak egy bizonyos, egyénileg különböző határig terjed s ha e határt a szülők követeléseikkel túllépik, ha a kényszer keserű pilulája nincs a szeretet édes ostyájába burkolva, a libidó túlkorán visszahúzódik a szülőktől, ami a pszichikus fejlődés erőszakos megzavartatásához vezethet.

Színesen és nagyon jellemzően festi meg ezt a viszonyt *Mereschovszkij* „Nagy Péter és Alexej“ című szép könyvében. A minden szentimentalizmust megvető, zsarnoki kegyetlenségű apa van itt szembeállítva

a vakon engedelmeskedő fiúval, aki a szeretetből és gyűlöletből összetett apakomplexumtól megkötve, tirannusával erélyesen szembeszállani sohasem tud. A költő-történetíró a trónörökös álmaiban igen gyakran jelenteti meg apjának képét. Egyszer a trónörökös önmagát látja álmában, mint kis gyermeket, és apját ágyacskája előtt. „Apja felé terjeszti gyengéd, álomittas mosolygással karocskáit és így kiált fel: „Papám, papám, te drága! Azután felugrik, apja nyakába veti magát. Péter oly szorosán öleli meg, hogy a fiúnak fájdalmát okoz, magához szorítja, Végigcsókolja arcát, nyakát, mezítelen tagjait a hálóing alatt oly forró, álmatag testét“ ... A cár későbbben, fiának felserdülésekor, nagyon szigorú nevelési eszközökhöz folyamodott; pedagógiája a következő, történeti hűséggel reprodukált mondásban csúcsosodott ki: „Ne adj a fiadnak gyermekkorában semmiféle hatalmat, hanem addig törd a bordáját, amíg nő; ha bottal vered, nem fog belehalni, csak erősödik“. És mindennek dacára szemérmes öröm ragyogott a cárevics arcán, valahányszor „megpillantotta a jól ismert borzalmas és kedves arcot, a teli, csaknem duzzadt pofákat, a sodort, hegyes bajuszt... a szép, szinte nőiesen finom ajkakon ülő mosolyt; nézte a nagy, sötét, tiszta szemeket, amelyek oly félelmetesen és enyhén 'tudtak tekinteni s amelyekről úgy álmodott egykor, mint a szerelmes ifjú szokott szép asszonyának szemeiről; érezte rajta a gyermekkorból ismert illatot, erős dohány, pálinka és izzadságszag keverékét és azt a nem kellemetlen, de erős kaszárnyaszagot, amely az apja dolgozószobájában uralkodott; érezte a nem egészen simára borotvált áll érintését, közepén a kis gödröcskével, amely e sötét ábrázattól oly különösen, szinte nevetségesen elütött“. Az apának ilyen vagy éhez hasonló leírása pszichoanalíziseinkben nagyon tipikus. A költő e jellemzéssel csak az apa és fiú közötti viszonyt akarja előttünk érthetővé tenni, megmagyarázni azt, hogyan volt lehetséges, hogy a cárevics apjának egyszerű levélbeli hívására elhagyta biztos olaszországi menedékét s akaratja-

szegetten kiszolgáltatta magát a kegyetlen cárnak, aki őt sajátkezűleg korbácsolta halálra. A cárevics szuggerálhatóságát a költő nagyon helyesen motiválja az erősen hangsúlyozott apakomplexummal. Úgy látszik azonban, hogy Mereschovszkij az indulatáttétel mechanizmusát is sejtí, midőn ezt írja: „A cárevics mindazt a szeretetet, melyet édes apjára nem fordíthatott, lelki atyjára (Ignatiew Jakab gyóntatóra), vitte át. A vele való barátság ép oly féltékeny, gyengéd és szenvedéslyes volt, mint aminő szerelmesek között szokott lenni“.

Rendes körülmények között a gyermek felserdülésével eltűnik a szülők ilyen túlzott nagyrebecsülésének érzése s a vak engedelmeskedésre való hajlandóság.

De az, hogy az ember valakinek alá legyen rendelve, szükséglet marad. Csakhogy az apa szerepét tanítók, feljebbvalók és más imponáló személyiségek veszik át. Az uralkodók és kormányzók iránti olyan nagyon elterjedt határtalan lojalitás is csak ilyen indulatáttétel. Alexej esetében az apakomplexum elhalványulása felserdülés közben nem volt lehetséges, mert Péter tényleg az a félelmetes, hatalmas uralkodó volt, amilyenek — kis korában — minden gyermek hiszi az apját.

Hogy a szülői hatalomnak és a tekintélyes ember méltóságának az apa személyében való egyesülése az infatilis rögzítődést megrendíthetetlené teheti, két nőbetegemnél tapasztaltam, akik saját apjuk tanítványai voltak. Az egyiknek szenvedélyes indulatáttétele, a másiknak neurotikus negativizmusa majdnem legyőzhetetlen akadályokat gördített a pszichoanalízis útjába. Az egyiknek határtalan engedelmességét és a másiknak dacos visszautasítását egyazon pszichikus komplexum: az apa és tanítók komplexum összesűrítése determinálta.

Ezek a markáns esetek, valamint a fentebb említett többi megfigyelés is, megerősítik Freud azon nézetét, mely szerint *a hipnotikus hiszékenység és engedelmesség a szexuális ösztön maszochisztikus kompo-*

nensében gyökeredzik (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie). De a maszochizmus nem más, mint örömteljes engedelmesség és ezt a gyermekkorában, szüleitől tanulja az ember.

A félénk, engedelmes szabócska esetében láthatuk, hogy a szülői parancsok jóval a gyermekkor letelte utáni évekre is posthipnotikus szuggesztívó módjára kihathatnak. De az ú. n. „határidőre szóló szuggesztívó“ (suggestion á échéance) neurotikus analógóját is tapasztalhattam egyik félelmi neurózisban szenvedő betegemnél, a fentebb említett 28 éves hivatalnoknál. Az ő betegségét látszólag egészen jelentéktelen motívumok váltották ki s feltűnő volt az is, hogy a páciens nagyon is gyorsan megbarátkozott azzal a gondolattal, hogy ily fiatal korban már nyugalomba vonuljon. Az analízis azután kiderítette, hogy épen tíz évvel megbetegedése előtt lépett a hivatalnoki pályára és pedig nem szívesen, mert művészi tehetségei érzett magában. Csak az apja sürgetésének engedett akkor és elhatározta, hogy nyugdíjra jogosító szolgalmi idejének eltöltése után, betegség ürügye alatt, nyugalomba vonul. Betegségek színlelésére való hajlama még korai gyermek éveiből maradt meg, amikor ilyen módon az anyjától több gyengédséget, szigorú apjától pedig egy kis elnézést zsarolt ki. Hivatalnokskodása közben azonban teljesen megfélemedezett eredeti elhatározásáról, valamivel nagyobb fizetésre is tett szert és noha az irodai foglalkozás iránti antipátia s az időközben sikerrel megkísérlett művészi tevékenységhez való vonzódás tovább is fennállott, belénevelt gyávasága megakadályozta abban, hogy csak gondolni is merjen fizetése egy részéről való lemondásra, aminek nyugdíjaztatásakor be kellett volna következnie. Úgy látszik, hogy tíz év előtti elhatározása az egész idő alatt a tudattalanban szendergett s a határidő leteltével esedékesé válván, mintegy autoszuggesztíve a neurózis egyik kiváltó oka gyanánt szerepelt. (Hogy a páciens életében a „terminusok“ ilyen nagy szerepet játszhattak, alapjában csak egy szimptomája volt

azoknak a tudattalan fantáziáknak, amelyek az anya menstruációs és terhességi viszonyai fölötti tépelődésekhez, és az ő saját intrauterinális és születés kori helyzetének képzeteihez kapcsolódtak.¹

Ez az eset, mint a többiek is mind, megerősítik Jungnak azt az állítását, hogy a „bűverő, amely a gyermeket szüleihez csatolja, mindkét részről a szexualitás“.

Ily messzemenő analógia a pszichoneurózisok és a hipnózis alatt produkált jelenségek analitice feltárt mechanizmusa között valósággal kényszerít bennünket rá, hogy revízió alá vegyük azokat a véleményeket, melyek *Charcot-nak* a hipnózisról való felfogása felől orvosi körökben már szinte megrögződtek. *Charcot* szerint a hipnózis „mesterséges hisztéria“. A kritizálók egy része szerint ez a felfogás már csak azért is abszurdum, mert ők az egészségeseknek 90% -át is tudják hipnotizálni, s a hisztéria fogalmának ilyen széles kiterjesztése, szerintük, elképzelhetetlen. A pszichoanalízis azonban arra a felfedezésre vezetett, hogy az egészségesek ugyanazokkal a komplexumokkal *küzd*enek, amelyekbe a neurotikus belebetegszik, tehát minden emberben van valami hisztériás diszpozíció, ami kedvezőtlen körülmények között,) a psziché túlságos megterhelésekor, meg is nyilvánulhat. Semmiesere sem

¹ Öntudatlan születési fantázia volt a végső magyarázata a következő, mint kiderült, szimbolikusan értelmezendő soroknak is, amelyeket egy aggodalmi rohama alatt írt naplójába: „Mint finom köd, inkább mint pókháló vonja körül a hipochondria lelkemet, vagy úgy, mint penészvirágok befedik a mocsárt. Úgy érzem magamat, mintha a fejemet ki kellene dugni belőle, hogy lélegzetet vehessek. Eltépni, igen, elszakítani szeretném ezt a pókhálót. De nem, nem megy! A háló valahol meg van erősítve s ki kellene szakiítani a cölöpöket, amelyeken lóg. Ha ez nem sikerül, lassankint }cell magam keresztül dolgozni a hálón, hogy levegőt szívhassak. Hiszen az ember nem azért él, hogy ilyen hálóstal legyen körülötte, hogy a napfénytől megfosztva fuldokoljon“... Ezek az érzések és gondolatok csak szimbolikus ábrázolásai voltak azoknak az öntudatlan fantáziáknak, amelyek intrauterinális élettel és a születési folyamattal foglalkoztak.

szabad *Charcot* álláspontja lehetetlenségének kész bizonyítéka gyanánt fogadnunk azt a tényt, hogy olyan sok normális ember hipnotizálható. S ha ettől az előítélettől megszabadulunk, s a pszichoneurózisok tüneteit összehasonlítjuk a hipnózis és a szuggesztió jelenségeivel, meggyőződhetünk arról, hogy a hipnotizőr nem tud többet, vagy mást produkálni, mint ami a neurózisnál önmagától jön létre: ugyanazon lelki, ugyanazon benuási és ingerülési jelenségeket. Ha most még ehhez hozzávesszük, hogy úgy a hipnózisnál, mint a neurózisnál tudattalan képzetkomplexumok határozzák meg a jelenségeket s hogy e képzetkomplexumok között a főszerepet mindkét esetben infantilis és szexuális, főleg a szülőkre vonatkozó komplexumok játsszák: úgy a hipnózis és neurózis messzemenő analógiájáról nyert benyomásunk azon szilárd meggyőződéssé erősül, hogy a kettő alapjában véve azonos. Jövendőbeli kutatóknak lesz a feladata, hogy kiderítse, vajjon ez az azonosság minden egyes részletre kiterjed-e; az eddigi tapasztalatok jogosulttá teszik azt a várakozásunkat, hogy ennek a bebizonyítása sikerülni fog.

E várakozásunk biztosságát lényegesen támogatja az ú. n. *autohipnózisok* és *autószuggesztiók* kétségtelen létezése. Olyan állapotok ezek, amelyeknél tudattalan képzetek minden szándékos külső befolyás nélkül hozzák létre a hipnózis és szuggesztió összes neuropszichikus tüneteit. Talán nem is teszünk valami nagyon merész lépést, ha feltesszük, hogy az ilyen autószuggesztió lelki mechanizmusa és a pszichoneurózisok szimptomái között, amelyek szintén tudattalan képzetek megvalósulásai, messzemenő analógia áll fenn. De ép ily joggal kell feltételeznünk ezt a rokonságot a neurózisok és a kívülről jövő szuggesztió között is, mert a mi felfogásunk szerint, „hipnotizálás“, „sugalmazás“ oly értelemben, hogy valami az étitől teljesen idegen képzet a lélekbe becsempésztetnék, voltaképen nincs is, hanem legfeljebb olyan eljárások, amelyek működésbe hozzák a tudattalan, praexistens autószuggesztív mechanizmusokat; a hipnotizőr tevékeny-

sége pedig jól hasonlítható össze a pszichoneurózisokat *kiváltó* okok hatásmódjával. Természetesen nem lehet tagadnunk, hogy a két állapot között fennálló ilyen messzemenő megegyezések mellett különbségek is lehetségesek, sőt a jövő egyik feladatát épen az képezi, hogy e különbségeket kimutassa. E helyütt csak arra akartam rámutatni, hogy az az ellenvetés, amely szerint a normális emberek között is nagyon sok a hipnotizálható, a pszichoanalízis tapasztalatai után sokkal inkább bizonyít amellet, hogy pszichoneurózisra bizonyos mértékig mindenki hajlamos, mintsem amellet, hogy a hipnózis a neurózistól lényegében különbözik.

Még ezek között a szokatlanságuk miatt bizonyára különben sem valami kellemesen ható magyarázgatás sok között is valószínűleg igen paradox hangzású az a feltevés, hogy az *ellentállás* is, amelyet a hipnotizálás, illetőleg szuggerálás ellen kifejtünk, ugyanazon lelki komplexumokkal szemben való reakció, amelyek más esetekben a pozitív indulatáttételt, a hipnózist, szuggesztiót lehetővé teszik. Pedig *Freud* ezt már a pszichoanalízis technikájáról szóló első munkájában kiderítette és példákkal bizonyította. *Freud* felfogása szerint, amelyet az azóta nyert tapasztalataim minden pontjában igazoltak, az, hogy valaki *nem* hipnotizálható, azt jelenti, hogy az tudattalanjában *nem akar* hipnotizálódni. Hogy a neurotikusok egy részét csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem lehet hipnotizálni, igen gyakran épen azon alapszik, hogy ők alapjában nem akarnak meggyógyulni. Ők bajukkal megalkudtak, mert az nekik, ha nagyon körülményes és költséges kerülő utakon is, de önvádolás nélkül libidinozus élvezetet nyújt, nem ritkán más előnyöket is biztosít. „A hisztériás szimptóma a szexuális kielégülést szolgálja“ — ez a hisztéria „primär-funkciója“; ezenfelül apróbb pillanatnyi előnyöket is szerez; ez az ő „sekundär-funkciója“ *Freud* szerint.

¹ Breuer-Freud: Studien über Hysterie II. kiadás, 1909. IV. rész.

Az ellentállás egy másik módjának az oka a hipnotizőr s a médium közötti viszonyban rejlik: az orvossal szemben érzett antipátia ez. Mint már fentebb kifejtettük, ezt az akadályt is többnyire infantilis, tudattalan komplexumok okozzák.

Nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a betegnél pszichoanalízis közben észlelhető egyébfajta ellenállások ugyancsak érvényesülnek a hipnózis és suggeráció kísérleténél. Hiszen vannak *szimpátiák* is, amelyek tűrhetetlenek. Sok hipnózis kudarcát, mint azt *Freud* kimutatta, az okozza, hogy a beteg attól fél, hogy nagyon is hozzászokik az orvos személyéhez, elveszti önállóságát, vagy éppen szexuális függőségbe kerül véle szemben.

Azt, hogy egyik betegnél az indulatáttétel egyáltalán nincs gátolva, a másik meg minden külső befolyás elől menekül, úgy gondolom, végeredményben mindig a szülőkomplexumra lehetne visszavezetni, különösen pedig a libidónak a szülőktől való eltávolodásnak a módjára.¹

IV. Nemrégiben egy 33 éves nőbeteg, egy földbirtokos felesége keresett fel, akinek kórképe az előbb említett ellentállások illusztrálására szolgálhat. Hisztériás rohamokban szenvedett; nyöszörgésével néhány-szór éjjel felriasztotta álmából férjét, s ilyenkor „olyan hangokat hallatott, mintha valamit, ami a torkán akadt, le akarna nyelni“. Végül fulladásszerű erőlködés és hányinger lepték meg a beteget, amire azután felébredt. A páciens éppen ellenkezője volt a „jó médiumainak, egyike azoknak a makrancosoknak, akik az orvos kijelentésében örökösen következetlenségekre vadásznak, akik mindent, amit az orvos mond, aranymérlegre tesznek és egyáltalán nagyon dacosan, húzó-

¹ Úgy látszik, hogy az infantilis rögzítődés foka s az indulatáttételre való képesség valósággal reciprok értékek. *Jung* idevonatkozó megfigyeléseit minden pszichoanalitikus megerősítheti, de én azt hiszem, hogy ez a tény az indulatáttétel azon formájára is érvényes, amelyet suggerciónak nevezünk.

dozóan viselkednek. Okulva az ilyen betegeimnél szerzett kedvezőtlen tapasztalatokon, meg sem kíséreltem nála a hipnózist vagy szuggesztiót, hanem mindjárt az analízishez fogtam. Messze vezetne annak a kanyargós útnak a leírása, amelyen haladva, e szimptomakomplexumot megoldani sikerült. Az e dolgozatban tárgyaltak-kai összefüggésben csak arra szorítkozom, hogy megmagyarázzam dacos viselkedését, amely velem szemben különösen az analízis elején nyilvánult meg, s amelyet férjével szemben, akivel sokszor napokig sem váltott egy szót sem, már azelőtt is, egészen kicsiny okokból kifolyólag tanúsított s mely a hipnózis akadályá volt.

Betegsége egy társas összejövetel után tört ki, midőn egy idősebb hölgy viselkedését sértőnek találta magára nézve; rendkívül bántotta, hogy ez a hölgy azt vetette állítólag a szemére, hogy érdemetlenül foglalja el az asztalnál a főhelyet. Érzékenysége és túlságos reakciója e csekély sértésre, érthetővé vált az analízis további folyamán. Kitűnt, hogy ő otthon, mint fiatal leány, anyjának halála után, egy ideig tényleg nem teljes joggal foglalta el a főhelyet az asztalnál. Az apára egész sereg gyermek maradt, s a temetés után nagyon megható jelenet folyt le közte és a lánya között. Az apa megígérte, hogy többé nem házasodik meg, mire a lány ünnepélyesen kijelentette, hogy tíz évig nem megy férjhez, hanem szegény, elárvult testvéreinek anyját fogja pótolni. De minden másképp történt. Alig egy év múltán célozgatni kezdett az apa a lány házasságára, aki menten kitalálta, hogy ez mit jelent, s minden kérését dacosan kikosarazta. Tényleg, az apa nem sokkal ezután feleségül vett egy a páciensnél fiatalabb nőt és nagyon elkeseredett viszálykodás kezdődött a minden pozíciójából kiszorított lány és mostohája között, amely viszálykodásban az apa nyíltan lánya ellen foglalt állást, sőt lányát neje jelenlétében egyszer vérig alázta, tetteleg bántalmazta. A leány egyetlen fegyvere mindezekkel szemben a dac volt — és ezt a fegyvert alaposan működtette is.

Eddig úgy hangzik a dolog, mint valami érzelmes történet a hűtelen apáról és a gonosz mostoháról, de csakhamar sorra kerültek az infantilis és szexuális dolgok is. A kezdődő indulatáttétel hatása alatt egyre gyakrabban játszott szerepet a kezelő orvos a beteg álmaiban, sajátságosképen nem ritkán egy kevésbé hízelgő „kevert álmkép“ formájában, mely — hasonlóan a mitológiai Kentaurhoz — az orvostól és — egy paripából volt összetéve. A ló képzetéhez fűződő asszociációk meglehetősen kellemetlen térre vezették az analízist: a páciens visszaemlékezett arra, hogy kis gyermekkorában dajkája nem egyszer elvitte őt magával, mikor egy méntelepi őrmestert ment meglátogatni a kaszárnyába, s ott alkalmá lehetett sok lovat s a hágatás műveletét is láthatni. Megvallotta továbbá a beteg, hogy a férfi genitáliáinak nagysági viszonyai iránt már kislány korában is szokatlanul érdeklődött és rábeszélte egy barátnőjét, hogy majd annakidején mind a ketten megméri és közli egymással jövőbeli házastársuk ezen dimenzióit. A páciens az illető mértéket tényleg fel is vette, de barátnője, úgylátszik szeméremérzetből, nem tartotta be ígését. Megjegyzendő, hogy e méretek a páciens várakozását távolról sem elégették ki; férjével szemben csaknem teljesen frigid volt.

Az a sajátságos körülmény, hogy az a ló-ember egyszer hálóingben jelent meg a páciens álmában, még sokkal régebb, gyermekkori emlékek felidezéséhez vezetett, melyek között — mint oly sokszor — a szülők szexuális érintkezésének meglesése, főleg pedig az játszott nagy szerepet, hogy alkalmá volt apját mictio közben megfigyelni. Csak most emlékezett vissza arra is, mily sokszor fantáziált arról, hogy ő foglalja el az anya helyét, mennyire szeretett bábuival és barátnőivei „papát-mamát“ játszani, sőt, hogy egy ízben szoknyái alá dugott párnákkal egy képzelt terhességet is végigjátszott. Végül az is kiderült, hogy a páciens már kis gyermekkorában is szenvedett múló szorongási hisztériában: éjjelenként nem tudott elaludni attól az indokolatlan félelemtől, hogy a szigorú apa odajöhetne

hozzá és éjjeli szekrényben őrzött revolverével agyonlőhetné őt. A fuldoklási görcs és hányinger, mely a rohamok alatt mutatkozott, az „alulról felfelé való eltolásnak“ volt szimptomája. A páciens — épúgy, mint Freud „Dóra“-ja — szenvedelmes „ludlizó“ volt gyermekkorában jó sokáig és erősen hangsúlyozott erogen szájjónája egész sereg perverz fantázia létrejöttéhez vezetett.

Ez a kórrajz, melyet csak megcsonkítva közölhetek, két tekintetben tanulságos. Először is azt mutatja, hogy a páciens dacossága, mely a hipnotikus, szuggesztív vagy megnyugtató gyógyításmódokat eleve kizárta, a pszichoanalízisnél az apával szemben való ellenállásnak bizonyult. De arra is megtanít ez a köreset, hogy ezen ellentállás a páciens erősen rögzített szülőkomplexumának, egy nőnemű Oedipus-komplexumnak, származéka. (Feltűnő továbbá az analógia a páciens lóálmai és azon „hippo-phobia“ között, melyet Freud egy ötéves kis fiúnál szintén a lónak az apával való azonosítására vezethetett vissza.) (Jahrbuch f. Psychoanalyse. I. évfolyam.)

A felhozott tényekkel azt óhajtottam bizonyítani, hogy a „médiúm“ a hipnotizőrbe voltaképen tudattalanul szerelmes s hogy az ilyen engedelmes szerelemre való hajlandóságot az ember a gyermekszobában tanulja meg.

Még csak arra akarok ráutalni, hogy a közönséges „szerelmesség“ is lehet a forrása oly pszichológiai jelenségeknek, melyek hipnózisra emlékeztetnek. A híres CzinskyÉle perben a legtudósabb szakértők sem tudták eldönteni, hogy a benne szereplő bárónő cselekményeit a szerelmes nő vak engedelmessége, vagy hipnotikus sugalmazások determinálták-e. A legtöbb homoszexuális, aki élettörténetét elmeséli, úgy tünteti fel előttem a dolgot, mintha az a férfi, akivel először volt dolga, szemével hipnotizálta vagy szuggerálta volna őt. Egy ily eset analízisének természetesen kitűnt, hogy ezek a hipnózis-fantáziák csak önmentegető projekciókísérletek voltak.

Megelégszem ezekkel a ráutalásokkal és nem akarom hosszabban kifejteni a szerelmesség és hipnotizált-ság közti analógiát, nehogy azt az igaztalan látszatot keltsem, mintha ez az egész eszmemenet csak egy banális hasonlat szélesretaposása volna. Fáradtságos egyénlélektani kutatások szolgáltatják feltevésemhez az alapot; s ha e hipotézis számai végül egy közhelyen futottak össze, úgy ez még nem lehet érv azok alapos-sága ellen.

Tagadhatatlan gyengéje ezen megfontolásoknak hogy aránylag kevés számú eset adataira támaszkodhatnak. De a pszichoanalitikus munka természetéből folyik, hogy itt a kutatás mélysége kell, hogy a statisztikai adatgyűjtés lehetetlenségéért kárpótoljon. Ezen, bár kevés számú esetnek, de alapos megvizsgálása, az összes vizsgálatok eredményének egybevágása s annak egybevetése a pszichoanalitika ma már tiszteletet parancsoló tudományos anyagával, elegendő alapot szolgáltat a hipnózis és szuggesztió felőli eddigi felfogásunk megváltoztatására.

A szuggerálás és hipnotizálás ezen újabb felfogás szerint nem egyéb, mint szándékos létesítése oly féltéfeleknek, melyek között a minden emberben meglévő, de rendszerint a cenzúrától elnyomva tartott hajlandóság a vak engedelmességre és bírálat nélküli hitre — mely hajlandóság a szülők infantilerotikus szerelésének és felesének maradványa — a szülőkomplexumról tudattalanul a hipnotizáló vagy szuggeráló személyére tevődik át.

Szuggesztió és pszichoanalízis.

Vannak, akik a pszichoanalízist tájékozatlanságból a „szuggesztive“ ható gyógyító eljárások egyikének tartják. Viszont egyesek, noha van némi ismeretük az analitikai irány irodalma felől (igaz, hogy önálló kutatásokról ez irányban egyikük sem számolhat be), felületes tájékozódás után hajlandók az analízis tudományos és gyógyítási eredményeit „szuggesztiónak“ minősíteni. Ellenben azok, akik a lélek-elemzéssel gyakorlatilag foglalkoznak — köztük magam is — éles különbségeket látnak azon kétféle vizsgálódási és gyógyítási methodus között, mely az elemzést és a sugalmazást jellemzi. Ezekről a különbségekről akarok most egyet-mást elmondani.

Talán megbocsátható, hogy az érzelmi szempontnak annyi engedményt teszek, hogy a tájékozatlanok, vagyis még pártatlanok felvilágosításával kezdem s csak azután térek rá a felhangzott ellenvetésekre.

A szuggesztió értelmi meghatározása szinte felesleges, hisz mindenki tudja, mit jelent e szó: érzeteknek, érzéseknek, gondolatoknak és akarati elhatározásoknak szándékos becsempészését egy más ember lelki világába, még pedig úgy, hogy az, akinek szuggerálnak, ne tudja a sugalmazott érzéki, érzelmi és értelmi behatás sokat a maga eszével korigálni, megmásítani. Szóval a szuggesztió idegen lelki behatásoknak kritika nélküli befogadása, illetőleg befogadtatása. A kritika kizárása tehát előfeltétele a sikeres szuggesztiónak; mik ennek az eszközei? Egyrészt az imponálás, megfélemlítés,

másrészt a jóságos szeretetteljes bánásmóddal való megvesztegetés. Más helyütt igyekeztem kimutatni, hogy a szuggesztió egyenest a tehetetlen, ellentmondani nem tudó, önálló gondolkodásra képtelen gyermek színvonalára süllyeszti a szuggerálandó egyént, miközben a szuggeráló maga valósággal apai fölényvel nehezedik rá akaratára, vagy anyáskodó simogatással és kedveskedéssel hízelgi be magát és akaratát a „médi-um“ lelkületébe. És mi az, amit a hipnotizőr vagy szuggerőr médiumától követel? Nem kevesebbet, mint hogy ne tudjon, ne érezzen, ne akarjon olyasmit, amit pedig természetszerűleg tudni, érezni, akarni volna kénytelen. Ne érezze a kínzó testi vagy lelki fájdalmat, ne nehezedjék tudatára valamely kényszergondolat, ne akarjon többé valami elérhetetlen vagy képtelen célt elérni. Avagy tudjon, érezzen, akarjon olyasmit is, ami ellen valami ellentállás küzd benne: tudjon dolgozni, figyelmét összpontosítani, terveket végrehajtani, megbocsátani, szeretni, gyűlölni akkor is, mikor külső vagy belső akadályok ezen képességeit megbénítják. A hisztériásan bénulnak Jézusként azt mondja a hipnotizőr: kelj fel, — a páciens pedig keljen fel és járjon. A szülő-nőnek azt mondja: fájdalom nélkül fogsz szülni gyermekeket — s az engedelmeskedjék.

Mint látjuk, a hipnózis és a szuggesztió nem tesz különbséget a között: reális fájdalmat, tudatot, motivált akaratot bénít-e meg, avagy irreális, ú. n. „képzelt“ betegségeket.

Gyönyörű szép volna a hipnotikus és szuggesztív gyógyítás — valóságos mesebeli csoda — ha nem volna annyi akadálya alkalmazhatóságának.

Az első — és a legnagyobb akadály, hogy nem minden ember szuggerálható, sőt minél önállóbb, érettebb, szellemileg fejlettebb az emberiség: annál kevesebb embert tud az orvosi csodatevő engedelmes gyermekké szelídíteni.

A másik baj az, hogy még ahol szuggesztió az egyén relatív korlátoltságánál, esetleg öntudata szűkülésénél fogva befolyásolható is, a hatás jórészt csak

ideiglenes és addig tart, amíg a sugalmazó tekintélye szét nem foszlik, vagy a beléje helyezett bizalom csór-bát nem szenved. És ez bizony nagyon-nagyon hamarosan bekövetkezhet. Talán kicsinyelni fogják, de a szuggerált szempontjából mégsem közömbös az a szempont sem, hogy a hipnózissal vagy szuggesztióval mintegy rögzítjük az illető ember öntudatának szűkültségét és a belső vagy külső észrevezés egy részével szemben szellemi vakságra neveljük őt. Aki a hipnotizáló orvosnak vakon hisz, az könnyen fog hinni a lourdesi Mária-ban és az óbudai javasasszonyban is.

Ezzel szemben a pszichoanalízis a lelki történés szigorú determináltságának szilárd alapján áll. Minde-nkelőtt elejti azt a felfogást, mely az ú. n. „képzelt betegségeket“ alapnélkülieknek, a színleléssel rokon, vagy abszurd jelenségeknek tekintette. A páciensek az analízis előtti időben sokszor zavarba hoztak, ha szuggerálni akartam nekik. Mikor a rendszeres munkára képtelen betegnek azt mondtam: „Nincs baj, barátom; szedje össze magát. Csak akarni kell!“ Ő azt felelte: „Hisz ép az a bajom, hogy nem tudok akarni! Éjjel-nappal csak azt kiabálom magamnak: akarj, akarj — és mégsem tudok. Azért jöttem, hogy megtanítson akarni.“ Ilyen esetben nagyon kevés, vagy semmi hatással sincs a szenvedőre (mert az kétségtelen, hogy szenved), ha az orvos — talán egy félhanggal magasabban, talán komoly, szigorú, vagy öntelt képpel — de nem tesz egyebet, minthogy újra rákiáltja a páciensre: „Igenis, akarj!“ A beteg szomorúan, csalódottan távozik, más orvost keres fel s ha mindegyikben csalódott: vagy kétségbeesik vagy kuruzslók kezébe kerül. Tudok egy esetet, mikor a hírneves orvos, kihez a kényszerképzetekben szenvedő fiatal asszony bizalommal fordult, azzal utasította őt el, hogy „nincs semmi baja“. A páciens azonnal hazament és felakasztotta magát.

Mondhatjuk-e, hogy nem reális baj az, ami miatt annyi ember évtizedeken át szenved, nyomorog, elhanyagolja hivatását, családját, vagy az önkéntes halálba menekül? Nincs-e igazság annak a betegnek a

szatirikus megjegyzésében, ki orvosának arra a megnyugtatóra: „A maga baja csak képzelt!“ azzal a kérdéssel felelt: „Hát mért nem képzelődik a doktor úr?“

Nos, a pszichoanalízis kiderítette, hogy nem a hipnotizáló doktoroknak, hanem a betegeknek volt igazuk. A képzelt betegnek, az akarni nem tudónak tényleg van baja, ő csak a baj igazi oka felől van tévedésben. „Alaptalan“ a hipochondriája, mellyel folyton a szíve működését ellenőrzi és minden perctől a halálát várja: de van a lelkében egy rejtett ok, rejtett lelki aggodat lom, melyből ez a testére irányított aggodás folyton tápot merít. A hisztériás agoraphobiában szenvedő embernek, ki egy lépést sem mer tenni az utcán: ép az agyi, gerincgyi és környéki idegműködése, épek az izmai, izületei és csontjai. De ez még nem jelenti azt, hogy nincs baja. A pszichoanalízis nagy fáradsággal és türelemmel megkeresi és meg is találja azt az elfelejtett tudattalanná lett lelki sebet, amelynek eltorzított, elferdített megnyilatkozása az a járásképtelenség.

Tehát, míg a hipnózis és a szuggestió a bajt vagy letagadja, vagy még mélyebben eltemetni igyekezik, de valójában otthagyja, mint hamu alatt lappangó tűzforrást, a lélek mélyén: addig az analízis a baj igazi okát erélyesen, de nem brutális módon, kiássa és a tüzet a forrásnál lokalizálja.

És mik ezek a tűzforrások? Látszólag elfelejtett, de valójában élő emlékek, vágyakozások, önvádak, az Önérzet, a hiúság súlyos sérülései, melyekről az ember számot adni magának nem akar s inkább választja a betegséget megoldás gyanánt; főleg pedig a két vezérlő Ösztönnek: az ön? és fajfentartás ösztönének el nem intézett konfliktusai, melyeket egyéni hajlam, vagy súlyos külső körülmények tettek elviselhetlenné.

Azt kérdezhetik önök: mi haszna van abból valakinek, ha hosszas keresés után megtudja: mi a tulajdonképeni baja?

Nem okosabb?e őt továbbra is meghagyni kényszerképzetében vagy hisztérius bénultságában, amelybe ösztönszerűleg menekült, mintsem hogy ara kény-

szerítsük, hogy önkímélés nélkül bepillantson lelkének lappangó érzelmi és erkölcsi defektusaiba?

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy nem. A reális bajt el lehet valahogy intézni, sőt némelyik esetben már rég el is vesztette az igazi jelentőségét. Az elfőjtött képzetsoportban szereplő személyek talán már meghaltak, vagy jelentéktelenné lettek a páciensre nézve és mégis évtizedekig tartó lelki szenvedést szenvedhet, aki valamely esemény fájdalmas lelki elintézése előtt önkíméletből az elfojtás, az öncsalás, a leplezés útján próbál menekülni.

Nem ritkán ismétlődik analíziseinknél az a dráma, mely *Ibsen* „Tenger Asszonyában“ oly megrendítően játszódik le. Egy orvos neje a darab hőse, aki, noha minden külső oka megvolna rá, hogy boldog legyen, súlyos kényszer gondolatok és érzések martaléka. Folyton a tenger s csak a tenger köti le egész érzelemlátogat; környezetének, családjának minden gyöngédsége hatástalanul pattan vissza róla. Az elszomorodott férj orvosi tudásának egész fegyverzetét mozgósítja, hogy neje kedély világát helyreállítsa: a megnyugtatás, elterelés, szórakoztatás minden fajtáját; de semmi sem használ. Végre is úgyszólván analitikus kikérdezés útján rájön, hogy a felesége képzelte baja reális bánatban gyökeredzik. Egy kalandor, kinek még fiatal lánykorában esküvel Ígérte, hogy másé nem lesz, zavarja emlékével lelke nyugalalmát. Állandóan az a gondolat kisnozza a nőt, hogy nem szereti igazán a férjét, csak érdekből lett a felesége s a szíve még mindig azé a kalandoré. A dráma végén tényleg visszatér a kalandor és hivatkozik jogaira. A férj eleinte erőszakkal vissza akarja tartani nejét, de csakhamar rájön, hogy csak az embert lehet négy fal közé zárni, érzelmeit nem. Visszaadja tehát nejének rendelkezését önmaga felett: válasszon szabadon közte és a kalandor közt. S abban a percben, mikor szabadon választhat: újra csak a férjét választja a nő és ez a szabad elhatározás örökre végérveteti annak a kényszerítő, kínzó gondolatnak, hogy nem igazán, hanem csak érdekből szerette urát.

A mit a drámai költő könnyen megtehet — hogy tetszése szerint eleveníti meg alakjait — annak persze pszichoanalízisnél nincs meg a lehetősége. De az elemzésnél béklyóitól szabadított képzelőtehetség bámulatos erővel és élettellejesen idézi fel a múlt emlékeit s ilyenkor — mint a Tenger Asszonyánál — nem ritkán az derül ki, hogy a gond, vagy gondolat melyért annyi felesleges szenvedést állott ki a beteg, csak addig tudta a lélek nyugalmát zavarni, míg az tudattalanban lapangott és nem került a tudat fényének kísértetoszlató világításába.

Ha pedig az elemzésnél az derül ki, hogy a lelki egyensúlyt megrázó, de elfojtott gondolat vagy aggodalom ma is jogosult, ma is konfliktusokat rejt magában: még akkor is az a helyes, hogy azt feltárjuk és tisztán odaállítsuk magunk, illetőleg betegünk elé.

Reális bajokon, is sokszor lehet segíteni; ennek azonban az az előfeltétele, hogy ösmerjük őket. Ha a Tenger Asszonya, mikor szabadon választhat a lehetőségek között, még mindig úgy érzi, hogy nem szereti a férjét: akkor ám váljon el tőle. Azután még mindig meggondolhatja: célszerű-e, ha azt a kalandort követi és nem okosabb-e, ha sem a derék, de nem szeretett férjet, sem a megbízhatatlan, de vonzó férfiút nem követi, hanem mindakettőtől különválva, új célokat tűz maga elé, azokban keresve némi kárpótlást.

És ez volna példája a harmadik lehetőségnek, annak t. i., mikor a probléma az elemzés után is elintézhetetlenné bizonyul. Azt hinné az ember, hogy ilyen esetben mégis jobb egy értelmetlen kényszergondolattal, pl. a tenger monomaniakus szeretetével, mintsem a kegyetlen valósággal küzdeni. Pedig nem úgy van. A neurotikus tünetek főjellemvonása az elintézhetetlenség, s ezzel az elpusztíthatatlanság. A tudattalanban rejlő komplexum, mint valami vulkanikus góc, újra meg újra gyűjti az energiákat és ha a feszültség egy bizonyos fokát eléri: új meg új kitöréseket okoz. Csak amit egészen átérzünk és átlátunk, csak az tud lelkünkben elkopni, elhalványodni, érzelmi erejéből ve-

szíteni. A teljes átlátást nyomon követi az érzelmi feszültség „asszociatív szétterülése“. Tudnunk kell, hogy a gyásznak is két formája van: a fiziológikus és a pathológikus gyász. Az előbbinél a bénultság múltó érzetét nemsokára megenyhíti a filozofikus megnyugvás, elterelik a jövő gondjai és feladatai, szóval az életösszton csakhamar újra szóhoz jut. Ahol évek, évtizedek múlnak, anélkül, hogy a gyász érzete enyhülne, ott bizonyosak lehetünk afelől, hogy a gyászoló nemcsak azt a személyt, azt az emléket gyászolja, amelyről magának számot ad, hanem a tudattalan énjében lappangó egyéb depressziók is felhasználják az aktuális gyász alkalmát az érvényesülésre.

Az analízis a pathológikus gyászt fiziológikussá változtatja át, s ezzel az idő, az élet érzelemhalványító hatásai számára hozzáférhetővé teszi, aminthogy a kristály is csak addig marad épségben, míg a föld mélyébe van zárva, míg ha felszínre hozzák: eső, jég, hó és napsugár azonnal megkezdi bomlasztó munkáját.

Tehát míg a szuggesztió palliatíve gyógyít: az analízis kauzális gyógyításnak nevezhető. A szuggesztió úgy tesz, mint az a higiénikus, aki az alkoholizmus és a tuberkulózis ellen folyton csak az absztinenciát és a váladékok dezinfekcióját prédikálja. Az analízis hasonlít annak a szociológusnak a tevékenységéhez, aki kikutatja és enyhíteni igyekszik azokat a társadalmi bajokat, amelyek az iszákosság és a gümőkór tulajdonképeni forrásai.

Mint már említettem, akadtak olyanok is, akik azt állították, hogy az ilyen analízis sem más, mint szuggesztió. Az analizáló sokat foglalkozik a betegével és „bebeszéli“ neki, hogy tünetei ettől vagy attól a dologtól származnak s ez a szuggesztió az, ami talán gyógyít.

Többnyire ugyanazok a kritikusok ezek, akik egy füst alatt szokták azt is mondani, hogy az analízis tényei nem igazak, meg azt is, hogy, hisz ők azokat a tényeket régen ismerték már; azt is, hogy az analízis hatástalan, vagy pláne ártalmas, meg azt is, hogy csak szuggesztíve gyógyít.

A dialektika azon alapszabálya értelmében, hogy az állítónak kell bizonyítani, nem is kellene foglalkoznom ezekkel az ellenvetésekkel, mert mindenütt csak mint puszta állítások és lehetőségek lettek felvetve, személyes tapasztalásra egyetlen egy kritikus sem hivatkozik.

De mert ezek a kifogások nagyon is sokszor felhangzanak és már a sokszori megisméltés révén rögzíthetnek: szükségesnek vélem, hogy legalább néhány tényre utaljak, melyekkel eleve kizárhatjuk azt, hogy az analízisnél a szuggesztió lényeges szerepet játszhatna.

A szuggerálásnak, mint mondtam, előfeltétele a hit és az imponálás. Nos, az analízis azzal veszi kezdetét, hogy a páciens felvilágosítjuk arról, hogy elemzés közben a legteljesebb szkepszisre van szükség. Felszólítjuk, hogy ellenőrizze, bírálja meg, szidja össze, nevesse ki minden kijelentésünket, amelyet hihetetlennek, alaptalannak vagy nevetségesnek talál. Nem mondhatom, hogy erre a, páciensek eleinte valami nagy hajlandóságot mutatnak. Ellenkezőleg, erős a diszpozíció bennük arra, hogy állításainkat kinyilatkoztatásoknak vegyék. Ilyenkor aztán apró tévcselekmények, elszólalások stb. révén mi vesszük észre rajtuk a lappangó hitetlenséget és kényszerítjük őket arra, hogy ezt a hitetlenségüket maguknak és nekünk bevallják. Némelyik páciens az első felvilágosítások után hihetetlen „intellektuális lázba“ jön. Folyton az analízisről prédikál, egyébről sem tud beszélni, egyre csak híveket toboroz. Az ilyeneknek azután többnyire be kell bizonyítanunk, hogy ez a nagy lárma arra való, hogy a saját kétségeiket túlkiabálják vele. Szóval, míg a szuggeráló egyebet sem akar, mint hogy higgyenek neki, minékünk folyton arra kell ügyelnünk, hogy a beteg semmit se higgyen, amiről nincsen meggyőződve.

A szuggeráló imponálni akar betegének. A tudományos, erkölcsi tekintély, az önzetlen jószág nagyképű ábrázatát ölti magára, ha betegére néz és biztató vagy parancsoló kijelentéseket tesz. Még külső meg-

jelenésével, talán szakálával és ünnepies ruházatával is, hatni akar rá.

Mi ellenben arra kényszerítjük a beteget, hogy mindent, ami eszébe jut, elmondjon és semmit se tokjon félre, még azt sem, amiről azt gondolja, hogy az orvosra bántóan vagy akár sértően hathat. Így azután lassankint kiderül mind az a sok gyanakvás, kicsinylés, gúny, gyűlölet, harag, érzékenység, ami két ember között mindig meg?megszóal a jóindulatú érzelmek mögött, de amit a szuggeráló orvos imponáló fellépése, szigorú vagy jóságot szimuláló arca, önérzetessége még in statu nascendi elfojt és visszariaszt. És vájjon lehet-e kedvezőtlenebb talaja a szuggesztiónak, mint egy olyan viszony, melyben annak a félnek, akit a szuggesztiótól féltének, szabad, sőt kötelessége az orvost minden lehetséges módon kicsinyelni, kinevetni, megalázni. Mert itt mindjárt elmondhatom azt is, hogy a páciensek azután ugyancsak kihasználják az alkalmat, hogy a tekintélyek elleni gyűlöletet és gúnyt, melyet gyermekkoruk óta visszafojtottak, egyszer végrevalahára alaposan kiönthessék. Éles szemmel vizsgálják orvosukat; külsejét, arcvonásait, ruházatát, járását kinevetik, gyanúba fogják jellemének tisztaságát, bűntényekkel gyanúsítják stb. Az analizáló orvosnak pedig, ha érti a mesterségét, nem szabad védekeznie, hanem nyugodtan kell várnia, míg a páciens magától rájön arra, hogy más, jelentőségteljesebb személyek elleni agresszivitását viszi át ezen alap nélküli vagy hajmeresztően túlzott gyanúsításokra.

A szuggesztíós és hipnotikus kúránál az orvos folyton csak kellemes dolgokat mond és hitet elbelegével. Tagadja, hogy volna valami baja, biztatja, erőt>önbizalmat önt bele, szóval olyasmit sugalmaz neki, ami jól esik a páciensnek, olyan jól, hogy e jóleső érzés hatása alatt egy időre tényleg le tud mondani a tünetek produkálásáról.

Az analizáló ellenkezőleg folyton kellemetlen igazságokat mond a páciensnek a szemébe. Leleplezi jellemének, esztétikájának, intelligenciájának árnyolda-

lait; önbizalmát a realitásnak megfelelő színvonalra szállítja alá. Ezek ellen a kellemetlen belátások ellen a páciens kézzel-lábbal védekezik, a lélekelemző pedig itt is óvakodik a szuggeráló rábeszéléstől, bevallja, hogy ő is ember, ő is tévedhet, de a további elemzés folyamán vajmi sokszor kiderül, hogy nem tévedett, mert a páciens maga jön oly tények, emlékek felemlítésével, melyek az elemző gyanúját megerősítik. És az ilyen beállítást nyomon követheti egyes tünetek enyhülése.

Ha ezt az eljárást is szuggesztióknak nevezi valaki, akkor újra kell a szuggerálás fogalmát meghatározni és az induktív bizonyítékok alapján való logikus meggyőződést is a szuggesztió fogalma alá foglalni. Ezzel azonban a szó s vele együtt a kifogás is teljesen elvesztenié jelentőségét.

A szuggerálásnak az imponáláson kívül van még más fegyvere is: a színlelt érdeklődés, önzetlenség és szeretet. Innen az a határtalan rajongás, a szeretetnek és néha a szerelemnek az a fellobbanása, amely a szuggeráló ideg orvos személyét körülveszi.

Ezek az érzelmek analízis közben is erősen megnyilatkoznak, de a negatív indulatok korlátlan megnyilatkozhatása, ami szuggesztiónál ki van zárva, meglehetősen megnyirbálja az elemző orvos személye iránti lelkesedést.

Azután a lélekelemző még ezeket a rokonszenves érzéseket sem kíméli, hanem bonckés alá veszi; már pedig érheti-e a vonzalom megnyilatkozását nagyobb sérelem, mint ha azt viszonzás helyett tudományos és terapeutikus érdekű tények deklaráljuk és elemzés alá vesszük. Tényleg — mint a pathologikus gyász, úgy a pathologikus szeretés is — elemzés után szétfoszlik és elveszti varázsát.

A szuggeráló orvos betegét a biztos gyógyulás reményével kecsegteti. Ettől a „kunstgerecht“ analizáló tartózkodik. A kúra elejétől kezdve csak a gyógyulás *lehetőségéről* vagy *valószínűségéről* beszél; másképp nem is beszélhet, mert hiszen a baj természete, súlyos-

sága, a páciens egyéniségéből folyó akadályok csak a gyógyítás folyamán kerülnek napfényre s akkor derül ki, lehet-e megbirkózni és mennyiben a felmerülő affektív vagy intellektuális ellentállással.

Ha tehát a páciens ezek dacára gyógyul: úgy szuggesztív hatásáról csak az beszélhet, aki vagy nem tudja, mi az analízis, vagy hibás fogalmai vannak felőle-

Az analizáló orvosnak igenis ügyelnie kell és ügyel is arra, hogy ne hasson szuggesztíve. Előfordul, hogy a páciens sugárzó arccal jön és hirdeti gyógyulásának evangéliumát s az orvosra hárul a kellemetlen kötelesség, rámutatni azokra a jelekre, melyek ennek a gyógyulásnak ellentmondanak. Aki erre az eljárásra is azt mondja, hogy „szuggesztív“, azzal már tovább nem vitatkozhatom, mert azt kell hinnem róla, hogy ez a szó önála már csak érvek számára hozzáférhetetlen kényszer gondolat.

Történelmi fejlődésében az analízis tényleg a hipnózissal volt egybekapcsolva, de ettől régóta teljesen függetlenül. A módszer megteremtői kezdetben a hipnotikus emlékezeti túlfinomultság kényelmes eszközt használták fel lappangó emlékképek felidezésére. De csakhamar kiderült, hogy az analízisnek a szuggesztívval való összekeverése, amennyire megkönnyíti némely esetben a kúra kezdetét, ugyanannyira megnehezíti annak befejezését s a keletkező indulattételek oldását, úgy, hogy a legkompetensebb hozzáértő véleményére is támaszkodva, konstátálom, hogy a hipnózis segítségével végzett analízis ma már valóságos műhibaszamba megy. Szükséges, hogy ezt felemlítsem, mert sokan abban a tévhitben élnek, hogy az analízis ma is hipnózisban való emlékfelidezés és érzelm-lereagálás. Erről szó sincs. A páciensnek ébernek kell lennie, hogy értelmi és érzelmi ellentállása láthatóan megnyilvánulhasson.

Az elmondottakkal bizonyítani óhajtom, hogy az analízis nemcsak hogy nem szuggesztív, de sőt folytonos küzdelem a szuggesztív hatások ellen s hogy az elemzés technikája több óvintézkedést foglal magában

a vakon hívéssel, a kritika nélküli alárendeléssel szemben, mint akármelyik módja a tanításnak vagy felvilágosításnak, amelyet a gyermekszobában, az egyetemen vagy az orvos rendelőszobájában valaha alkalmazásba vettek.

De hogy szuggesztív hatás nem játszik aránylag nagyobb szerepet analíziseinknél, ahhoz nagyban hozzájárul az is, hogy a lélekelemzés egyáltalán nem örvend valami nagy népszerűségnek orvosi körökben.

Ha magam nem is küzdenek a szuggesztió ellen s ha a páciensek benső ellentállása nem teremtené meg a sugalmazási hatások ellensúlyozását: az orvosok egy jelentékeny részénél ma uralkodó közhangulat egy-maga is elég volna ahhoz, hogy betegeink hiszékenységet lerontsa. E téren néha kissé több is történik a kelletténél. Ha egy betegem orvostól kér felvilágosítást a pszichoanalízis felől — és ösmeretes a neurotikus betegek hajlandósága a konzultálgatásra — ugyancsak tele szívja magát mindennemű kétséggel ez ellen a gyógyításmód ellen. Még jó, ha csak azt hallja, hogy az analízis egy „zseniális ember óriási tévedése“, hogy az fantazmagória vagy szépirodalom; az is megjárja, ha röviden és velősen ostobaságnak minősítik az olyanok, akiknek maguknak halvány sejtelmük sincs felőle. De megesik, hogy egyes kartársak jóindulata révén az analizálok személyi megbízhatóságával sz'emben is gyanú ébred betegeinkben.

Persze az informálok nem sejtik, hogy az analízisnél tényleg mindent elmond a beteg orvosának s hogy épen ez az igazmondási kényszer nyújtja némi korrektívumát annak az óriási ellen-szuggesztiónak, amely a páciens bizalmát eleve megrendíteni alkalmas. Az analízis manapság a fenthivatkozott „zseniális ember“ szó járása szerint „olyan operáció, melynél a hozzátartozók és az orvosok folyton belekötnek a műtési területbe“.

Nem szuggesztióról, hanem rendkívüli nagy ellentállás szabad megnyilatkozásáról van tehát szó az analízisnél, melyet részint az emberek benső irtózása okoz

a kellemetlen dolgokba való belátástól, részint az a nagy bizalmatlanság, melyet épen a tekintélyük súlyával operáló orvosok egy része kelt pácienseinkben.

S ha ily nehéz körülmények között is sikerül analízissel gyógyítani vagy kínzó lélekállapotokat tartósan enyhíteni, úgy az egyesegegyedül a módszer érdeme, s ezt csak a tájékozatlanság nevezheti szuggesztiónak.

Két világnézet ütközik össze most a neurotikus beteg ágyánál, melyek nemcsak a pathológiában, hanem a társadalomban is régóta farkasszemet néznek egymással. Az egyiknek célja, hogy a bajokat eltussolással, elpalástolással, elfojtással intézze el; ennek eszköze a részvétszimulálás és a tekintélyimádás konzerválása. A másik ellenben az „élethazugságot“ ott irtja, ahol éri, nem él vissza a tekintély súlyával, s törekvései nek végcélja az, hogy az emberi tudat fénye lehatoljon a cselekvési motívumok legrejtettebb rugóihoz is és nem riadva vissza a kínzó, a kellemetlen vagy utálatos belátásoktól sem, felkutassa a bajoknak reális forrásait. Ha ez sikerült, nem nehéz aztán önállóan, csak a józan célszerűségnek engedelmességgel, összhangba hozni a cselekedetekben az önérdeket a társadalom érdekével.

Az ember — és pedig az egészséges és beteg ember egyaránt — megérett arra, hogy bajaival tudatosan megküzdjön és túlzott aggodalmaskodás, ha még ma is gyermeknek való, helyesebben: még gyermeknek sem való szuggesztív kijelentésekkel és megnyugtatókkal, nem pedig az igazság néha keserű, de mindig hasznos piruláival akarják gyógyítani.

A homoszexualitás jelentősége a tébolyodottság kórtanában.

1908 nyarán alkalmam volt a tébolyodottság (paranoia) problémáját *Freud* professzorral hosszabb megbeszélések tárgyává tenni. A beszélgetés eredménye az lett, hogy megállapodtunk bizonyos egységes, de még tapasztalati utánvizsgálatot igénylő felfogásban, melyet lényegében *Freud* professzor fejtett ki, míg én egyes indítványokkal és ellenvetésekkel járultam hozzá a gondolatmenet megformálásához. Úgy találtuk akkor, hogy a projekció (indulat?kivetítés) mechanizmusa, ahogy azt *Freud* az általa analizált egyetlen paranoia-esetben kimutatta, a paranoiára egyáltalán jellemző. Felvettük továbbá, hogy a paranoia mechanizmusa középállást foglal el a neurózis és a dementia praecox elmentés mechanizmusai között. A neurotikus az eltolás különféle módjaival (konverzió, indulatáttétel, helyettesítés)¹ szabadítja meg magát a kellemetlenné lett affektusoktól, a demenciás pedig egyáltalában megvonja érdeklődését a külvilág tárgyaitól és visszavonja az én-be (autoerotizmus, nagyzási mánia). A paranoias is megkísérli a részvétel megvonását, ez azonban csak részben sikerül neki. A vágyak egy részét szerencsésen visszavonja az én-be, nagyzási mánia egy paranoia-esetben sem hiányzik, de az érdeklődés kisebb vagy

¹ E kifejezések definícióját közöltem „A neurózisok *Freud* tanainak világitásában“ c. dolgozatban. (L. „Lélekelemzés“ c. gyűjtetményemec.) (Dick M. kiadása.)

nagyobb része nem tud elválni eredeti tárgyától avagy újra visszatér hozzá. Ez az érdeklődés azonban annyira elviselhetetlen a beteg én-jére nézve, hogy (az indulatszínezet ellenkezőre fordulásával, azaz „negatív előjellel“) objektiválódik és ilyen módon az én-ből kitolászik. Az elviselhetetlenné vált és a tárgytól megvont hajlandóság tehát mint ellentétének tapasztalása (a hajlandóság tárgya részéről) tér vissza a tudatba. A szeretés *érzéséből* ellentétének a *tapasztalása* lesz, az érdeklődésből üldöztetés. Az a várakozásunk, hogy a további megfigyelések e feltevés helyességét igazolni fogják, beteljesedett. A paranoiás demencia azon esetei, amelyeket *Maeder* a „Jahrbuch“¹ utolsó kötetében közzétett, a legnagyobb mértékben megerősítette e feltételeket; *Freud* maga, további tanulmányok révén, a paranoia ezen alapvonásain felül még finomabb részleteket is meg tudott állapítani, melyeket a különféle formájú paranoiák lelki mechanizmusáról 1908-ban csak feltételeztünk.

Ennek a közleménynek azonban nem célja az egész paranoia-kérdést szőnyegre hozni, e célnak maga *Freud* szentel egy nagyobb dolgozatot,² hanem csak egy tapasztalati tény ismertetése, melyet több paranoiás analízisből, az említett sejtéseken felül, tehát egészen váratlanul, megállapítanom sikerült.

Konstatálnom kellett ugyanis, hogy a paranoiás mechanizmust a beteg nem bármely tetszés szerinti libidínózus érdeklődés elhárítására teszi folyamatba, hanem eddigi megfigyeléseim szerint csak a *homo; szexuális tárgyválasztás ellen*. Már a *Freud* által analizált paranoiásnál is feltűnő, bár a szerzőtől annak idején még kellőképen nem méltányolt szerepet játszott a homoszexualitás.³

¹ Jahrbuch f. psychoanalytische u. psychopath. Forschungen. II. köt. (Dcuticke, Wien u. Leipzig.)

² Jahrb. f. psychoanalyt Forschungen. III. kötet.

³ „Mikor a szobalánnyal egyedül maradt (a tébolyodott nő), egy érzése támadt az ölében és arra kellett gondolnia, hogy a lány most

Maeder „kétségtelen homoszexuális tendenciákat“ is talált az általa megvizsgált paranoiás demensek üldöztetési téveszméi mögött.

Több megfigyelt esetem azonban, melyeket itt közölni akarok, azt a felfogást látszik megerősíteni, hogy a homoszexualitás nem véletlen, hanem a *legjelentősebb* szerepet játsza a paranoia pathogenezésében és hogy a paranoia talán nem is egyéb, mint eltorzított homoszexualitás.

I.

Az első eset tárgya egykori gazdasszonyom férje, körülbelül 38 éves, jól megtermett férfi, kit több hónapra keresztül nagyon behatóan figyelhettem meg. Ő és szépnek épen nem mondható felesége, kit közvetlenül szolgálatomba lépése előtt vett el, konyhából és egy szobából álló részét lakták lakásomnak. A férj egész nap hivatalában dolgozott (hivatalszolga volt), este pontosan jött haza és eleinte semmi okot sem szolgáltatott panaszra. Ellenkezőleg: rendkívüli szorgalmával és velem szemben tanúsított nagy udvariasságával tűnt föl. Mindig talált valami tisztogatni és szépíteni valót szobáimon. Sokszor késő éjjel is megleptem, amint az ajtókat vagy a padlót frissen keni be, az ablakok nénezen hozzáférhető felső tábláit tisztogatja, vagy a fürdőszobában alkalmaz valami ügyes újítást. Nagy súlyt fektet arra, hogy kielégítsen, katonás pontossággal és feszeccsel teljesítette minden rendelkezésemet, azonban nagy érzékenységgel fogadott részemről minden bírálatot, mire azonban csak ritkán volt okom.

illetlent gondol“. — „Meztelen nőkről hallucinált, különösen egy meztelen női ölről szószóval, esetleg férfi nemiszervekről is“. — „Ha nő társaságban volt, rendszerint fellépett nála a kínzó érzés, melyhez az a magyarázat fűződött, hogy a nőt most egyetlen meztelenségben látja, de ugyanakkor a nő is ugyanazt érzi róla“. — „Először akkor látott képeket női ölekről, mikor kevéssel előbb tényleg több meztelen asszonyt látott a fürdőhelyiségben“. „Minden világos lett előtte“, mikor a sógornő egy kijelentést tett stb. (*Freud, Sammlung kleiner Schriften, 1. Folge 124. oldal.*)

Egy napon sírva meséli el a felesége, hogy nagyon szerencsétlenül él férjével, ki utolsó időben sokat iszik, későn jön haza s ok nélkül szidja és gyalázza őt folyton. Eleinte nem akartam az ő családi ügyeikbe beavatkozni, mikor azonban véletlenül értesültem, hogy az asszonyt el is verte, amit az asszony amiatti félelmében, hogy elveszítik a bizalmamat, elhallgatott életem: komolyan a lelkére beszéltem a férjnek, követeltem, hogy az italról tegyen le és bánjon jól feleségével, amit könnyezve meg is ígért. Mikor jobbotat kézszorításra nyújtottam neki, nem akadályozhattam meg, hogy kezemet hevesen meg ne csókolja. Ezt azonban akkor megatottságának és az én „atyai“ magatartásomnak tudtam be (noha fiatalabb voltam nála).

E jelenet után egy darabig nyugalom uralkodott a házban. De már néhány hét múlva megisméltődött a dolog és mikor jobban szemügyre vettem az embert, a krónikus alkoholizmus jeleit állapítottam meg rajta. Erre kikérdeztem az asszonyt és megtudtam tőle, hogy férje, teljesen alaptalanul, folytonosan hűtlenséggel gyanúsítja őt. Természetesen rögtön felébredt bennem a gyanú, hogy itt alkoholos féltékenységi tébolyodottságról van szó, annál is inkább, mert az asszonyt nagyon tisztességes és nagyon szemérmes nőnek ismerem. Ismét sikerült azonban a férjet az iszákosságtól eltérítenem és a házibékét egy időre helyreállítanom.

Azonban csakhamar rosszabbodás állt be s egyre kétségtelebül bebizonyosodott, hogy az ember alkoholparanoiás. Elhanyagolta feleségét és éjfélig ivott a korcsmában. Hazajöve, verte és szidta az asszonyt szünet nélkül, gyanúba hozta minden férfibeteggel, ki rendelésemre jött. Utólag tudtam csak meg, hogy már ez időben féltékeny volt rám is, csak az asszony hallgatta el jólérthető félelemből. Természetes, hogy a házaspárt ily körülmények között nem tarthattam tovább szolgálatomban, azonban az asszony kérésére beleegyeztem, hogy az évnegyed lejártáig nálam maradjon. Csak most tudtam meg ama házi pörpatvarok részleteit. A férj, kit kérdőre vontam, határozottan ta-

gadta, hogy megverte volna az asszonyt, ámbár ezt szemtanúk is bizonyították. Azt állította, hogy felesége „fehér májú asszony“, olyan vampír-féle, „aki kiszívja a férfierőt“. Éjente öt-hatszor is érintkezik feleségével, azonban ez még mindig nem elég neki, hanem minden férfinak oda adja magát. Ezen beszélgetés után ismétlődött a fent leírt jelenet. Ismét hatalmába kerítette kezemet és könnyezve csókolta meg. Azt állította, hogy „soha még nálam kedvesebb és barátságosabb embert nem ismert.“

Mikor az eset iránt elmeorvosi szempontból is érdeklődni kezdtem, megtudtam az asszonytól, hogy férje az esküvő óta mindössze két-háromszor érintkezett vele. Néha kísérletet tesz — többnyire a tergo — aztán ellöki magától a nőt és így szidalmazta: „te céda, mindenkiel tudsz, csak velem nem.“

Mind nagyobb szerepet kezdtem játszani téveszméiben. Agyonszúrással fenyegetődve akarta kicsikarni feleségéből a vallomást, hogy velem viszonya van. Reggelenként, ha elmentem, hálósobámba hatolt, ágyneműmet szagolgatta és aztán azzal az ürügygyel, hogy ágyneműmön a nő szagát ismerte fel, megverte az asszonyt. A fejkendőt, melyet egy utazásomról hoztam az asszonynak, erőszakosan magához vette, naponta többször simogatta; de elválaszthatatlan volt pipájától is, melyet ő neki hoztam ajándékba. Ha a klozetben voltam, állandóan az előszobában hallgatódzott, aztán obscoen szavakkal mesélte el feleségének, mit hallott és megkérdezte, hogy „tetszik-e neki?“ Mindamellet a képzelhető legbuzgóbb szolga maradt és velem szemben túlzott szívélyességet tanúsított. Budapesttől távollétemet arra használta fel, hogy minden megbízás nélkül olaj festékkal újrafesse a klozetet, sőt színes vonalakkal is díszítette a falát.

Mikor megtudta, hogy távozniook kell tőlem, búskomor lett, teljesen az ivásnak adta magát, szidta, verte az asszonyt, azzal fenyegette, hogy elkergeti és engem, a „kedvencét“, agyonszúr. Velem szemben azonban még most is illedelmes és alázatos maradt. Mikor azon-

ban kiderült, hogy éjente élesre fent konyhakéssel alszik és egyszer komolyan készülődött, hogy a hálószobámba hatol, nem lehetett bevárni a felmondási időbőli hátralevő néhány napot sem. Az asszony értesítette a hatóságot, mely őt a tisztiorvosi bizonyítvány alapján az egyik állami elmeegógyintézetbe szállíttatta.

Kétségtelen, hogy ebben az esetben alkoholos féltékenységi tébolyról van szó. A rám való homoszexuális áttétel szembeszökő vonásai azonban azt a magyarázatot engedik meg, hogy féltékenysége a férfiakra csak kivetítése a saját, férfiak iránt táplált erotikus tetszésének.

A feleségével való érintkezés elleni ellenszenv sem egyszerűen impotencia ezek szerint, hanem tudattalan homoszexualitásából eredt. A szesz, melyet joggal nevezhetnek értelmi és erkölcsi *cenzúra-méregnek* nagyrésztben (de nem egészen) megfosztotta azelőtt barátságossággá, szolgálatkészséggé és alázatossággá szublimált homoszexuálisát átszellemülésétől és az így napvilágra került homoszexuális erotikát, mely az erkölcsileg különben magasrendű ember tudatával összeférhetetlen volt, egyszerűen feleségére fogta rá.

A szesz szerepe itt, véleményem szerint, csak a szublimáltság elpusztításában állott, aminek következtében az egyén valódi pszichikus nemi alkata, t. i. az azonos nemű tárgyválasztás, nyilvánvalóvá lett. Beigazolást csak utólag nyert ez a felfogásom.

Megtudtam, hogy évekkel ezelőtt egyszer már nő volt a beteg. Ezzel az első asszonynyal is csak rövid ideig élt békében, a házasságkötés után csakhamar inni kezdett, aztán szidalmazta, féltékenységi jelenetekkel kínozza feleségét, ki őt ott is hagyta és a törvényes elválást is keresztül vitte. A két házasságkötés közti időben állítólag józan ember volt a páciens és csak a másodszeri nősülés után kezdett meginni.

Tehát nem a szesz volt a tébolyodottság mélyében fekvő oka, hanem tudatos heteroszexuális és tudattalan homoszexuális vágyainak megoldhatatlan összeütközése folytán adta magát a beteg az ivásnak, mely

azután a szublimáltság elpusztításával az azonos nemű erotikát felszínre hozta, ettől pedig a tudatnak csak projekció, vagyis féltékenységi téboly útján sikerült megszabadulnia.

A szublimáltság azonban nem pusztult el teljesen. Homoszexuális hajlandóságának egy részét mint odaadó szolga, mint engedelmes hivatali alkalmazott s mint buzgó munkás, át tudta szellemíteni. Ahol azonban a viszonyok fokozottabb követelményekkel léptek fel a szublimálóképességgel szemben, pl. a hálószoval és a klozettel való foglalkozás közben, — ott kénytelen volt érdeklődését feleségére tolni és féltékenységi jelenetekkel biztosítani magát arról, hogy ő igenis szerelmes a feleségébe s hogy nem ő, hanem az asszony érdeklődik túlságosan a férfinem iránt. A roppant potenciával való dicsekvés is csak a saját maga megnyugtatására szolgáló elferdítése volt a tényeknek.¹

II.

A második beteg egy még fiatal hölgy volt, aki, miután férjével évekig meglehetősen jó egyetértésben élt és leánygyermekének adott életet, nem sokkal a várvavárt fiú születése után féltékenységi tébolyba esett. Az ő esetében semmi szerepet sem játszik az alkohol.

Mindent gyanúsnak kezdett találni férjénél. Egyik szakácsnének és szobalánynak a másik után kellett felmondani, míg végül keresztülvitte, hogy csak férficseléd

¹ Az antialkoholisták egyoldalúan agitációs tevékenysége elhomályosítani igyekszik azt a tény, hogy az alkoholizmus csak egy, kétségkívül kártékony következménye, de nem oka a neurózisoknak. Úgy az egyén, mint a társadalom alkoholizmusát csak az analízis gyógyíthatja meg, mely kideríti és semlegesíti az *okokat*, melyek a *narkózisba* való *menekvésre* kényszerítenek. Dr. Drenkhahn fő-törzsorvos kimutatta a német hadsereg megbetegedési statisztikájából, hogy az utolsó évek antialkoholisztikus propagandája következtében 4:19: 10000-ről gyorsan 0:7: 10000-re esett az „alkoholmegbetegedések” arányszáma a hadseregben, azonban e helyett a többi

eket túrtak meg a házban. Azonban ez sem segített. A férj, akit általánosan mintaférjnek tartottak és aki szentül megesküdt nekem, hogy a házassági hűséget még sohasem szegte meg, egy lépést sem tehetett, egy sort sem írhatott anélkül, hogy az asszony meg ne figyelte, meg ne gyanúsította, ne szidalmazta volna. Figyelemreméltó módon többnyire csak egész fiatal 12—13 éves, vagy egész öreg, csúnya asszonyokkal gyanúsította férjét, míg társaságukbeli hölgyekre, barátnőkre, vagy jobbfajta nevelőnőkre, még ha vonzóak vagy szépek voltak is, ritkán féltékenykedett. Ezekkel barátilag tudott érintkezni.

Mégis otthoni viselkedése mind feltűnőbb, fenyegetései mind veszélyesebbek lettek, úgy hogy szanatóriumban kellett a beteget elhelyezni. (Az internálást megelőzőleg kikértem a beteg felől Freud prof. véleményét is, aki diagnózisomat és az analitikus kísérletet helyeselte.)

Tekintve a beteg roppant bizalmatlanságát és éles esztét, nem volt könnyű dolog vele érintkezésbe lépni. Arra az álláspontra kellett helyezkednem, mintha férje ártatlanságáról nem volnék teljesen meggyőződve és ezen az úton rábírtam a különben hozzáférhetetlen beteget, hogy addig eltitkolt téveszméit is közölje velem.

Ezek közt kifejezett nagysági és vonatkoztatási téveszmék is voltak. A helyi lap sorai közt hemzsegték a célzások az ő állítólagos erkölcsi romlottságáról s a megcsalt feleség nevetséges helyzetéről; a cikkeket ellenségei rendelték meg a hírlapíróknál. De még a legmagasabb személyiségeknek (így a püspöki udvarnak

neurotikus és psychotikus megbetegedések száma ugyanolyan mértékben emelkedett („Deutsche Militärärztliche Zeitschrift“, 1909 május 20). Az alkoholizmus leküzdése tehát csak látszólag javítja a higiénét. A psziché még számtalan más utat is talál a betegségbe való menekülésre, ha megvonják tőle az alkoholt. És ha akkor a pszichoneurótikusok alkoholizmus helyett szorongási hisztériában vagy dementia praecoxban betegednek meg, sajnálnunk kell azt az óriási energiát, melyet az alkoholizmus elleni küzdelemben nagy jói akarrattal, de helytelen irányban pazarolnak el.

is) tudniok kellett ezekről a fondorlatokról és hogy a királygyakorlatokat az évben ép lakóhelyük környékén tartották meg, szintén nincs minden vonatkozás nélkül amaz ellenségek titkos szándékaival. A további beszélgetések folyamán kisült, hogy ellenségeinek az elbocsátott cselédeket tartja.

Lassankint megtudtam aztán tőle, hogy csak ellenkezve, a szülők, különösen apja kívánságára ment férjéhez. Nagyon közönségesnek és durvának találta akkor. De a házasságkötés után állítólag hozzátörődött. Az első lány születése után figyelemreméltó jelenet játszódott le otthon. A férj állítólag elégedetlen volt, amiért az asszony nem fiút szült, sőt ő maga is valószínűleg lelkiismereti furdalásokat érzett emiatt. Majd kétségek ébredtek fel benne, hogy vajjon helyesen cselekedett-e, mikor ehhez a férfihez hozzáment. E gondolatot csakhamar félretolta, de ehelyett féltékeny; kedni kezdett a 13 éves, állítólag nagyon csinos kisegítő cseléd lányra. Még betegágyban feküdt, mikor a kislányt egyszer magához parancsolta, letérdepeltette és atyja életére megeskette, hogy a háziúr sohasem nyúlt hozzá. Ez az eskü megnyugtatta annak idején. Azt gondolta, hogy talán mégis tévedett.

Mikor végre néhány évvel később fiút szült, úgy érezte, mintha kötelességét férjével szemben teljesítette volna és most már szabadabb lett. Meghasonlott magatartás vette kezdetét nála. Ismét féltékeny lett férjére, másrészt azonban maga is feltűnően viselkedett a férfiakkal szemben. „Persze, csak a szememmel“ — mondotta. Ha azonban valaki követte intését, erélyesen elutasította. Ezzel az „ártatlan tréfával“ azonban, amit „ellenségei“ szintén félremagyaráztak, csakhamar felhagyott és mind kínosabbá váltak a féltékenységi jelenetek.

Hogy férjét más asszonyokkal szemben impotenssé tegye, éjente többszöri nemi érintkezésre kényszerítette őt. Ha csak egy pillanatra is távozott a beteg a hálószobából, (pl. testi szükséglet elvégzésére), bezárta a szobát maga mögött, rögtön visszasietett, s ha nem ta-

lált valamit rendben az ágyterítón, azzal gyanúsította férjét, hogy az elbocsátott szakácsné, aki kulcsot esináltathatott magának, közben nála járt.

Amint látjuk, a beteg valóra váltotta a nemi telnetlenséget, mellyel az előbbi alkoholparanoiás csak dicsekedett, de véghezvinni nem tudott. (Egy nő mindenestre könnyebben fokozhatja a nemi érintkezést tetszése szerinti mértékben, libidó nélkül is, mint a férfi.) Az ágynemű figyelmes vizsgálása is megismétlődik itt.

A szanatóriumban nagyon ellentmondóan viselkedett a beteg. Az összes férfiakkal kacérokodott, azonban egyiket sem engedte magához közeledni. Ellenben belső barátságba vagy ellenséges viszonyba keveredett a ház összes női lakóival. Velem folytatott beszélgetései többnyire ezek körül forogtak. Az előirt langyos fürdőket nagyon szívesen vette, a fürdést azonban alkalmul használta fel arra, hogy a többi nőbetegek testi terjedelméről és alakjáról részletes megfigyeléseket gyűjtsön. Lehetetlen volt észre nem venni arca sóvárgó kifejezését, mikor a csinosabbakról tett megfigyeléseit beszélte el. Egyszer, mikor ezekkel a fiatalabbakkal egyedül volt, „lábszárkiállítást“ rendezett és azt állította, hogy a versenyben ő nyerte az első díjat (narcissizmus.)

Nagy óvatossággal igyekeztem valamit megtudni nemi fejlődésének homoszexuális alkotó eleméről; megkérdeztem, nem szereteteié ő is, mint oly sok fiatal lány, szenvedélyesen a barátnőit. Mégis rögtön elérte szándékomat, ridegen visszautasított és azt állította, hogy csúf dolgokat akarok belőle kihozni. Sikertült e tekintetben megnyugtatnom, de erre (a titoktartást kérve) ő maga jött azzal a vallomással, hogy mint egészen fiatal gyerek, évekig kölcsönösen masturbált egy másik kislánnyal, ki őt erre csábította. (A betegnek csak nővérei vannak, fivére egy sem). A beteg későbbi — igaz, hogy mind szórványosabbá váló — közlései az anyjához és női cselédszemélyekhez való igen erős rögzítődést árultak el.

A beteg meglehetősen nyugodt kedélyhangulatát a férj látogatása komolyan megzavarta. A féltékenységi téboly újból fellobbant. Azzal gyanúsította férjét, hogy távollétét minden lehetséges szexuális gaztett elkövetésére használta fel. Különösen az agg házvezetőnőre irányult gyanúja, aki — mint hallotta — a lakás tisztántartásánál segédkezett. A nemi érintkezésben mind telhetetlenebbé vált. Ha férje vonakodott, megöléssel fenyegette. Egyszer tényleg kést is fogott reá.

Az orvosra való indulatáttétel kezdetben észlelhető csekély nyomai is eltűntek e viharos időben a mind hevesebb ellentállás mögött, úgy, hogy az analízis kilátásai megsemmisültek. Szükségesnek láttuk így a beteget egy távolabbi intézetben szigorúbb felügyelet alatt helyezni el.

A féltékenységi téboly ezen esete is csak úgy magyarázható meg, ha feltesszük, hogy itt is az azonos neműek iránti érdeklődésnek a férjre való vetítéséről van szó. Egy csaknem kizárólag női környezetben felnevelkedett leányt, aki gyermekkorában túlerősén rögzítődött a női cselédszemélyzethez és még hozzá évekig nemi érintkezést folytatott egy kortársnőjével, egyszerre érdekházasságba kényszerítenek egy „durva férfival“, ő azonban engedelmeskedik és csak egyszer tózad fel, amikor a férje különösen sértő módon viselkedik vele szemben s nyomban rá gyermekkori ideálja (egy kis cselédleány) felé fordul tudattalan érdeklődésével. A kísérlet nem sikerül, a homoszexualitást nem tudja már eltúrní, férjére kell projiciálnia. Ez volt az első, rövid ideig tartó féltékenységi roham. Végre, mikor „kötelességét“ teljesítette és megszülte férjének a tőle követelt kis fiút, szabadnak érzi magát. Az eddig féken tartott homoszexualitás viharosan és nyers erotikus formában rá akarja vetni magát mindazon objektumokra, melyek semmi alkalmat sem nyújtanak a szublimálásra (egész fiatal lányok, agg nők, cselédek), azonban a páciens ezt az egész homoszexuális erotikát, kivéve, ha azt ártatlan játék álarca mögé rejtheti, férjére fogja rá. Hogy magát e hazugságban megerősítse, arra

kényszerű hogy a rá nézve meglehetősen közömbössé vált férfiakkal szemben fokozottabb kacérságot mutasson, sőt hogy férjével szemben nimfomániás nő módjára viselkedjék.

III.

Egy ügyvéd felszólított, vizsgáljam meg kliensét, X. városi hivatalnokot, kit földie igazságtalanul üldöz, nek és nyilvánítsam őt egészségesnek. A kliens csakhamar jelentkezett is nálam. Már maga az, hogy rögtön egész csomó kivágott újságlapot, aktamásolatot, röpíratot, melyeket mind maga szerkesztett, oly mintaszerű rendben számozva szortírozva adott át nekem, gyanús volt előttem. Egyetlen pillantás ez írásokba meggyőzött arról hogy üldöztetési és perlekedési tébolyodottal van dolgom. Csak másnap reggelre kértem ot magamhoz megvizsgálás céljából, de már írásai át-olvasásánál is szemembe tűntek paranoiájának homoszexuális gyökerei.

Viszálykodásai azzal kezdődtek, hogy levélben közölte egy katonatiszttel, hogy a vele szemben lakó tort részben ingben, részben pedig meztelen felsőtesttel borotválkozik az ablakban“. „Másodszor keztyűit az ablakban, zsinóron szárítja, ahogy kis olasz városokban láttam “ A beteg arra kéri a tisztet, hogy vessen véget e hallatlan állapotoknak. A tiszt elutasító válaszára súlyos támadásokkal felel. Ezt követte egy feljelentés az ezredesnél, melyben már a szemben lakó tiszt alsó nadrágjáról beszél. Ismételten panaszkodik a keztyűk miatt is. Óriási betűkkel emeli ki, hogy ki, hiszen neki közömbös volna a dolog, ha nem lagná nővérével együtt az utcai szobát. „A hölgygel szemben véltem lovagias kötelességemet teljesíteni.“ Egyszer, smint érzékenységről és a nagyzási mánia minden jeléről is tanúságot tesz írásaiban.

A későbbi írásokban mind sűrűbben tesz említést arról az alsónadrágról. Gyakran emeli ki vastag betűk-

kel a „hölgyek védelmét“. Egy utólagos beadványban hozzáteszi, hogy az előbbiben megfeledezett arról, hogy a főhadnagy úr este kivilágított szobában, anélkül, hogy leeresztené a függönyt, szokott öltözködni. „Nekem ez közömbös volna“, (ez „petit“-vel) „azonban egy hölgy nevében kell védelmet kérnem efféle látványok ellen“ (ez vastagon nyomva).

Aztán következnek a törzsparancsnoksághoz, a hadügyminisztériumhoz, a kabinetirodához intézett beadványok; a kis betűvel nyomott szavak: ing, alsónadrág, meztelen felsőtest — és csak ezek — utólag vörös tintával aláhúzzák. (A beteg nyomdatulajdonos és tetszése szerint mindent kinyomathat.) A hadtestparancsnokság egy aktájából kiderül, hogy a beteg apja és egy férfi rokona tébolyodottak voltak s az utóbbi öngyilkosság által halt meg. Az apa, ahogy a beteg magát kifejezi, „közügyvéd és orátor“ volt (a páciens is jogászember), egy fivére pedig katonatiszt. Kitudódik aztán, hogy a páciens „Kneip“ követője, sőt, hogy egy alkalommal meztelen lábakkal, szandálban jelent meg a főispánnál audiencián, amiért dorgálásra ítélték. (Exhibíció?)

Felszólalásaira választ nem kapván, lovagias útra terelte az ügyet; a kritikus pillanatokban azonban mindig talált kibúvót a párbajcodex valamelyik paragrafus sara hivatkozva, melyet tökéletesen ismer. Emellett abba a félig szándékos túlzásba esik, hogy úgy beszél, mintha levelével *tettleg* sértette volna meg a tisztet. Egy más helyen azt írja (óriási betűkkel), hogy a lehető legkíméletesebb módon és csakis a tényeket sorolta el a tiszt előtt. A katonai hatóságnak, hivatkozván a félmeztelen tisztre, saját magáról azt a nézetet imputálja, hogy őt, úgy látszik, *öregasszonynak nézik, kinek nincs más dolga, mint hogy kíváncsiságát ilyen tárgyakon elégítse ki*. Számtalan példát idéz arra, hogy mikép büntetik külföldön a tiszteket, ha nyílt utcán nőket megsértének. Egyáltalán védelmet kér a védtelen nők számára durva támadások ellen, stb. Beadványai egyikében panaszkodik, hogy az előbb említett

kapitány „dühösen és kihívóan fordította el tekintetét tőle“.

Pörei lavinaszerűen szaporodnak. Legjobban bosszántja, ha a katonai hatóságok nem vesznek tudomást beadványairól. A polgárokat polgári törvényszék elé hurcolja; csakhamar politikai térre viszi át az ügyet, újságjában egymás ellen hecceli a katonákat és városi képviselőket, a magyar polgári hatóságokkal szemben a „nemzetiségit“ játssza ki és tényleg akad 100 „elvtárs“, aki nyilvánosan és írásban helyesléssel adózik neki.

Egy napon egy másik tisztet jelent föl az új ezrednél, hogy az odakiáltotta nővérenek az utcán: „Pfüj, piszkos német!“ Nővére ezt egy levélben erősíti meg, melyet bizonyos, hogy a páciens maga írt.

Majd újságcikkekre adja magát, melyekben nénezen megoldható lányokat ad fel a „veszélyes“ helyek kipontozásával. Így pl. egy francia közmondásról beszél, mely a németben „das L..... t...“ -t jelent.

Nagynehezen kihámoztam, hogy ez: „das Lächerliche töret“.

Az első kapitány ellen szóló újabb feljelentés „grimaszokat, arckifejezést, mozdulatokat, kihívó tekintetet“ emleget. Ő nem törődne vele, de egy „hölgyeről“ van szó. Ő és nővére kíméletlenül rendre fogják a szemérmetleneket utasítani.

Újabb becsületsértések következnek, melyek a beteg meghátrálásával végződtek, ki ügyvédi fufanggal viszi harcba a párbajkódexet. Ezt fenyegető levelek követik, melyekben ő és nővére sokat beszélnek „önsegélyről“. Hosszas nyilatkozatok, 100 idézet a párbajról stb. követik ezt, pl. „Nem a golyók, nem a kardhegy öl, hanem a segédek“. „Férfi“, „férfiak“, „férfias“ minduntalan visszatérnek. Polgártársaival dicshimnuszokat írat alá magáról, melyeket ő maga készített. Egyszer gúnyosan jegyzi meg, hogy talán azt akarják: „szolgai szeretettel kezet-lábat csókoljon az uraknak?“

Most jön a küzdelem a városi hatósággal. 42 várossatyá kéri megbüntetését. Kiválaszt közülök egyet

és üldözi, gyalázza végig. A nyilvánuló érdeklődésen és egy bécsi hecclap helyeslésén felbátorodva, az alispánságra pályázik és az egész világot okolja igazságtalán bukásáért. Természetesen antiszemitizmusban is dolgozik.

Utóbb a polgárság és a katonaság közti jó viszonyt akarja helyreállítani, e szavakat mindenütt aláhúzván.

Végül egy magasabb polgári hatóság elé került az ügy, mely a beteg elmeállapotát megvizsgáltatta. Azzal a reménnyel jött hozzám, hogy egészségesnek fogom nyilvánítani.

A paranoiásokról szerzett korábbi tapasztalatok alapján könnyű volt a homoszexualitás rendkívül jelentős szerepét ez esetben már az említett tényekből megállapítani. Az addig talán rejtegetett üldözési téboly kitörését egy „félmeztelen tiszt“ megpillantása váltja ki, kinek inge, alsónadrágja és keztyűi, úgy látszik, rendkívül nagy benyomást tettek a betegre. (Utalok az ágynemű szerepére az előbb leírt két féltékenységi paranoiánál.) Sosem panaszol be vagy vádol nőket, mindig csak férfiakkal kap hajba és veszekszik, többnyire katonatisztekkel vagy magasabb méltóságokkal, elöljárókkal. Ezt a saját homoszexuális érdeklődésének negatív előjellel ama személyekre történt projekciójával kell magyaráznom. Énjéből kitolt vágyakozása úgy tér vissza tudatába, mint észrevevése az üldöztetési tendenciának tudattalan tetszésének tárgyai részéről. Addig keres-kutat, míg meggyőződik róla, hogy gyűlölik. Így a gyűlölés alakjában saját homoszexualitását élheti ki s egyszersmind el is rejtheti önmaga előtt. Az üldöztetésnél előnyben részesítette a katonatisztek és hivatalnokokat, amit hivatalnokapja és katonatiszti rokonsága tesz érthetővé; ez determinálja előszeretettel irántuk. Azt hiszem, ők voltak homoszexuális fantáziáinak eredeti, infantilis tárgyai.

Az alkoholparanoiástól szenvelgett óriási potenciának és a féltékenykedő asszony színlelt nimfomániájának felel meg itt a túlzott lovagiasság és gyön-

gédség nőekkel szemben. A legtöbb nyíltan homoszexuális férfi analizisénél ugyanezt találtam.

Sok homoszexuális „nagyrabecsüli“ a nőt, szeretni azonban csak a férfit tudja. Így a mi paranoiásunk is; csakhogy az ő szerelme indulat-megfordítással üldöz-tetési tébollyá és gyűlöletté alakult át. Hogy sértett-ként folyton nővérét állítja előtérbe, tudattalan paszszív homoszexuális fantáziáiban, melyekben azzal magát azonosítja, kell hogy okát találja. Erre enged következtetni panasa, hogy öregasszonynak tekintik, ki kíváncsisága tárgyait meztelen tisztékben és azok alsóruháiban keresi, stb. Mikor tehát szüntelen az őt üldöző férfiak sértéseiről panaszkodik, tudattalanul szexuális támadásokra gondol, melyeknek ő maga képezne tárgyát.

Látható ez esetben, mikép omlik össze a homoszexualitás nagy fáradsággal felépített társadalmi átszellemítése valószínűleg a túlburjánzó infantilis fantáziák súlya alatt és talán még más, előttem ismeretlen alkalmi okok következtében is és hogyan tör ki ezen átszellemített érdeklődések gyermekesen perverz alapja (exhibitio) a téveszmékben.

Az esetről alkotott felfogásom ellenőrzésére felvettem a páciensnél a Jung-féle 100 ingerszóra a reakciókat és elemeztem az ötleteket. A tanulságos ezen analiziseknél az volt, hogy nagyon sovány eredménnyel jártak. A paranoiás oly alaposan megszabadult a bántó indulatoktól, hogy azok mintha egyáltalán nem is tartoznának reá, s ezért mindazt könnyedén *eb* mondja beszédében vagy cselekedetében, amit a hisztériás mélyen elfojt a tudattalanba. Feltűnő és az igazi paranoiára nyilván jellegzetes továbbá az, hogy Jung „komplexumjegyei“ közül a megzavart reprodukció tökéletesen hiányzik. A páciens kitűnően jegyzi meg még a komplexumokhoz közelfekvő „kritikus“ ingerszavak reakcióit is. A projekció oly jól védi a paranoiást az indulatok ellen, hogy nincs szüksége a hisztériás emlékezeti kiesésekre. A komplexum közelségét itt inkább a bőbeszédűség és erősebb egocentrikus

vonatkozások árulják el; a reakciók különben úgyszólván mind a beteg „én“-je körül forognak. Hangzási és rímreakciók, valamint élces ötletek igen gyakoriak. Ennyit a kísérlet alaki részéről. Példaképen közlök itt egy pár reakciót elemzésükkel együtt:

*Rw.*¹: főzni. *Ra.*: Szakács, szakácsné. *A.*: A főzés veszekedőssé teszi az asszonyt. A tűzhelynél fölhevül és lángoló lesz a nő. Anyám is heveskedő volt. Nem fogom megengedni, hogy főzzön. Egy férfi sokkal többet bír el. *Goethe* ugyan azt mondta: hét férfi nem bírja el azt, amit egy asszony. Anyámnak hat gyermeke volt. A férfi alkalmasabb volna szülésre. (E reakciókban viszontlátjuk a nő kímélését és a férfi túlbecsülését, ehhez még egy fantázia járul: valaki férfi létére gyermeket szül.)

Rw.: folyó. *Ra.*: Folyóban szeretnék fürdeni. *A.*: Szenvedélyesen szeretek fürdeni; egész októberig naponta fürödtem a folyóban egy unokafivéremmel. Ő a túleröltetés miatt föbe lőtte magát. Én kerülöm a túleröltetést, ezért érintkezem keveset nőkkel. (Kísérlet a nőktől való szexuális elfordulás higiénikus megokolására. A cousin katonatiszt volt.)

Rio. só. *Ra.*: A só a házasság sójára emlékeztet.

A.: Én házasságellenes vagyok. Ott naponta vannak „súrlódások“.

Rw.: írás. *Ra.*:... egy berlini művészé tetszik nekem, aki nemrég halt meg; az iparművészet megalapítója volt. *Eckmannak* hívták. *A.*: Az ilyen monumentális, feltűnő írás tetszik. Mint az apámé. Az enyém hasonlít apáméhoz, de nem olyan szép. De azért az én betűim is nagyok. (Az apa testi fölényének nagyrabecsülése, mint oly gyakran, abban a törekvésben is megnyilvánul, hogy írását a gyermek utánozza. A betűk nagyságában való gyönyörködés szimbolikusan is veendő.)

Rw.: dugó. *Ra.*: Idézi elő a pukkanást (Knall-

¹ *Rw* — ingerszó (Reizwort), *Ra*: — reakció. *A*: — analysis.

effekt) a pezsgónél. *A.*: A természet az asszony teremtésével lármás meglepetésre (Knalleffekt) törekedett. De csakhamar jön a leromlás. Apám még előrehaladott korában is szép volt.

Rw.: ütni. *Ra.*: Ütést érdemelnek ellenfeleim, enyhén szólva. *A.*: Legszívesebben csuronvíz öntenem le őket egy tűzi fecskendővel. Ez mulatságos volna! A tűzoltóság már gyermekkoromban érdekelt. (A tűzifecskendő igen általános szimbólum.)

Rw.: tiszta. *Ra.*: A tisztának minden tiszta. *A.*: Mindig tisztaságkedvelő gyerek voltam; nagyatyám megdicsért érte. Idősebb fivérem rendetlen volt. (Ha korán vagy túlzott mértékben válik tűrhetetlenné a piszok és rendtlenség a gyermekre, úgy az sokszor homoszexuális rögzítődés előjele, részben talán oka is.)

IV.

A negyedik eset, melyet röviden közölni óhajtok, nem tiszta paranoia, hanem dementia praecox erős paranoiás színezéssel.

Egy még fiatal községi tanítóról van itt szó, akit — mint kissé öreges felesége elmondta — egy év óta szüntelenül öngyilkossági gondolatok kínoznak; magát az egész világ üldözöttjének képzele és órákhosszat bámul maga elé.

A beteget ébren találtam ágyában, feje a takaró alá volt dugva. Alig váltottam vele egy pár szót, mikor hirtelen azt kérdezte, hogy mint orvosnak, meg kell-e őriznem a beteg titkait? Igennel válaszoltam, mire heves félelem jelei közt elbeszélte, hogy feleségével háromszor cunnilingust végzett. Tudja, hogy e szörnyű cselekedetért az emberiség halálra ítélte, kezeit és lábait le fogják vágni, orra el fog rothadni, szemeit kiszúrják. Egy kikopott, de már betapasztott helyre mutat a menyezeten, azon át figyelték meg a tettét. Leg-

nagyobb ellensége, az iskolaigazgató, komplikált tükrök és villanyos-magnetikus szerkezetek segítségével értesült mindenről. Perverz cselekedete folytán egy „*die*“ lett (azaz nő), mert a férfi penisével koital, nem pedig a szájával. Penisét és heréit le fogják vágni, vagy talán az egész „tökfejét“.

Mikor beszélgetés közben véletlenül az orromhoz nyúltam, így szólt: „Igen, az orrom elrothad, azt akarja *mondani*, úgy-e?“ Belépésemkor így szóltam: „ön B. úr?“ Erre visszatérve, magyarázza, hogy „nevemben minden el van mondva; én *die Blüte*¹ + *er* vagyok (= *Blütfener*) azaz egy *die* + *er*, egy férfinő; a Sándor névben *d'or* az aranyat („*das Gold*“) jelenti neki, azaz — az ő magyarázata szerint — azt, hogy őt semleges-neművé tették. Egyszer — mint mondja — ki akart ugrani az ablakon, azonban eszébe jutott a: *Hunyad* szó, (huny = t. i. szemet huny + ad, t. i. vmit). Szerinte ez azt jelenti, hogy róla azt hihetnék, hogy ő behunyja szemét, hogy felesége egy másnak ac/jon — mindent megengedjen. Hogy ilyesmit ne gondoljanak róla, inkább életben maradt. Egyébiránt még életében is gondolhatnák róla, hogy ő „szemet hunyna“, ha felesége másnak „adna“.

Borzasztóan furdalja a lelkiismeret perverz tette miatt. Ilyen perverzitás mindig távol állott tőle és most is utálja azt. Ellensége okozhatta tettét, talán szugesztio útján.

Behatóbb kérdezősködésre megtudtam, hogy odaadásában sokáig szinte feláldozta magát igazgatójáért („szép daliás ember“) s az meg is volt vele elégedve mindig és gyakran mondta: „ön nélkül semmihez se kezdhetnék, ön a jobbkezem“. Vagy öt év óta azonban kínozza az igazgató; iratokkal zavarja, mikor a tanításnál legjobban elmélyedt egy vers magyarázás sába, stb.

¹ A beteg nevét elváltoztattam, de úgy, hogy magyarázatásainak értelme megmaradjon.

Kérdésemre: „tud németül?“, a következőkép válaszolja szét és fordítja le a „németül“ szót:

ném = nimm = vedd

et — és

ül = ülj

azaz: kérdésemmel azt jelzem, hogy vegye a kezébe penisét és ezért *üljön*. Kifejezetten a saját penisére gondol e közben, melyet ellenségei vádja szerint egy „másik lyukba“ szeretne dugni.

Másik lyuk = más, idegen nők. Pedig ő — így erősködik — imádja feleségét.

Apja szegény szolga volt (ez megfelel a valóságnak) és vele szemben néha szigorú. Tanuló korában állandóan otthon ült a páciens és verseket olvasott föl az anyjának. Anyja mindig nagyon jóságos volt hozzá.

Olyan emberről van itt szó, ki homoszexualitását egy ideig szerencsésen szublimálni tudta, azonban az azelőtt imádott igazgatóban csalódva, minden férfit gyűlölni kezdett és azóta gyűlölete megokolására minden jelt, minden mozdulatot, minden szót az üldözni akarás értelmében kénytelen magyarázni. Engem is gyűlölt már; minden szavamat és mozdulatomat ellenségesnek magyarázta és addig tagolta, fordította le és alakította át minden szavamat, míg ellenséges célzássá nem lett.

A beteg anyja elbeszélte, hogy fia mindig jó gyermek volt. Ahelyett, hogy más gyermekekkel játszott volna, inkább anyjának olvasott föl könyvekből, különösen költeményeket, melyeknek tartalmát neki (anyjának) magyarázgatta.¹

Az apa egyszerű munkásember volt, néha egy kissé durván bánt a fiúval; kétségtelen, hogy a páciens nem sokra becsülte az alacsonysorsú apát, kit ő maga szellemileg messze felülmúlt és tekintélyesebb apa után vágyott. Meg is találta ezt később föllebbvalójában, az iskolaigazgatóban, kit évekig fáradhatatlan szorgalom-

¹ Innen vette traumatikus erejét az igazgató későbbi zavaró megjelenése előadása alatt.

mai szolgált ki, ő azonban nem elégítette ki a betegnek (bizonyára túl magas) igényeit. Szerelmével most ismét vissza akart térni az asszonyhoz — az azonban közben neutrummá vált számára. A heteroszexuális túlzás és a cunnilingus arra való volt, hogy a páciens ön-maga előtt leleplezze a nő utáni vágy hiányát. Azonban férfiak utáni vágya nem szűnt meg, csak az éntudatból tolatott ki és projekcióként, negatív előjellel tért oda vissza; a hű és odaadó alárendelés érzését az üldöztetés érzete váltotta fel.

Az itt közölteken kívül még három paranoiás „elemző kórtörténetét” vettem föl. De mert ezekből semmi lényegesen újat nem tanultam, nem is készítettem pontosabb jegyzeteket róluk.

Azonban már az itt közölt kórtörténetek is feljogosítanak arra a feltevésre, hogy a *paranoiánál lényegében az addig átszellemített homoszexualitás jelelevel nedéséről van szó*, mely ellen az én a projekció erőszerezete segítségével védekezik.

E tény megállapítása persze egy még nehezebb probléma, a „neurózis-megválasztás” (Neurosenwahl, Freud) talánya elé állít minket, az elé a kérdés elé: mily feltételek szükségeltetnek ahhoz, hogy az infantilis kétneműségből, az „ambiszexualitásból”² normális heteroszexualitás, homoszexuális kényszer-neurózis, vagy paranoia keletkezzen.

¹ Egy féltékenységi paranoiás és két perlekedő. Az utóbbiak egyike, egy mérmök, azzal a panasszal jelentkezett nálam, hogy „bizonyos férfiak ismeretlen módon kiszívják genitáléjából a férfierőt.”

² A „biszexuális hajlandóság” helyett szerintem célszerű volna a pszichológiában az *ambiszexualitás* kifejezést használni. Ezzel jelezve volna, hogy e diszpozíció alatt nem férfi és női anyag jelenlétét értjük az organizmusban (Fliess), sem pedig hím- és nőnemű libidót a pszichében, hanem a gyermek azon lelki képességét, hogy a maga — eredetileg tárgyaltan — erotikájával a férfi vagy a női, vagy mind a két nem felé fordulhat, magát bármelyik, avagy mind ii két nemhez rögzítheti.

A trágár szavakról.

(Adalék a szexualitás lappangási korszakának lélektanához.)

Minden analízis folyamán előbb vagy utóbb felvetődik az a kérdés, vajjon a nemi és kiürítési szerveket, működéseket és anyagokat népies (obscoen) nevükön említsük-e a beteg előtt s szorítsuk-e őt arra, hogy az eszébe jutott trágár szavakat, szólásmódokat, szitkokat stb. kendőzetlenül, változatlanul mondja ki, vagy megelégedhetünk-e a rájuk való célzásokkal avagy e dolgok tudományos megjelöléseivel.

Korábbi dolgozatainak egyikében arra figyelmeztet bennünket *Freud*, hogy lehet módot és eszközt találni arra, hogy a betegekkel — szeméremérzetük megsértése nélkül — még a leginkább szégyenlett nemi műveleteket is megbeszéljük és egyben az orvosi szak kifejezések használatát tanácsolja.

Nos, a pszichoanalitikus kezelés elején helyes, ha óvakodunk attól, hogy a beteg ellenállását szükségtelenül ingereljük és ezzel az analízis folytatása elé legyőzhetetlen akadályokat gördítsünk. Ezért megelégszünk eleinte a „kis részletekkel való“ célzásokkal, vagy komoly tudományos műkifejezésekkel és csakhamar a nemi, illetve általában az ösztönéletnek legkényesebb tárgyairól és eseményeiről is elfogulatlanul beszélhetünk betegünkkel, anélkül, hogy az eleinte oly kínos szeméremreakciót felkeltenők. Az esetek egy részében azonban ez nem elegendő. Az analízis megakad, az ötletek ritkulnak, a beteg viselkedése gátlásra vall, fokozott ellenállás jelei mutatkoznak és ez az ellenállás

nem szűnik meg addig, míg az orvosnak nem sikerül ennek okát feltalálni abban, hogy a páciensnek *tiltott* szavak és szólásmódok jutottak eszébe, melyeket az analizáló orvos külön „engedelme“ nélkül nem mer ki-mondani.

Így egy 23 éves hisztérika, aki tudatosan a legnagyobb őszinteségre törekedett és a szexualitásáról tudományos kifejezésekben tartott magyarázataimat minden kényeskedés nélkül hallgatta meg, kereken és szilárdan állította, hogy nemi dolgok felől még soha életében semmit sem hallott vagy vett észre; még mindig az (egyébként mindig csak másodlagos) csók-theoriával magyarázta a fajfentartást. Hogy szorgalmát bebizonyítsa, nagy embriológiai művet is vásárolt és naiv érdeklődéssel, minden gátlás nélkül számolt be nekem újonnan szerzett ismereteiről a sperma-fonafak és petesejtek, a férfi és női nemi[^]szervek és egyesülés sük felől. Egyszer úgy mellékesen elbeszélte, hogy már gyermekora óta szokása a székkiürítésnél a szemét behunyni. E különösség okát nem tudta megmondani. Végre segítségére siettem emlékezőtehetségének s megkérdeztem, vajjon nem az árnyékszékben oly gyakori trágár felírások és rajzok látását akarta-e a szembehunyással elkerülni és indokoltnak láttam ezután, hogy rámutassak az ismert trágár felírásokra. Az addig fölényesen nyugodt nőnél erre erős szeméremreakció lépett fel, mely ezideig lappangó emlékkészletéi ek legmélyebb rétegeit *tette* számomra hozzáférhetővé. Az elnyomás tehát nyilván a nemi gondolatkomplexumok *szó szerinti szövegéhez* kapcsolódott és csak ama „átok alá vetett szavak“ kimondásával volt megszüntethető.

Egy fiatal homoszexuális, aki a nemi részeknek és funkcióknak még a népies megjelöléseit is teketória nélkül használta, két órán keresztül vonakodott kimondani a „flatus“ szónak megfelelő közönséges kifejezést; ez elől az összes lehető körülírások, idegen szavak, tompítások stb. segítségével igyekezett kitérni. S mégis, mikor e szóval szemben való ellenállását legyőzte, sok-

kal mélyebben tudott behatolni az addig nagyon dőcögösen haladó elemzés, erotikájának gyermekkori rétegeibe.

Gyakran játssza el a páciens az orvos előtt egy-egy trágár szó hallatára azt a megrázó hatást, amelyet valamikor régen a szülők egy olyan beszélgetésének véletlen vagy szándékos kihallgatása keltett bennük, amelybe valami durva, többnyire szexuális kifejezés is csúszott be. Az ilyen rázkódtatás, mely a gyermeknek szülői iránt való tiszteletét pillanatnyilag komolyan veszélyeztetheti, s a neurotikusnál — ha tudattalanul is — az egész életre rögzíthető, többnyire a serdülő években esik meg s néha már új kiadása még korábbi analóg benyomásoknak.

Már pedig a szándékolt és a tekintély hatása alatt elfojtott tiszteletlenség szülőkkel és feljebbvalókkal szemben a pszichikus anyag legjelentékenyebb komplexumaihoz tartozik és ha nem félünk attól, hanem ellenkezőleg, ragaszkodunk hozzá, hogy a beteg amaz ötletek szószerinti szövegét változatlanul mondja el s hogy szükség esetén ezt magunk is kimondjuk: nem várt felvilágosításokhoz juthatunk s az addig akadozó lélekelemzésnek örvendetes haladását érhetjük el.

Ezen nem kicsinylendő praktikus jelentősége mellett azonban a betegeknek ez a viselkedése általánosságban érdeklődésre is tarthat számot; egy lélektani probléma felvetéséhez vezet bennünket.

Mi lehet az oka annak, hogy valakinek oly sokkal inkább esik nehezére ugyanazt a dolgot az egyik, mint a másik nevével megjelölni? Már pedig hogy ez így van, azt nemcsak a betegen, hanem saját magunkon is észlelhetjük. Sőt épen az az erős gátlás, melyet eleinte az ilyen szavak kimondásánál éreztem s amellyel néha még most is küzködnöm kell, indított arra, hogy e kérdésre nagyobb figyelmet fordítsak s vele magamnak és betegeimnek beható vizsgálata útján foglalkozzam.

Mindkét úton ahhoz az eredményhez jutottam, hogy a szexualitás trágár (obscen) megjelölései — a gyer-

mek csak ezeket ismeri — úgy az idegbeteg, mint az egészséges ember mélyen elnyomott „tengely-komplexumával“ a legszorosabb összefüggésben van. („Tengely-komplexumnak“ nevezem *Freud* nyomán az Oedipus komplexumot.)

A gyermek a szülők nemi viszonylatairól, a szülési folyamatról s az állati funkciókról való gondolatait, egy szóval a gyermekes nemi elméleteket a reá nézve egyedül hozzáférhető népies kifejezésekbe foglalja; az erkölcsi cenzúra és a vérrokonsági korlát tehát, melyek e teóriákat később elnyomják és elfeledtetik, a teóriáknak éppen ezt a fogalmazását sújtják a legszigorúbban.

Ez elégséges lehetne ahhoz, hogy legalább részben megértsük azt az ellenállást, mely az ilyen szavak kimondásával és meghallgatásával szemben megnyilvánul.

Mivel azonban az a magyarázat nem elégitett ki teljesen, kutattam e szóképzetek sajátos mivoltának más okai után is s egy olyan szemponthoz jutottam, melyet nem tartok ugyan kétségen kívül állónak, de már csak azért is közölni óhajtok, hogy másokat jobb magyarázat keresésére serkentsek.

A trágár szóban sajátos erő lakozik, mely a hallgatót mintegy arra kényszeríti, hogy a vele megnevezett tárgyat, a nemi szervet vagy funkciókat *kézzelfogható valóságban* képzelje el. S hogy ez így van, azt *Freud* tisztán felismerte és kimondta a trágár éle indító okairól és feltételeiről szóló fejtegetéseiben. „A trágár szavak kimondásával, írja *Freud*, a megtámadott egyént az illető testrészt vagy működés elképzelésére kényszeríti (az élcélő).“¹ Ezt csak annyiban szeretném kiegészíteni, hogy külön kiemelem, hogy finom célzások a szexuális folyamatokra, vagy az utóbbiaknak tudományos megjelölései és az idegen kifejezések nem, vagy nem olyan mértékben bírnak olyan hatással, mint

¹ *Freud*. „Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten.“ 80. l. (Deuticke, Wien.)

az anyanyelv eredeti, népies, erotikus lexikonjának szavai.

Feltételezhetjük tehát, hogy e szavaknak, mint olyanoknak, megvan az a képességük, hogy a hallgatót az emlékképek regresszív-hallucinatorius felelevenítés sere kényszerítsék. Számos normális és neurotikus egyén, kiket kikérdeztem, tényleg megerősítette ezt az önmegfigyelésen alapuló felvételemet. E jelenség okait magában a hallgatóban kellene keresnünk s fel kellene vennünk, hogy emlékkészlete bizonyos számú erotikus tartalmú szóhangképet, illetőleg írásképet tartalmaz, melyek a többi szóképektől a regresszióra való fokozott hajlamuk által különböznek. Egy trágár szó hallásakor e szerint ezen emlékképeknek ily képessége fejtené ki hatását.

Ha pedig csatlakozunk *Freud* felfogásához, mely szerint a lelki gépezet az egyén fejlődése folyamán egy motorikus-hallucinatorius reakció-centrumból fejlődik a gondolkodás szervévé (s ez a felfogás az egyedüli, mely a pszichoanalízis eredményeinek s a tudattalanról való nézetünknek megfelel), akkor arra kell következtetnünk, hogy a trágár szavakhoz olyan sajátságok tapadnak, melyekkel a lelki fejlődésnek bizonyos korábbi szakában *minden szó* fel volt ruházva.

Freud óta minden elképzelés alapokának azt a vágyat tekintjük, hogy egy a nélkülözés által előidézett fájdalmat a már egyszer élvezett kielégülés élményének ismétlése útján megszüntessük. Ha ez a szükséglet a valóságban nem elégül ki, akkor — a lélek első, primitív fejlődési szakában — a vágy felmerülésekor a már egyszer átélt kielégülésnek megfelelő érzéklet regresszív úton felfrissítetik és hallucinatoriasan rögzítetik. A képzet tehát itt a valósággal egyenértékű; „képzeti azonosságnak“ nevezi ezt *Freud*. Csak lassankint szokik hozzá a gyermek, keserű élettapasztalatokon okulva, a vágyképzetnek a valóságos kielégülésétől való megkülönböztetéséhez és ahhoz, hogy mozgató szerveit csak akkor vegye használatba, ha meg-

győződött róla, hogy nem képzeletének csalképeit, hanem valóságos dolgokat lát maga előtt.

E fejlődést az elvont, a szavakban való gondolkozás tetőzi be. Ebben, mint azt *Freud* tovább kifejti, finomabb működések válnak lehetővé azáltal, hogy az emlékképeket már csak sajátásaiknak igen halvány töredékei, a szójelek (beszédjelek) képviselik.

Ehhez azt lehetne hozzátenni, hogy az ember azt a képességet, hogy vágyait ilyen, a kvalitás töredékeiből alakult szó jelekben fejezze ki, nem egyszerre szerzi meg. Eltekintve attól, hogy a beszéd megtanulása hosszabb időt igényel, úgy látszik, hogy az elképzelést helyettesítő szójeleknek, a szavaknak, hosszú időn keresztül megmarad a hajlamuk a primitív állapotba való visszafejlődésre, visszaesésre (regresszióra) s úgy kell képzelnünk, hogy e hajlam lassanként vagy időnkénti lökésekkel csökken mindaddig, míg a hallucinatorius elemektől csaknem egészen megtisztult, „elvont“ elképzelésre és gondolkodásra képesek leszünk.

E fejlődés során előfordulhatnak olyan pszichikai fokok, melyeknek az az ismertető jelük, hogy a máikialakult képesség a szó jelekkel való gazdaságosabb gondolkodásra, társul a még mindig fennálló erős hajlammal a képzeteknek regresszív felelevenítésére.

Ilyen stádiumok felvételét támogatja a gyermekek magatartása a szellemi fejlődés idején. Megint *Freud* az, aki az élcben talált öröm pszichogenezisének kutatásánál, a *szavakkal való* gyermeki *játék* jelentőségét felismerte. „A gyermekek“, írja ott, „a szavakkal úgy bánnak, mintha tárgyak volnának.“

Ha feltételezzük, hogy a csak elképzelt dolgoknak a reálisaktól való szigorú megkülönböztetése tökéletlen lehet, hogy tehát a psziché hajlamos lehet a primer, regresszív működési módba való visszaesésre; némi alapot nyerünk a trágár szavak sajátos jellegének megértésére is és indokoltabbá válik az a sejtésünk, hogy egy bizonyos fejlődési fokon ez a kézzelfoghatóság (érzékletesség) s evvel valószínűleg az erős regressziós hajlam még *minden szónak* osztályrésze. Hiszen csak

így érthető az álomképeknek *Freud* szerinti magyarázata is; ál munkban visszaesünk a lélek eredeti működési módjába s megint, mint egykor, regresszív úton elevenítjük meg a tudat érzéklet-rendszerét. Az álomban nem szavakban gondolkozunk többé, hanem halnicinálunk.

Ha már most feltesszük, hogy ezen fejlődés a még sok konkrét részlettel vegyülő szójelektől az elvontak irányában bizonyos szóképzeteknél megzavarodik vagy félbeszakad s hogy ennek következménye e szóképzeteknek alacsonyabb fokon való visszamaradása, akkor kilátásunk van rá, hogy a hallott trágár szavaknak oly erősen regresszív természetére magyarázatot leljünk.

De a trágár szavaknak nemcsak a *hallása*, hanem a *kimondása* is olyan sajátságokkal van felruházva, amikkel más szavak, legalább ilyen mértékben nem bírnak. Joggal emeli ki *Freud*, hogy az, aki egy trágár élcet mond, ezzel támadást intéz, szexuális osekedet követ el a támadás tárgya ellen s nála ugyanolyan reakciósjelenségeket idéz elő, mint amilyeneket a megfelelő cselekedet vont volna maga után. Belsőleg a trágár szavak kimondásánál úgy érzi az ember, hogy ez csaknem egyenértékű egy szexuális agresszióval: „az ellenkező nemű egyén *lemeztenítésével*.“¹ A trágárság kimondása tehát fokozott mértékben mutatja azt, ami a legtöbb szónál alig hogy jelezve van, t. i. hogy *minden beszéd* véghez nem vitt, abba hagyott cselekvést helyettesít.

A trágár szavak szóképzeteinek *motorikus* elemekkel való ily erős keveredése, ép úgy, mint a hallott trágárságnak szenzorikus-hallucinatorius jellege, fejlődési zavar következménye lehet. Ama szóképzetek olyan fokán maradhattak vissza a beszéd fejlődésének, amelyen a szavak még sokkal erősebben voltak motorikus elemekkel keveredve.

Azt kell itt kérdeznünk, támogatja-e ezt a nézőpontot valamelyes tapasztalat s ha igen: mi lehet az

¹ S. *Fveud*, *Der Witz*. 80. 1.

oka ennek, a kultúremlékek között általánosan eltérjedt s a szavak egy kis csoportjára vonatkozó fejlődési zavarnak?

Éplelkű és neurotikus egyének pszichoanalízise és a gyermekek megfigyelése — ha nem riad vissza annak a kikutatásától, mi a sorsa a nemi és kiürítési szervek és funkciók megjelölésének a pszichikai fejlődés folyamán — nagyjából megerősíti itt kifejtett feltevésemet. Mindenekelőtt bebizonyosodik mindenütt az a csaknem önként értetődő feltevés, hogy a trágár szavak említésétől való különösen erős vonakodás nagyon kellemetlen érzésekkel függ össze — amelyek éppen azon szavakhoz tapadtak a gyermeki fejlődés folyamán, az indulat előjelének megváltozása útján.

Egy nagyjából normálisnak nevezhető fiatalember például, aki erkölcsi dolgokban kissé túlzottan szigorú ugyan és trágár szavakkal szemben türelmetlen, egy álomanalízis folyamán visszaemlékezett arra, mint kapta őt rajta anyja hat és fél éves korában azon, hogy egy papírlapon valóságos szótárát írta össze valamennyi előtte ismeretes trágár szónak. Ez a megszegyenítő leleplezés, éppen az anyja által, nemkülönben a rákövetkező kemény büntetés, vontá maga után, hogy ettől kezdve erotikus dolgok iránt évek hosszú során keresztül nem érdeklődött és hogy az erotikus lexikon tartalmával később is hadilábon állott.

Az a fiatal homoszexuális, aki a „flatusnak“ megfelelő trágár szó kimondásával szemben olyan erős ellenállást fejtett ki, kisgyermek korában rendkívüli szaglászási kedvet és koprophiliát mutatott és túlgénygéd atyja nem gátolta őt abban, hogy eme hajlamait az ő saját testén (az apa testén) kielégítse. A bepiszkolás gondolatának a szülőével való elválaszthatatlan kapcsolata a piszok- és szagkedvelésnek rendkívül erős elfojtását vontá maga után s ezzel együtt azt is, hogy ettől kezdve eme dolgokról való beszélés igen kellemetlen érzésekkel járt nála. Hogy azonban éppen a bélgázok trágár megjelölését tűrte oly sokkal kevésbé, mint körülírásainak valamelyikét, ennek oka hasonló gyermek-

kori élményekben rejlett, mint az előbb említett „szótárírónál.“ A trágárságnak a szülő-komplexummal való benső kapcsolata volt tehát mindkettőjüknél a légerő; sebb elnyomó erő.¹

Annál a hisztérikánál, ki az árnyékszéken behunyta a szemét, ezt a szokást egy gyónás idejére Telhetett visszavezetni, amikor őt a pap a vagina trágár nevének naiv kimondásáért szigorúan rendreutasította.

Ilyen vagy hasonló rendreutasításokat azonban úgyszólván egyetlen gyermek sem kerül el, kivéve talán a társadalom legalsóbb rétegeit. A negyedik-ötödik életévben, koraéretteknél már jelentékenyen hamarabb, abban az időben tehát, amikor a gyermekek korlátozzák „polimorf-perverz“ ösztöneiket, *a kielégülés infantilis módjainak abbahagyása és a tulajdonképeni lappangási idő kezdete közé egy olyan korszak iktatódik be, amelyet trágár szavak kimondására, leírására és meghallgatásáig hajtó ösztön jellemez.*

Ezt a ténytet kétségtelenül megerősítené egy körkérdés, melyet a családanyákhoz és a tanítókhöz, még inkább azonban egy olyan, melyet a cselédekhez, a gyermekek tulajdonképeni bizalmasaihoz intéznénk. S hogy a gyermekek nemcsak Európában, hanem a szemérmes Amerikában sem tesznek másképp, azt Freud professzorral együtt tapasztaltuk a newyorki „Central-Park“-ban tett sétánk alkalmával, egy szép márványlépcsőn lévő krétarajzot és felírásokat szemlélvén.

Ezt az ingert trágárságok kimondására, felrajzolására, felírására, hallására és olvasására úgy foghatjuk fel, mint előkészítést az infantilis lemeztelenítés és szexuális látásvágy erősebb háttérbe szorításának. Csak ezeknek a beszéddé gyöngült nemi fantáziáknak és cselekedeteknek az elnyomása után veszi kezdetét a tulajdonképeni *lappangási idő*, azon időszak, melyben „az

¹ A bélgáz kiürítését kísérő hangok iránt való infantilis érdeklődés nem maradt hatás nélkül a pályája megválasztására: zenész lett belőle. Lesz még alkalmam részletesen bizonyítani, hogy ez nem tréfa, hanem komoly dolog.

infantilis szexualitást ellensúlyozó lelki erők: az undor, szemérem és erkölcs felépülnek“¹, s a gyermekek érdeklődése kulturális teljesítmények felé terelődik (tudásvágy).

Aligha tévedünk, ha felvesszük, hogy a trágár szóképek ilyen elnyomása olyan időben történik, amikor még a beszédet, különösen pedig az oly erősen indulttelt szexuális szókincset, magasfoku regressziós hajlám és élénk elképzelési mimika jellemzi. Nem oly valószínűtlen többé tehát, hogy az elnyomott szóanyag-nak a lappangási idő beállta, azaz a figyelem elfordulása következtében, ezen korábbi fejlődési fokon kell megmaradnia, míg a szókincs többi része a folytonos használat és gyakorlás következtében lassanként javarészt elveszíti motorikus és hallucinatorius jellegét s e gazdaságosság által összetettebb gondolkodási működésekre lesz alkalmassá.

Hogy azonban az elnyomott vagy elfojtott pszichikus anyag az asszociáció-zárlat folytán tényleg idegen testté tesz a lelki életben, mely nem képes szervesen nőni vagy fejlődni és hogy ezen „komplexumok“ tartalma az egyén különbeni fejlődésében és kialakulásában nem vesz részt, azt már a neurózisok pszichoanalíziséből megtanultam.

Néhány meglepő példára itt is szeretnék hivatkozni:

A közösülési szervek kicsinységétől és emiatti alkalmatlanságától való aggódás, vagy hogy pszichoanalitikus nevet adjak a dolognak, „a kis penis komplexuma“, neurotikusoknál különösen gyakran, de nem ritkán a különben egészséges egyéneknél is előfordul. Az összes esetekben, amelyekben ezt a tünetet elemeztem, a következő magyarázatra jutottam: A kora gyermekkorban mindazokat, kik később ebben szenvednek, igen élénken foglalkoztatta egy fantázia, amelynek tárgya a coitus cum matre volt, vagy pedig a coitus egy vele adaequat idősebb személlyel; termé-

¹ Freud. Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. 11. Auflage, 39. l.

szetesen eközben erősen aggasztotta a gyermekeket az a gondolat, hogy e szándékuk kivételéhez penisük elégtelen. A lappangási idő megszakította és elnyomta e gondolat-csoportokat; mikor azonban a szexuális ösztön a serdülés korszakában újjólag áttört és az érdeklődés megint a közösülés szerve felé fordult, ismét felmerült az a régi gond, még akkor is, ha ama szerv tényleges nagysági viszonyai normálisak voltak, vagy éppen a közepes arányokat túl is haladták. A figyelemnek a genitálétól való elfordulása azt idézte elő, hogy az egyén nem vett tudomást annak időközben végbement változásairól.

Hasonlóképen megállapíthattam nőbetegeknél egy „kis vagina komplexumot“ (azt a félelmet, hogy a szerv a nemi érintkezéshez túlkicsiny és megrepedhet) és meg is magyarázhattam ezt azzal a gyermekkorban szerzett és a lappangási időszak alatt elnyomott gondolattal, hogy a felnőtt férfiak közösülési szerve az ő genitáléjuk térviszonyaihoz képest túlságos nagy. Az ilyen nők aztán férjük peniszét, még ha ez a tényeknek objektíve egyáltalában nem is felel meg, túlságos kicsinynek vélik s emiatt a nemi érintkezésben érzéketlenek.

A lappangási idő izoláltan fejlődéstgátló hatása-nafc harmadik példájául „a kis emlő komplexumát-állíthatom oda, mely némely esetben pathologikussá is válhat: ez alatt értem sok férfinak elégedetlenségét a legtöbb női kebel dimenzióival. Egy páciensnél, kinek szerelmi vágyát csak kolosszálisán fejlett női mellek tudták ingerelni, analízis közben megállapítottam, hogy kora gyermekkorában rendkívül érdeklődött a szopós gyermekek táplálása iránt és titokban arra vágyódott, hogy maga is velük szophasson. A lappangási időben e fantáziák eltűntek a tudatból, de mikor a női nem iránt megint érdeklődni kezdett, vágyait a nagy mamma komplexuma irányította. A mamma képzete nem fejlődött nála, hanem rögzítődött benne az a benyomás, melyet annak dimenziói az akkor még oly kicsiny gyermekre gyakoroltak. Ezért csak olyan nőket

kíván magának, kinek keblei megfelelnek az ő saját kicsinysége és a nő nagysága között fennállott akkori viszonylatnak. A női keblek ugyanis a közbeeső időben viszonylag kisebbek lettek, a női kebel rögzítődött képzete azonban megtartotta a régi nagyságát.

Ezek a példák, melyeket könnyen lehetne szaporítani, támogatják azt a felvételt, hogy a lappangási idő tényleg egyes elnyomott komplexumoknak izolált fejlődésbeli gátlását idézi elő s ez némiképp valószínűvé teszi azt, hogy lappangási állapotba jutó szóképzet fejlődésében hasonló folyamat játszódhatik le. Ezen, csupán analogia szerint való következtetés mellett azonban szeretném azt a kísérlet-lélektanilag már gyakran bebizonyított tény is megemlíteni, hogy kis gyermekek kimondottan „vizuálisak“ és „motorikus“ reakció-típussal bírnak. És ehhez csak annyit fűzök hozzá, hogy ezen vizuális és motorikus jellemvonás eltűnése nem lassanként, hanem időnkénti lökésekkel megy végbe és hogy a lappangási idő beállta egyikét, talán a legfontosabbikát jelenti ezen lökéseknek.¹

Hogy mi a sorsa az elfojtott trágár szóképzeteknek a lappangási idő alatt, arról egyelőre csak kevéset mondhatunk. Az után ítélve, amit önanalízisből és nem neurotikus egyének analíziséből megtudtam, úgy látom, hogy e képzetek lappangása, különö-

¹ A lappangási idő befolyásáról való sejtésem igazolására megfigyeléseimnek még két csoportját emelem ki. Több esetben volt alkalmam analitikailag kikutatni, mi az oka a vizuális elképzelésre való képtelenségnek és az ettől feltételezett gyengeségnek bizonyos tantárgyak tanulásánál, melyekhez térbeli képzelőtehetség szükséges (geometria, természetrajz). Kiderült, hogy ezen, a más téren való felfogóképességnek meg nem felelő tehetetlenségnek nem valami veleszületett részleges értelmi gyengeség volt az oka, hanem csak az annak idején nagyon is buján burjánzó, többnyire incesztuózus fantáziák elnyomása óta állott fenn. Bizonyos fantáziaképek elnyomásának biztosítására ösztönszerűleg kerüli az illető a tudatos elképzelést általában, sőt még egészen közömbös tárgyakkal optikai elképzelését is. (*Képzetiszony*).

Egy másik, neurotikusoknál még gyakrabban észlelhető tünet a túlzott nyugalom és kimertség, minden cselekvésnek, minden mozgás-

sen a férfinál, normális körülmények között nem abszolút. Az indulat jelének megváltozása gondoskodik ugyan arról, hogy a figyelem e kellemetlenné vált szóképektől lehetőleg elforduljon, de tökéletes *elfelejtésük*, tudattalanná válásuk egészséges egyénnél alig fordul elő. A mindennapi élet, az alsóbb néposztályokkal és cselédséggel való érintkezés, trágár felírások padokon és árnyékszékeken, gondoskodnak arról, hogy ez a lappangás meglehetősen gyakran „áttöréssé” és a félretolt dolgokra való emlékezés, ha megváltozott előjellel is, feljuttassék. Mégis ez emlékek néhány éven keresztül meglehetősen észrevétlenül maradnak s ha aztán a pubertással együtt ismét megjelennek, akkor már szégyenteljességük és talán plaszticitásuk s természetes frissességük miatt is megvan az az idegenszerű karakterük, melyet aztán az egész életen keresztül megtartanak.

Más e szóképzetek fejlődéstörténete a perverz és a neurotikus embernél.

Aki nemi alkata és élményei folytán perverzzé lesz, az — amiként a szexualitásnak Freud-szerinti elmélete alapján előre sejthető volt — ezt az örömforrást is birtokába fogja venni és beszédében is cinikus lesz, vagy esetleg megalégszik durva trágárságok oivasásával. Sőt van egy külön perverzitás, mely trágár

nak kivételénél, szintúgy az egész magatartásban, továbbá a minden sietéstői és elhamarkodástól való félelem. Ehhez többnyire kifejezett ellenszenv társul olyan egyénnel szemben, akik szeszélyesek, túlzottak, elhamarkodottak, élénkek, meggondolatlanok és könnyelműek. *Mozgásviszonyról* lehetne itt beszélni. Ez a tünet reakciói képződmény a túlerős s ezért elfojtott motorikus támadási hajlam megfékezésére.

Úgy gondolom, hogy úgy a képzet-, mint a mozgás«iszony volta; képen csak túlságbavitele ugyanakkor a fantázia-elynyomásnak és mobilitás-gátlásnak, mely a lappangási idő alatt minden embernél beáll s amely a tudatképes képzeteket is segíti a motorikus és hallucinatorius elemektől megtisztítani. A tudattal összeférhetetlen s ezért elfojtott vagy félretolt képzetek azonban, közöttük első sorban a trágár szóképzetek, mint az elnyomott dolgok általában, később is megtartják a primitív elképzelési módnak megfelelő sajátosságokat.

szavaknak hangos kimondásában áll; több nő analíziséből tudom, hogy az utcán jól öltözött férfiak alkalmatlankodtak nekik úgy, hogy mellettük elmenve, trágár szavakat súgtak oda, anélkül, hogy más előkészületet is tettek volna a szexuális támadáshoz, pl. kíséretüket felajánlották volna. Ezek nyilván *exhibitionisiák és voyeurök* enyhébb kiadásban, akik a tényleges lemeztelenítés helyett megelégszenek a beszéddé szelídült cselekvéssel és természetesen előnyben részesítik azokat a szavakat, amelyek tiltottságuk, továbbá motorikus és plasztikus sajátosságuk folytán a szemérem-reakció előidézésére különösen alkalmasak. „Koprofemia“ lehetne a neve ennek a perverzitásnak.

Az igazi *neurotikus* teljesen vagy csaknem teljesen elfordítja figyelmét a trágár szavaktól. Lehetőleg észre sem veszi azokat és ha már sehogy sem kerülheti ki őket, túlzott szégyenkezéssel és undorral reagál rájuk. Ritka az olyan eset, mint amilyenről fentebb szóltam, amelyben e szavak teljesen elfelejtődnek. Csak nők tudnak ilyen eredményes elfojtást létesíteni.

Nagyon erős kedélyrázkódtatás azonban ezeket a félig eltemetett szavakat úgy a normális embernél, mint a neurotikusknál, napfényre hozhatja. De miként az olimpuszi isteneket és istennőket a kereszténységgel járó nagy elfojtó lökés boszorkányokká és ördögökké alacsonyította le, úgy azok a szavak is, melyek valamikor az infantilis vágy legnagyobb becsú tárgyai voltak, *káromlások, szitkok és átkok* képében elevednek meg újra és pedig, ami jellegzetes, igen gyakran a szülőknél, vagy a velük adaequat szenteknek és az istennek fogalmával asszociálva (blasphemiák). Ezek a heves bosszúságnál kitörő, de gyakran tréfakká is szelídült felkiáltó szók — mint azt *Kleinpaul* joggal hangsúlyozza — nem is tartoznak a „fogalmi nyelv-

³ Evvel szemben „koprolalia“ az önkénytelen, *kényszerű* kiáltása trágár szavaknak, mely pl. nagyfokú tic convulsif-vel szokott előfordulni.

hez“, nem a tudatos közlés célját szolgálják, hanem a kifejező taglejtésekhez közel álló reakciók bizonyos ingerekre. Mindenesetre figyelemreméltó azonban, hogy ahol egy erős indulat motorikus kisülése csak nénezen küzdhető le és belőle szidalom lesz: önkénytelenül épen a trágár szavakat használja fel az ember anyagú, mint amelyek indulateltésük, hallucinatórius és motorikus erejük folytán arra kiválóan alkalmasak.

Különösen tragikusak azok az esetek, amelyekben trágár szavak váratlan hirtelenséggel merülnek fel egy *neurotikusnak* tiszta erkölcsű öntudatában. Természetesen csak kényszerképzetek alakjában, mert hiszen a pszichoneurótikus tudatos lelkületétől olyan távol állanak ezek, hogy ő azokat csak abszurd, értelmetlen, beteges gondolatoknak, „idegen testeknek“, érezheti, de semmiesetre sem ismerheti el szókinsének egyenlő jogú alkotórészei gyanánt. Ha az itt közöltek alapján nem volnánk rá elkészülve, megoldhatatlan rejtély maradna számunkra az a tény, hogy gyakran merülnek fel neurotikus férfiaknál *az apa halála után* kényszerképzetek gyanánt trágár szavak, különösen olyanok, melyek a legmegvetettebb váladékokat és kiürítő szerveket „közönséges“ módon jelölik meg; és pedig épen olyan férfiaknál, kik atyjukat, míg élt, bálványozva szerették. Az analízis kideríti aztán, hogy a halálesetnél a veszteség fölött való rettenetes fájdalom mellett kifejezéshez jut a minden kényszerrel való szabadulás fölött tudattalanul diadalmaskodó öröm is és a most már ártalmatlan „zsarnok“ iránti megvetés olyan szavakban nyer kifejezést, melyek annak idején a gyermeknek a legszigorúbban voltak megtiltva. Hasonló esetet észlelhettem egy leánynál, kinek legidősebb testvére súlyosan megbetegedett.¹

Hathatósan támogatná azt a felvételemet, hogy a

¹ A halál és az exkrementumok képzetei között asszociatív kapcsoló tagok gyanánt a hulla rothadásáról szóló gondolatok szerepeltek.

trágár szavak fejlődésbeli gátlás folytán maradtak „infantilisek“ és ezért rendellenesen motorikus és hallucinatorikus jellegűek, az ethnografia oldaláról való megerősítés. Sajnos, e téren nincsenek tapasztalataim. Amit az alsóbb néposztályoknak, különösen a cigányoknak életéről tudok, amellet szól, hogy a *trágár* szavak primitív embereknél talán inkább megőrzik eredeti kellemes indulati színezetüket és a többi szókincstől nem különböznek oly lényegesen, mint ahogy azt a kultúrembereknél fel kellett tennem.

Akár megerősítik, akár tévesnek mutatják a további megfigyelések azt a felvételemet, hogy a *trágár* szóképzetek sajátosan infantilis jellegűek, vagyis fejlődési gátlás folytán primitív sajátságokkal felruházottak, annyit a mondottak után mindenesetre megálpíthatni vélek, hogy ezen indulattelt képzeteknek eddig kellően nem méltatott jelentőségük van a lelki életben.

Az éle és a komikum lélektana.

Nem új dolog az orvosok érdeklődése az éle és a komikum iránt. A klasszikus idők orvosai, kik pedig mesterei voltak az utánuk következő egész évezrednek, komolyan ajánlották a betegek megnevettetését, mint olyan eljárást, mely a rekeszizom erős rázkódását idézi elő s ezzel az emésztést előmozdítja.

Nagyon csalódnék azonban, aki azt hinné, hogy mai előadásomban¹ a mulattatás eszközeire és módszereire akarom hallgatóimat megtanítani. Ellenkezőleg: még el is fogom rontani azt a hatást, amit az éle és a komikum a naivul hallgatóra gyakorol. Olyanforma szerepre vállalkozom, amilyen a „Borsszem Jankó“ egy alakjában, Tömb Szilárd professzor úrban van sikerülten kifigurázva, aki ahelyett, hogy a költői alkotásokat a maguk eredetiségében engedné hatni ta-Hitványaira, darabokra tépi, a nyelvészeti és esztétikai elemzés unalmába fullasztja azok szépségeit. Már ebből a tervemből is láthatják, hogy nem a mulattató és gyógyító, hanem egy érdekes lelki jelenség mibenlétét kutató orvos fog belőlem beszélni, illetőleg *Freud* bécsi egyetemi tanárból, kinek az éicről szóló művét akarom ezúttal röviden ismertetni.²

¹ A Társadalomtudományok Szabad Iskolájában tartott előadás.

² Prof. Dr. S. *Freud*. „Der Witz und seine Beziehung zum Inbewussten“. Wien. (Deuticke kiadása.)

Mint minden kifigurázásnak, úgy a Tömb Szilárd alakjának is, komoly magva van. Csakhogy amit Tömb professzor akarata ellenére cselekszik: t. i. hogy elemzés által unalmassá teszi a szépet, ami tehát őt teszi nevetségessé: azt *Freud* professzor egész tervszerűen műveli és váratlan lélektani megismerések szerzésére használja fel.

Freud előtt is sokan foglalkoztak az élcei, nemelyek értékes részleteket is szolgáltatottak annak pszichológiájához, de valamennyien csak egy-egy oldalát viágították meg a problémának, mikor azt hitték, hogy az egész kérdést megoldották. *Freud* műve ellenben az idevonatkozó kérdések egész komplexumát és teljes mélységét felöleli, úgy hogy a lélektan és lelki gyógyítás nagymesterét az esztétika terén is úttörőnek mondhatjuk.

Geniális gondolat volt már maga az a módszer, amellyel az éle elemzéséhez hozzáfogott, s amelyet az előbb mondottak alapján Tömb-Szilárd-módszernek is lehetne nevezni.

Úgy gondolta magában *Freud*, hogy ha meg akarjuk tudni, mi az, ami az élcben a jókedvet kiváltja, ami nevetésre ingerel: mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy a *tartalomban* vagy a formában, a *gondolatban* vagy a *kifejezés módban* — avagy mindkettőben foglaltatik-e az az eddig meghatározatlan valami, ami olyan ellenállhatatlan erővel készíti a hallgatót a nevető izmok beidegzésére. Megpróbálta tehát, lehet-e minden élcet „elrontani“, vagyis a tartalom teljes és hű visszaadása mellett olyan formába önteni, hogy aztán többé nem nevetető. Mert ha igen, akkor kétségtelén, hogy nem a tartalom, hanem csak a forma, vagy amint ő nevezi, a technika, adja meg az élcnél élejellegét. És ez úton ahhoz a meglepő eredményhez jutott *Freud*, hogy ilyen eljárással, melyet ő az éle redukciójának nevez, tényleg *minden* viccet meg lehet fosztani nevetető voltától, más szóval, hogy nincs az a jó éle, amit kellő szakértelemmel el ne lehetne rontani.

Vegyünk csak elő egy ilyen szójátékot,¹ *Heine* „Die Bäder von Lucca“ című úti-képében szerepel egy Hirsch-Hyacinth nevű lottókollektor és tyúkszem-műtő, ki gazdag rokonaival akarva dicsekedni, de egyúttal azok pöffeszkedésére is célozni, így szólt a költőhöz: „Úgy segítsen engem az isten, doktor úr, mint hogy az asztalnál magának Rothschild Salamonnak az oldalán ültem, aki igazán rokon módjára, *famillionariusan* bánt velem.“

Ha a dicsekvő rokon ezt így mondta volna el: „Rothschild rokon módjára, familiárisán bánt velem, pedig millionárius“, kétségtelenül el lett volna rontva a vicchata. Ezt a hatást tehát csakis a két szó *sűritése*, *összevonása* idézte elő. Hogy ezt érzékeltessük, írjuk azt a két szót, mintha számmennyiségek volnának, egymás alá és vonjuk össze, úgy, hogy az azonos betűket az „eredménybe“ csak egyszer vesszük fel.

Família rius
+ *Milliona rius*
— Famillionarius

Mi történt itt tulajdonképen? Semmi egyéb, mint hogy a viccnek sikerült felületes hangzási asszociáció segítségével két egymástól tartalmilag távoleső fogak mat: a családét és a gazdagságét egyetlen szóvá sűnteni, vagyis *egy szóval mind a kettőnek* a képzetét felidézni.

A nevetés onnan ered, hogy az a gondolkodási munka, amelyet különben, logikus gondolkodás közben, végeznünk kellett volna, míg a famíliát a millióval asszociatíve összekapcsoljuk, az élces sűrités révén feleslegessé vált, úgy, hogy a gondolkodás megfeszítéséhez különben szükséges beidegzési munkát, mely így hasznaveétlenné vált, a nevetés motorikus innervációjával lereagálhatjuk, vagy ahogy *Freud* mondja: lenevethetjük.

¹ *Freud*, „Der Witz“. 8. oldal.

Hogy az ilyen ú. n. „jó viccet“ a „rossz vicctől“ megkülönböztessük, vegyünk elő egy ilyen példát is. Kapóra jön „Az Újság“ vasárnapi gyermekmellékletének egy tréfás meséje, mely véletlenül a kezembe akadt — onnan idézek tehát. A meseíró valami csodálatos országról beszél ott, amelyben furcsa állatok lakoznak: *macskanári* repül a levegőben, *denevéreb* örködik a kapunál és *pávakandok* teregeti a szárnyait; még jó, hogy nem terem *tigriskása* a mezőn.

Hát ezek is szósűrítések, melyek távoli fogalmakat vonnak egybe, de a felületes asszociáció itt nem tartalmaz semmiféle mélyebb gondolati összefüggést az összeragasztott fogalmak között, úgy, hogy az ilyen összeragasztás tréfának talán nem rossz, de viccnek gyenge.

Rendkívül fontos azonban maga a tény, hogy még az ilyen, minden tartalmi súly nélküli, tisztán akusztikus asszociációk sűrítései is kellemesen felderítő hangulatot ébresztenek bennünk és legalább mosolyt keltenek. Kétségtelen bizonyítéka ez annak, hogy az u. n. szóviccek nevetető hatását tényleg nem magyarázza más, mint az, hogy egy percre elfeledkeztünk magunkról és megtakarítva a komoly, céltudatos eszmetársítás követelte gátlást, ugyanúgy „játszottunk“ a szavakai, ahogy azt valamikor gyermekkorunkban szoktuk volt tenni. A mélyebb értelmi tartalom nélküli tréfa ellen azonban csakhamar mozgósítva látjuk a logikai cenzúrákat, úgy hogy az ilyen tréfák nem szerzik meg az igazi éle hallgatásakor sokszor elemi erővel kitörő jókedvet. Erre csak akkor adja meg a cenzúra az engedélyt, ha a viccgyártónak sikerül a felületes hangzási kapocs mögé értelmes gondolati kapcsolatot is rejteni. Az intellektuális tartalom megvesztegeti a különben oly éber pszichikai őrséget s míg ez a neki odadobott értelmi koncon rágódik, azalatt a bennünk, tudattalannunkban lappangó gyermek már alaposan kihasználta a szituációt és az ember jót nevetett azon, hogy a logikát, *ezt* a kedélyünkre túlságos súllyal nehezédő ellenőrt, sikerült a szó szoros értelmében „kijátszania“.

Önök közül azoknak, akik hallottak már valamit az *álm* pszichoanalitikus elemzéséről, bizonyára fel fog tűnni a messzemenő analógia az álommunka és az élc-csináló munkája között.¹ Az álomnál, úgy, mint az élcnél, az, ami a tudatban lejátszódik, a tudatos álomtartalom és a meghallgatott éle: csak úgy válnak érthetővé és értelmezhetővé, ha kikutatjuk a mögöttük rejlő ú. n. lappangó álomtartalmat, illetőleg az éle rejtett értelmét. Az álomnál ép úgy, mint az élcnél az álom-, illetőleg élcépzésre indító motívum gyökereiben infantilis, és ehhez képest éjjeli fantáziáink középett csakúgy, mint az éle alkotása vagy élvezése közben, nem a szigorú, logikus, hanem a legfelületesebb eszmetársítási módok uralkodnak. Álomelemzéseink tanúsága szerint ez a felületesség alvás közben még sokkal nagyobb, mint az elvégre éber állapotban képzett éle alkotásánál, de azért az álom is gyárt néha olyan szókapcsolatokat és szó-összeragasztásokat, melyek akár mint viccek vagy tréfák is megállnák a helyüket.

Egy álomban például egyebek között szerepet játszott a „*hippopolitaine*“ szó, mely első hallásra értelmetlen szótaghalmaznak tűnhetik fel. Pedig az elemzés kiderítette, hogy ez a szó *Hippolyte Taine*, a *fríppopotamus* és a *métropolitaine* szavak összesűrítése, vagyis megfelel a sűrítéses szójátékok technikájának. Éppen az álommagyarázatról szóló tanításai révén jutott el *Freud* az éle problémájának felvetéséhez és hogy miképpen, annak a pertraktálása nem minden tanulság nélküli dolog.

Mikor *Freud* az ő Traumdeutungjával s az abban módszeresen alkalmazott felületes asszociációkkal előhozakodott, nagy meglepetésére a tudományos világ máskülönbén talán értékes egyéniségei közül is sokan csak mosolyogtak, a korlátoltabbak meg éppen nyíltan nevettek és gúnyolódtak rajta. Szóval épen úgy

¹ L.: Dr. Ferenczi S. „Lélekelemzés“. Dick M. kiadása, Budapest. (II. fejezet: Tudományos álommagyarázás.)

viselkedtek, mint azok a betegek, kik, mikor valamely álmuk értelmét megfejtjük, nevető elutasítással védekeznek az álomfejtésben foglalt kellemetlen igazságok ellen.

A legtöbb ember, ha évtizedes szorgalmas munkával gyűjtött megismeréseit ilyen fogadtatásban részesítenék, az olcsón élcelődőket ugyancsak szigorúan rendreutasítaná, felületességüket és tudatlanságukat kíméletlenül leleplezné; szóval alaposan összeszidná őket. Nem úgy *Freud*. Ő ebben az általános hahótában tudományos vizsgálatra érdemes lelki jelenséget látott, nekiült tehát a nevetés és az éle pszichológiája vizsgálata; nak és nem nyugodott, míg meg nem állapította, hogy az álmok nagy részén és a legtöbb álommagyarázaton azért *kell* a hozzá nem értőnek nevetnie, mert az álom és az éle ugyanegy lelki forrásból: az elfojtott infantilizmusok öntudatlan rétegéből táplálkoznak és ugyanazon pszichotechnikai eszközökkel és mechanizmusokkal dolgoznak.

Vicces sűrítéssel azt mondhatnám tehát, hogy *Freud*, mikor őt kinevették, előbb megírta azt a könyvet, amelyet aztán a gúnyolódóknak a fejéhez vágott.

Nem térhetek itt ki a szójátékok minden forrájára. Aki *Freud* könyvét, olvassa (és ezt mindenkinek ajánlhatom, ki e kérdésekben alaposabban tájékozódni óhajt és egy mintaszerűen felépített tudományos mű formai tökélyében is gyönyörködni tud), meg fog győződni róla, hogy a *szójátékának* nevezett elemcsoport minden fajtája, tehát az „*azonos anyagot kétszeresen alkalmazó*“, a *kétértelműségre épített* és a *leplezett célzásokkal dolgozó* viccek is ugyanazon, alaptörvényeknek engedelmeskednek, mint az itt említett sűrítéssel szójátékok. Valamennyinél a szavakkal való gyermekes játszás a jókedv tulajdonképeni forrása, míg az értelmetlen szókapcsolások és ismétlődések mögött mégis rejlő értelem részint a cenzúra kijátszására, részint arra való, hogy növelje a vicchatást azzal, hogy nagyobbá teszi az egy pillanatra felidézett, de a másik

pillanatban feleslegesnek bizonyuló, vagyis megtakarítható és „lenevethető“ eszmetársítási munkát.

Példaképen még csak egy szójátékot idézek, a „Borsszem Jankó“ egy régibb évfolyamából, melyben úgy „az azonos anyag kétféle alkalmazása“, mint a kétértelműség szerepet játszik.

„Olay Lajos kijelenti, — így szól a vicc, — hogy Erdélyi miniszternek nem köszön, de egyszersmind azt is kinyilatkoztatja, hogy a miniszter magánszemélyét tiszteli. Ebben a tiszteletben nincs köszönet.“

Az éle az utóbbi három szóban rejlik. Ha az abban foglalt gondolatot a szerző másképp fogalmazta volna, pl. így: „Ez az állítólagos tisztelet hogyan egyeztethető össze azzal, hogy nem köszön a miniszternek az utcán?“ vezércikk-részlet vagy entrefilet lett volna a dologból, de semmiesetre sem vicc. Viccé a dolgot az tette, hogy a tisztelet és köszönet szó az elő- és utórészben ismétlődik s az ilyen ismétlődés hasonlóan kellemes a viccben, mint az az ismétlődés, amely a jó rímekben, alliterációkban, refrainekben, ütemekben oly kellemesen érint bennünket; nem más ez, mint a gyermekkorból fennmaradt ismétlődési és ráösmerési passzió. Halmozott viccé pedig a *köszönet* szó kétértelműsége teszi ezt a szójátékot. Ezt a szót megszoktuk csak egyik értelmében használni, melynek a német „Dank“ felel meg; mikor azonban az élcelő *köszöntés* helyett *köszönetet* ír, akkor hirtelen beviágítja a két különben messzeeső szó összetartozását s ezzel asszociációs munkát takarít meg, melyre sietünk nevetéssel reagálni.

A szójáték azonban az élcnél csak egyik — és nem is a leghatásosabb formája. Sokkal jóízűbb nevetest vált ki s több örömet szerez az embernek a viccek egy másik csoportja, melyet — szemben a szóviccekkel — *gondolatvicceknek* nevezünk.

Lássunk erre is példát:

„Adolf és Móric erősen összezördülnek, aztán elválnak. Mikor Móric *hazaér*, látja, hogy lakása ajtajára nagy betűvel az van felírva, „*gazember*“. Erre ő kapja

magát, elmegy az Adolf lakására és leadja nála — a vizitkártyáját.“

Mi az, ami ebben a viccben mulattató? Mért találjuk azt jónak és szellemesnek? Alapjában véve abszurdum, hogy valaki, akit megbántottak, udvariaskodással, névjegye leadásával feleljen a durva sértésre. A természetyszerű és ösztönszerű válasz, amit ilyenkor az ember adni szokott, az lett volna, ha Móric meg az Adolf lakására írta volna fel: „Te vagy a gazember!“ Ez viszont nem lett volna vicc, hanem ízléstelen „retourkutsche“. Viccé az értelmetlen és deplacirozott udvariaskodás azáltal lett, hogy Móric a lakása ajtajára írt sértést *szándékosan félreértette*, vagyis úgy tett, mintha félreértette s úgy fogta volna fel, hogy Adolf a „gazember“ felírással a vizitkártyáját adta le. Ezen az úton sikerül neki a retourkutsche-t udvariassági aktus formájába öltöztetni, tehát *az igazi szándékot annak ellenkezőjével érzékeltetni*, még pedig úgy, hogy ezen absurd eljárását egy, bár nagyon valószínűtlen, de nem teljesen lehetetlen félreértéssel még elfogadhatónak is tünteti fel. A „Te vagy a gazember!“ szidalom a vicctechnika két eszközének alkalmazásával jóízű és mulatságos élccé változik át. És mik ezek a technikai eszközök tulajdonkép? *Abszurdumok, gondolkodási szabálytalanságok, logikai hibák*, a még zabolátlan *gyermeki gondolkodásra jellegzetes ítéleti és következtetési módok*, melyeket sikerül egy percre a komoly felnőttek óvatos és észszerű gondolatvilágába becsempészni. Fokozza ennek a viccnek a hatását, hogy az eredetileg tervezett s a gyermekek veszekedésében oly szokásos „visszavágás“ még az udvarias formában is — bár eltolva — helyet talál. „Ha te írsz az én ajtómrá, én is írok a te ajtódra“, gondolja magában Móric és a szerint cselekszik is. Ezzel aztán az éle, mint olyan, teljesen el volna intézve, miután összes technikai eszközeit lelepleztük és mintegy a kulisszái mögé néztünk. És mégis azt tapasztaljuk, hogy még ebben a formában elmondva is derűtséget tud az eset kelteni, jeléül annak, hogy a vicc nincsen kellőképp „elrontva“

— valami lappang még mögötte. Ez a valami azonban már nem vicc többé, nem valamely értelmetlenségnek értelemmel való összeházasítása, hanem *helyzetkomikum*. Komikusnak találjuk, s azért nevetünk Adolfnak a tehetetlenségén, akit az udvariaskodó vizitkártyaleadás megfoszt attól a lehetőségtől, hogy a veszekedést tovább folytassa, noha éreznie kell az udvariasság mögött rejlő, felette sértő célzatot. Ha pedig mindehhez még hozzá vesszük, hogy ez az egész hosszú magyaránzat egyetlen cselekedetnek, a vizitkártya leadásának, analízise: nem kételkedhetünk benne, hogy ez az éle egyúttal a sűrítési technikának is mesterműve. Ennyi mindenféle mesterkedéssel lehet csak az élet realitás saira berendezkedett, komolyságra hajló emberi elmegátló működését egy percre felfüggeszteni és a játszi, balga, nevető gyermekkort visszavarázsolni.

A gondolat-viccek legjobbjai az ilyen *eltolási* viccek, a kérdés szándékos félreértései, váratlan kisiklások egy kétértelműség mentén az észre sem vett mellékvágányra. Ugyanígy szokta az *álommunka* is a pszichikus intenzitásokat a fődolgról a mellékesre terelni. A többi eszközei a gondolat-viccnek: az *ellentéttel* vagy igen *kis célzással való érzékeltetés*, a *túllicitálás*, a *szofisztikus okoskodás*, szintén mindmegannyian azért hatnak mulattatóan, mert rövid időre tévútra vezetik az ítélőképességünket és ezzel bizonyos gátlási munkát, melyhez már a megszokás révén automatikusan nekifogtunk, megtakaríthatunk.

Paradoxnak hangzik, pedig szószerint igaz *Freud* azon tétele, hogy éle meghallgatásakor tulajdonkép sohasem tudjuk, min is nevetünk és a figyelem elterelése a tulajdonképeni vicchatás eszközeitől, egyik legfontosabb trükkje a gyakorlott viccelőnek. De ha a vicceket elemezzük, ahhoz a sajátságos tapasztalathoz jutunk, hogy vannak élcek, melyek sem a gondolati tartalom, sem a technikai eszközök tekintetében nem kiválóak és mégis igen hatásosak. Az ilyeneket szemügyre véve, kitűnik, hogy ezek kivétel nélkül *célzatos* viccek, főleg *támadó* és *szexuális*, esetleg *skeptikus* és *cinikus cél-*

zatuak. Az agresszív és szexuális célzatot tartalmazó vicceken tehát jobban mulatunk, mint ahogy azok akár gondolati tartalmuk, akár technikai ügyességük révén megérdemelnék.

Ebből *Freud* joggal arra következtetett, hogy azok a mindnyájunkban bent lappangó, erősen indulattelt, de jórészt mélyen a tudattalanba nyomott irányzatok, melyektől tudatos gondolkodásunk talán undorral vagy megbotránkozással fordul el, felhasználják az alkalmat a maguk eredeti alakjában, tehát kellemes érzetek kíséretében való érvényesülésre, mihelyt egy gyermekes szójáték vagy gondolathiba becsempészésével a szellemi gátlás szigorúsága egy percre meglazul. A tendenciózus vicceknél a vicctechnika eszközei csak a *csalétek*, az *izelítő* szerepét játszzák, mely a nagyobb kielégülést, az *etikai gátlás pillanatnyi felfüggesztését* másodlagosan vonja maga után. Oly nagy lehet ez a kedélyi megkönnyebbülés, hogy egy-egy támadó s főleg szexuális célzatú éle, ha aránylag gyenge technikai eszközökkel dolgozik is, percekig derűtségben tud tartani egy egész társaságot.

Minél fejletlenebb kulturális színvonalon áll az a társaság, annál durvább kell, hogy legyen az agresszív vagy szexuális célzás, ha hatást akar elérni. De a legműveltebb társaságban is nagy előszeretettel hallgatnak és kolportálnak a nép durva tréfáitól lényegileg semmiben sem különböző élceket, ha azok bizonyos esztétikai követelményeknek megfelelnek, ha a bennük foglalt célzások finomak s főleg ha az élcnél sikerül a cenzúrárt intellektuális és morális homlokzatával egy pillanatra megtéveszteni.

Az élchatás ezen váratlanul új — és váratlanul egyszerű alapigazságainak megállapítása után is meglepi az embert az a finom érzék és mindent meglátó tekintet, amellyel *Freud* az élcet mint társadalmi jelenséget elemezte. A hivatásos élcelődő, ezt minden ideg orvos megerősítheti, többnyire kiegyenlítetlen jellemű, nervózus ember, aki a saját, nem elég jól cenzúrázott intellektuális és morális tökéletlenségei, a saját infanti-

lizmusa ellen védekeznek, mikor azok tartalmát az éle köntösében önmaga és a világ előtt bevallhatóvá teszi. Nem csoda, ha ő maga aztán nem nevet a saját viccén, hanem megelégszik azzal, hogy a vicc elmondásakor a hallgatókból kitörő jókedv néha reá is átragad. Annál jobban mulat az élcen a hallgató, aki azt úgyszólván ajándékba kapja.

A szexuálisan támadó viccek azon primitív formája, mely az alsóbb néposztályokban otthonos, már nem is elégszik meg két személlyel, ahhoz ott legalább három szükséges: egy nő, ki az aggresszió tárgya és két férfi, kik közül az egyik a támadó, a másik a szemlélő szerepét játssza. Szexuális aggresszióról lévén szó, a harmadik személy, a szemlélő, alapjában zavarólag kellene hogy hasson és az élcelődés tényleg azt célozza, hogy a támadó fél a szemlélőt, aki ilyenformán ingyen jut a mulatsághoz, vagy ahogy Pesten mondani szokás, páholyból nézi az egészet, lefegyverezze, megvesztegesse, sőt segítőtársává tegye. Műveltebb társadalmakban a nő már nem vesz részt személyesen az ilyen mulatozásban, de gondolatban ott sem hiányzik soha.

Mihelyt valamely társaság nemek szerint két részre oszlik: a férfiak közt mindjárt akad valaki, aki a legújabb szexuális élcet lanszírozza, mire azután megindul a kétértelmű viccek végtelen árja. És érdekes jelenség, hogy ugyanazok, akiknek szilárd erkölcsi felfogása messze elutasít magától minden olyan belátást, mely koncedálná, hogy bennük is lappangnak a humanizmussal vagy az etikával dacoló irányzatok, véghetetlen gyönyörűséggel gyártják, hallgatják és terjesztik a kegyetlen vagy szexuális élű élceket s ilyenkor anélkül, hogy sejténék — sokat elárulnak a hozzáértő előtt legbelsőbb, tán jómaguk előtt is ismeretlen egyéniségükből.

Nemcsak ilyen szűk körben: nagyobb „közületekben“ is van jelentősége az élcenek. Minden szónok, minden demagóg szívesen fűszerezi vele előadását és nem csupán esztétikai gyönyörűséget akar ő ezzel szerezni, hanem sejtetni látszik azt az igazságot, hogy a

gyenge érvet is könnyebben elfogadtatjuk a hallgatóssággal, ha előbb jókedvre tudjuk hangolni. Viszont nincs az a tiszteletreméltó egyéniség, nincs az a komoly és elismerést érdemlő politikai vagy tudományos törekvés, melyet egy jól sikerült élcel tönkre ne lehetne tenni. A tömeg mindent feláldoz a mulatságért, ma csakúgy, mint kétezer esztendővel ezelőtt. Panem et circenses!

Leghatásosabbak azok a célzatos viccek, amelyek a mindnyájunkban bennrejlő erkölcsi gátlómunkát függesztik fel egy pillanatra. Sokszor van azonban erősen nevetető hatása azoknak a célzat=vicceknek is, amelyekben külső akadály, például egy jelenlevőre való tekintet miatt mond le valaki az egyenes támadásról és öltözteti éle köntösébe az aggressziót. *Freud* nyomán erre példaképpen idézem azt a „Szerenisszimusz“-viccet, melyben a vidéki garnizon felett szemlét tartó fejedelmet figyelmezteti a hadsegéde egy katonára, ki arról híres, hogy nagyon hasonlít szuverén-j éhez. A fejedelem odalép a katonához és gúnyos célzással azt kérdi tőle: „Nem szolgált a maga anyja Atyám székvárosában?“ „Ő nem — feleli rá a katona — hanem az édesapám.“

Ez az ártatlannak látszó felelet voltaképpen a legkegyetlenebb visszavágás arra a gyanúsításra, amellyel a fejedelem a katona anyjának tisztességét illette, de egyúttal, épen ártalmatlan látszata révén, megmenti a katonát a felségsértés súlyos következményeitől. Mi hallgatók pedig jót mulatunk az eseten, mert hisz mindnyájunknak jól esik, ha valaki valamely tekintélyt alaposan leránt, még pedig oly ügyesen, hogy érte büntetés sem érheti.

A gondolati tartalmon, technikai fogásokon és a tendencián kívül az *aktualitás* is fokozza az éle hatását. Az Olay képviselő és Erdélyi miniszter közötti köszöntési afférről csinált szójáték bizonyára sokkal hatásosabb volt 1889-ben, mikor az a Borsszem Jankóban megjelent, mint ma. Viszont az aktuális érdekű éle több hatást ér el ma, mint a milyenre az néhány esz-

tendő múlva számíthat, mikor az eset már nem lesz oly élénk emlékezetében az embereknek. Az aktualitás jóleső hatását *Freud* szerint épúgy az *ismétléssel járó öröm* magyarázza itt, mint a szójátékok és gondolatviccek némely előbb már említett fajtájánál.

Ha ezek után aránylag sokkal rövidebben foglalkozom a nevetető lelki élmények másik fájának, a *komikumnak* lélektanával, híven követem *Freud* művét, mely a lélektannak ezt a fejezetét kevésbé kimerítően tárgyalja és nagyobb részletességgel csak az éle és a komikum közti különbségekkel foglalkozik.

Míg a tendenciózus vicchez három személy szükséges, a viccelő, a kigúnyolt és a hallgató, a komikum kettővel megelégszik: az egyik, aki komikus, a másik, aki benne a komikumot feltalálja és nevet rajta. A viccet az ember „csinálja“; valamely gondolat nyomán pillanatnyi „gondolati úr“ áll be tudatunkban, ezalatt az az ötlet elsülyed a tudattalanba és onnan már csak alapos megdolgozás után, sűrítve, eltolva, gondolathibákkal ps felületes asszociációkkal tarkítva, mint kész vicc kerül elő. Az élcelődés pszichológiai műhelye tehát a tudattalan lelkiműködések rétege. A komikus hatás létrejöttéhez nem szükséges ez az elmélyedés; képződésének színtere a tudat számára hozzáférhető, ha talán részben a figyelem gyúpontján kívül álló lelki rétegbe lokalizálható, amelyet *Freud tudatelőttes* (vor-bewusst) rétegnek nevez.

Jellemző példája a komikumnak a *naivság*, amit a gyermekek vagy műveletlen emberek beszédében és cselekvéseiben észlelhetünk. A „Kakas Márton“-nak van pl. egy gyermek-alakja, ha jól tudom *Samukának* hívják, aki minduntalan ilyenfajta kérdésekkel ostromolja a mamáját: „Mondd mama, a papa szakács?“ „Miért, te csacsi?“ feleli az anyja. „Mert a szomszéd bácsi azt mondta, hogy a kisasszonnyal összeszűrte a levet.“

Tulajdonképen ilyenek hallatára — feltéve, hogy biztosan tudom, hogy a gyerek nem szándékosan öltöztette leplezett tudását vicc alakjába — a gyermek

ostobaságán, tudatlanságán nevetek, helyesebben: *összehasonlítom* a saját tudásomat a gyermek tudatlanságával, kivel egy pillanatra azonosítom magamat. És ebben a pillanatban válik feleslegessé s ezzel „lenevethetővé“ az az intellektuális feszültség vagy energiamentyiség, melyet csak akkor nélkülözhetek, ha egy percre „gyermek vagyok, gyermek lettem újra“. A Pelle9kei Nótárius is azért nevetséges, mert elképzeljük, milyen gyermekesen tudatlanok volnánk, ha a szinpadón történő dolgokat mi is realitásoknak tartanók és fel akarnánk rohanni, hogy Desdemonát Othello fojtogató karjai közül kiszabadítsuk. Ép ilyen összehasonlításon alapul a túlságos ügyetlenül mozgó, a túlságosan ostoba, a túlságos nagyorrú vagy kisfejű, az automatikusan mozgó vagy gondolkodó, a szórakozott ember komikus volta, ilyenkor is mindig a komikus alak helyzetébe való „beézés“. Állapotát hasonlítom össze a magam tényleges állapotával s az így feleslegesnek bizonyult elméleti munkamentyiség-különbséget nevetem le kellemes érzet kíséretében.

A *helyzetkomikumnál* is hasonló különbséget fedezek fel hirtelenül, csak hogy nem magam és egy más ember, hanem egy harmadik személy kétféle beállítása között. Komikus például, ha valakit, mialatt igen elvont szellemi témáról társalog, hirtelen halaszthatatlan testi szükség érzete zavar meg.

A komikum egy harmadik neme a *várakozásában csalódó* embert teszi nevetségessé nemcsak mások, hanem önmaga előtt is. Ő maga is nevet azon, hogy milyen ostoba vagy meggondolatlan, mondjuk gyermekes volt, mikor kellő alap nélkül oly bizonyosra vette, hogy várakozása teljesülni fog. A *lelepleztetésben* rejlő komikumban már agresszív tendenciák is erősen bejátszanak.

Valahol az éle és a szándékos komikum határterületén mozog az *irónia*, a nevetéskeltésnek egyik legolcsóbb fajtája. Nem kell hozzá egyéb, mint, hogy az ember mindig az ellenkezőjét mondja annak, amit gondol, de mimikájával, taglejtésével, hanghordozásával

nagyon is érthetően kifejezze igazi gondolatát. Az ironikus ember nem azt mondja: rosszul nézel ki, hanem „jól nézel ki!“ Nem azt mondja: „nem hiszem, hogy letennéd a vizsgát“, hanem azt, hogy „majd szépen teszed le a vizsgát, ha nem tanulsz“ stb.

Annál magasabb színvonalon áll a nevetés keltésének egy másik eszköze: a *humor*. Hogy ennek a mibenlétét megértesse, *Freud* abból a tényből indult ki, hogy nem mindig tudunk a viccen, a komikus dolgon nevetni. Ha gondjaink vannak, ha szomorúak vagyunk, ha a kifigurázás tárgya túlságosan a szívünkhöz van növe: vagy sehogy, vagy csak „keserűen“ tudunk nevetni a legjobb élcen, a legkomikusabb helyzeten is. Nem így a humoros ember. Ő felülemelkedik a saját keserűségein, bosszankodásán, elérékenyülésén s ezzel *megtakarítván egy csomó érzelmi „munkát“*, van mivei mosolyognia vagy nevetnie ott is, ahol más ember átengedi magát a depresszív indulatoknak. Tetőfoka a humornak az ú. n. akasztófahumor; aki erre képes, azt még a biztos halál közelsége sem veszi le úgy a lábáról, hogy ne tudna a helyzetén nevetni vagy mosolyogni. De amikor „felülemelkedünk“ a dolgok felett, voltaképpen „gyerekségnek“ degradálunk, lekicsinyelünk mindent, ami utunkban áll, — és ez a nagyozolás alapján megint ugyanaz, mint mikor a kicsinységet kínosan érző gyermek ez érzettől nagy sági fantáziákkal igyekszik szabadulni.

Infantilizmusra vezet tehát vissza *Freud* az éicet is, a komikumot is, a humort is.

Az élcelődő szavakkal játszik, illetlenséget és ostobaságot igyekszik elfogadhatóvá tenni; a komikus színész egyenesen úgy viselkedik, mint az ügyetlen és tanulatlan gyermek; a humorista pedig a gyerekek nagysági fantáziáit veszi mintaképül.

Más szóval az éle okozta jókedv gátlási munkának, a komikumé elmemunkának, a humoré pedig érzelmi munkának *megtakarítása* útján jön létre és mind a háromnak egy a célja: az, hogy egy pillanatra visszavará-

zsolják számunkra a naiv gyermekkort, az „elveszett paradicsomot“.

Mindezt pedig csak *Ízelítőként* akartam közölni s Önöket arra csábítani, hogy *Freud* művét eredetiben olvassák el. A tulajdonképeni „kielégülést“ csak abban találhatja meg mindenki, aki az éle és komikum lélektanával komolyabban akar foglalkozni.

Anatole France mint analitikus.

Ibsen és *Anatole France* ihlet útján jutottak el lelki életünk azon alapjaihoz, melyeket az analízis csak később derített fel. *A. France* elbeszélései hőseivel mondatja el lélektani megismeréseit. Elszórtan megtalálhatóak azok a Coignard abbé kenetteljes, mindent megértő és mindent megbocsájító beszédeiben, Monsieur Bergeret mélyértelmű gondolataiban és *France* műveiben egyebütt. Érdemes volna e gondolatokat összegyűjteni.

Közvetlenül azonban csak egy helyütt foglal állást a nagy francia író az elmegyógyászat kérdéseiben és pedig a *Temps* 1887-iki évfolyamában, *Les fous dans la littérature* címen megjelent tárcájában, mely azután *France* kritikai dolgozatainak gyűjteményében a *La Vie Littéraire-ben* jelent meg. Itt adom a dolgozat egy pár jellemző részét s úgy hiszem, az analízis irodalmi járatos olvasónak nem lesz nehéz *France* nézeteit a pszichoanalízis nyelvére lefordítani és megállapítani, mennyire megegyezik az ő és a mi felfogásunk a funkcionális pszichózisok természete felől.

„Egy francia — írja *A. France* — aki Londonba utazott, meglátogatta egy napon a nagy Charles Dickens. Mikor bevezették hozzá, bocsánatot kért, hogy egy oly értékes élet néhány percét elrabolja.

„Az ön nagy híre — tette még hozzá — és az általános vonzalom, melyet keltett, bizonyára számtalan

ilyen zavartatásnak teszi ki Önt. Naponta kell hercegeket, államférfiakat, tudósokat, írókat, művészeket, sőt még bolondokat is fogadnia.

„Igen, bolondokat, bolondokat!“ kiáltotta Dickens, miközben erős felindulásba jött, ami élete vége felé gyakran megesett vele.

„A bolondok, csak azok szereznek örömet nekem“, szólt, s gallérjánál ragadva az ámuló látogatót, kiteszolta az ajtón.

„A bolondok, csak azok szereznek nekem örömet“, finom bájjal írta le a jó Mr. Dick ártatlanságát. Mindenki ismeri Mr. Dick-et. hiszen mindenki olvasta *Copperfield Dávidot*. Legalább is minden francia, mert Angliában manapság divatos lett, elhanyagolni a legjobb angol elbeszélőt. Egy fiatal műkritikus bevallotta nekem nemrég, hogy *Dombey és Fia* csak fordításban olvasható. Azt is mondta, hogy Lord Byron meglehetősen érdektelen költő, akár csak a mi Ponsardunk. Ezt én nem hiszem. Én azt hiszem, hogy Byron egyike a század legnagyobb költőinek és több érzést tudott kelteni, mint akármelyik más író. És azt is hiszem, hogy Dickens regényei szépek, mint maga a szeretet és az irgalom, mely belőlük kiárad. Hiszem, hogy *Copperfield Dávid* egy új Evangélium. S hiszem végül, hogy Mr. Dick, kiről itt tulajdonképpen szólni akartam, egy okos bolond volt, mert az egyetlen okosság, mely benne megmaradt, a szív okossága volt és az sohasem csal.

„Mit tesz az, hogy ő papírsárkányokat ereget, melyeket isten tudja miféle álmódosásaival firkált tele I. Károly haláláról? Mr. Dick jóakarátú, senkinek sem akar fájdalmat okozni s ez oly bölcsesség, amiben sok okos ember kevesebbre vitte, mint ő. Szerencséje Mr. Dicknek, hogy Angliában született. Ott nagyobb a személyes szabadság, mint Franciaországban; a különösséget ott bizonyos jóakarattal nézik és nagyobb tiszteletben tartják, mint nálunk. És végre is, mi egyéb az örület, mint szellemi különösség. Örületről beszélek s nem demenciáról. Demencia a szellemi képességek

elvesztése, az örület azonban csak eltérő és sajátzerű használása azoknak.“

France eme csodálatosan tiszta definíciója fölülmúlja helyesség dolgában a hivatásos elmegyógyászoknak csaknem minden hasonló kísérletét, kik a kétség telenül funkcionális, pszichogen neurózist és pszichozist is anatómiailag akarták magyarázni és lehetőleg demenciának bélyegezni.

„Gyermekkoromban — folytatja *A. France* ösmertem egy öreg embert, aki, mikor hírért vette, hogy egyetlen húsz éves fiát eltemette a Rigi lavinája, megörült. Örülete abban állt, hogy matrácvaszonzóból készült ruhát hordott. Ettől eltekintve, tökéletesen épelméjű volt. A környék utcabitangjai indiánus-üvöltéssel futottak utána. De mert benne a gyermeki szelídség egy óriás erejével egyesült, tisztos távolságban tudta őket tartani magától, anélkül, hogy egy ujjal is nyúlt volna hozzájuk, elegendő félelmet tudott gerjeszteni bennük. Mintaképp szolgálhatott volna ezzel a jó rendőrnek.

„Ha jó ismerős házába lépett, első dolga volt, hogy ledobta a nevetségesen nagy kockákkal tarkított, durva vászonzubbonyt. Támlásszékre téve azt, úgy rendezte el, hogy az egész lehetőleg azt a hatást keltse, mintha emberi lény volna benne. Sétabotját a kabátba dugta, az volt a gerince; a botja gombjára feltette széles, köröskörül lehajtott karimájú posztókalapját, amitől az alak meglehetősen fantasztikus külsőt nyert. Mikor ez megvolt, egy pillanatig még szemügyre vette művét, mint ahogy egy beteg jó barátra szokás tekinteni és egykettőre átváltozott a világ legjózanabb emberévé, mintha valósággal a saját örülete szunnyadna előtte abban a farsangi alakban.

„Mily gyakran és mily szívesen elnéztem és hallgattam őt. Minden dologról belátással és eszesen beszélt. Tudós volt, teli ismeretekkel a világ és az emberek felől. Különösen pedig utazásokból egész könyvtárat hordott a fejében és páratlan volt, amikor a Medúza hajótörését mondta el, vagy egy-egy matrózkalandot mesélt Óceániából.

„Megbocsáthatatlan volna tőlem, ha elfelejteném megemlíteni, hogy tökéletes humanista volt. Csupa szíveségből görög és latin leckéket adott nekem, melyek; nek tanulmányaimban nagy hasznát vettem. Minden alkálommal tanúságot tett szolgálatkészségéről. Láttam egyszer, hogy a bonyolult számításokat, melyek elvégzésével egy csillagász bízta meg, abbahagyta, hogy egy öreg szolgálónak a fahasogatásnál segítsen. Emlékezőtehetsége megbízható volt, élete minden eseményére emlékezett, kivéve azt az egyet, mely őt megzavarta. Fia halála, mintha kitörlődött volna emlékezetéből. Sosem hallottak tőle csak egy szót is, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy bármire is emlékszik, ami a borzasztó szerencsétlenségre vonatkozik. Hangulata egyenletes, csaknem vidám volt. Szeretett szelid, mosolygó, kedves képeket varázsolni maga elé. Kereste fiatal emberek társaságát s a velük való érintkezésben feltűnt szellemének kifejezetten tanító iránya. Fialat ismerősei gondolatvilágába azonban nem igen hatolt be; gondolatmenetéhez oly makacsul ragaszkodott, hogy kudarcot vallott minden kísérlet, mely őt a maga kerékvágásából ki akarta zökkenteni.“

Ha France leírása alapján kellene a kóreset diagnózisát megállapítanunk, a stereotípiákból, az intelligencia megmaradásából, a külvilágtól való elzárkózásból, mely szimptomákat a költő egy elszenvedett lelki rázkódásra vezet vissza, *dementia praecox-ra* kellene következtetnünk. France magyarázási kísérletében pedig e betegség keletkezési módjáról alkotott saját nézeteinket látjuk viszont. A beteg további sorsát a következőkben mondja el a költő:

„Miután húsz éven át télen-nyáron matrácvaszonbói készült kabátban járt, egy napon kicsinyre szabott mellényben jelent meg, mely egyáltalában nem volt komikus. Nemcsak felöltője, hangulata is, nagyon megváltozott, azonban, sajnos, nagyon is hátrányára. Szomorú volt szegény, hallgatag, csöndes. Csak itt-ott ejtett ki egy szót, azok is levertséget és megdöbbenést árultak el. Egykor oly piros arcán kék foltok ütöttek ki.

Ajka feketés és lecsüngő lett. Minden táplálékot visszautasított. Egy napon fia haláláról kezdett beszélni. A rákövetkező nap reggelén felakasztva találták a szobájában.“

France ezen leírásában az elmekört *lelki rázkódásra* vezeti vissza, melyet egy csupán a traumát és körülményeit illető s az intelligenciát egyébként nem érintő *részleges emlékezethiány* követett; ez teljesen megfelel *Freud* elméletének, ki a pszichózisok és pszichoneurózisok tüneteit szintén ilyen elfojtott s a tudattalanból zavarokat okozó emlékképekre és lehasadt képzetkomplexumokra vezeti vissza. A beteg spontán gyógyulása (éppúgy mint az analízisnél) akkor következett be, mikor az elfojtott emlékek újra tudatosakká lettek. Ámde az a visszaemlékezés túlságos erőszakos volt és túlságosan szerencsétlenné tette azt az embert, ezért vált meg ezután önkéntesen az élettől.

A matrácruhás ember halála — valószínűleg nem pusztán költői fantázia terméke — oly demencia-esetekre emlékeztet, melyeknél súlyos testi megbetegedések folytán, vagy akár minden látható ok nélkül is, hirtelén változások állnak be a kórképben. *Dr. Riklintől* tudom, hogy a zürichi elmeógyógyintézetben gyakran volt alkalma demenciás asszonyok szülésénél segédkeznie és úgy találta, hogy a szüléssel járó rázkódás még az addig legféltelenebb betegeket is ideiglenesen engedékennyé, nyugodttá és értelmessé tette.

„Nem tagadhatom, — folytatja *A. France* — hogy határozottan rokonszenvezem az olyan örültekkel, kik másoknak nem igen okoznak fájdalmat. Másoknak fájdalmát *egyáltalán* nem okozni: ez senkinek sem adott, az épeszűnek ép oly kevéssé, mint az örültnak.

„Az elmebajosok nem érdemelnek gyűlöletet. Nem hasonlatosak-e ők hozzánk? Ki állíthatja magáról, hogy semmilyen tekintetben sem bolondos?

„Ép most kerestem Littré és De Robin *Dictionnaire*t jében az örület fogalmának meghatározását, de nem találtam meg. Mert amit benne találtam, az magyarázatnak teljesen értelmetlen. El voltam erre készülve,

mert az elmebetegség, ha semmiféle anatómiai elváltózással nem jár, meghatározhatatlan. Bolondnak akkor nevezünk valakit, ha másképp gondolkodik, mint mi. *Voilà tout!* Filozóf szemmel nézve a dolgot, a bolond gondolatai ép oly jogosultak, mint a mieink. Ők a maguk benyomásai alapján képzelik el a külvilágot. Mi épelméjűek sem teszünk egyebet. Bennük másképp tükröződik a világ, mint bennünk. Mi azt mondjuk: a mi képünk a helyes, az övék hamis. A valóságban egyik sem okvetlenül egészen helyes vagy egészen hamis. Az ő képük nekik ép oly igaz, mint a miénk nekünk“.

Erre aztán egy mesét mond el France a sik és a domború tükör veszekedéséről, kik mindketten a maguk tükrözte képet mondják helyesnek. Majd ezzel az intellemmel végzi:

„Tükör uraim, tanulják meg, hogy nem kell egymást kölcsönösen bolondnak csúfolni, amiért nem adják ugyanazt a képet a világ dolgairól“. Ezt a szép mesét az elmeorvosoknak ajánlja *France*, kik becsukatják azokat, kiknek szenvedélyei és érzelmei nagyon különböznek az öveiktől. „Elmezavarodottnak mondják ki a pazarló férfit, meg a szerelmes asszonyt. Mintha a pazarlásban és szerelmességben nem volna legalább is annyi értelem, mint a zsugoriságban és az önzésben.“

Ebben a mondásában *Franceinak*, ha erősen túlzott formában is, de azt a felfogásunkat találjuk meg, mely szerint funkcionális lelkibetegségek tünetei csak mennyiségileg különböznek az épelméjű ember lelki jelenségeitől.

„Az elmeorvosok — folytatja *A. France* — azon a nézeten vannak, hogy aki olyasmit is hall, amit más nem hall, az elmezavarodott. Pedig Sokrates is védőszellemétől kapott tanácsokat és Jeanne d'Arc is hallott hangokat. De nem vagyunk-e mindnyájan szellemlátók és hallucinálók? Tudunk-e egyáltalán valamit a külvilág lényegéről? Tapasztalunké egész életünkben egyebet, mint érző idegeink fénylő vagy hangzó rezgéseit?“

Erre az ismeretelméleti területre mi, pszichoanalitikusok, egyelőre nem követjük a bölcselkedő író. Ne-

künk még hosszú időre elég munkát ad a tapasztalati lélektan tényérnek összegyűjtése és megrostálása.

Hogy milyen jól tudja *France* magát még egy paranoiás téveszméibe is beleélni, azt *Les fous darts la littérature* című dolgozatának egy másik részéből láthatjuk. Guy de Maupassant, „az elbeszélők fejedelme“ ismert novellájáról *Le Horla*-ról van ott szó. Ebben a novellában egy láthatatlan démon, egy vampír, kínozza valakit, elrabolja álmát, ellopja a tejet az éjjeli szekrényerőiből. „Valóban semmi sem rémesebb — teszi hozzá *France* — mint láthatatlan ellenség karmai közt kínlódnia. Ha azonban egész őszinte akarok lenni, be kell vallanom, hogy Maupassant örültje kevésbé finom érzékű, mint a tébolyodottak általában lenni szoktak. Én az ő helyében annyi tejet itatnék a vámpírral, amennyi belé fér s magamban így gondolkoznék: jól van! csak hadd nyelje le azt; az alkalikus folyadékot, asszimilálni fogja átlátszatlan elemeit s így ő végül is láthatóvá lesz. Ha úgy tetszik, nem szorítkozom csupán tejre, megkísérlem majd kármentesen itatni a vámpírral, hogy teától talpig vörösre festődjék“.

Ez a tréfás indítvány persze nem egészen felel meg a *Le Horla* irányzatának, melyben az oly tragikus véget ért költő nem egy paranoiás gondolatait, hanem életrajzírói véleménye szerint saját, rémképekkel kezdődő paralízisének tüneteit írja le.

Nem állhatom meg, hogy itt egy szemelvényt ne közöljek *France*-nak még egy másik művéből is, mely pszichoanalitikus magyarázatát kísérli meg egy nem ritkán előforduló futólagos lelki rendellenességnek.

Le manuscrit d'un médecin de village című novellájában, mely az *Elui de Nacre* című gyűjteményben (Paris, Calm. Lévy Editeurs. p. 161.) jelent meg, rendkívül mélyen és szellemesen elmélkedik a könyörületességről egy vidéki doktor. *France* mint öreg gyakorló orvost állítja őt elének, aki az ő nehézkes és keményszívű parasztjai között lassan maga is elveszített minden résztvevő érzékenységet betegei iránt. Nőtlen is maradt és minden érdeklődését, ami az orvoskodáson

kívül fennmaradt, gyönyörű szőlőskertjére fordította. Egy reggel, mikor épen kedvenc szőlőjében foglalatoskodott, elhívták a kis Eloihoz, a szomszédos gazda fiához, aki szokatlan nagy tehetségével magára vonta figyelmét s akinek szellemi fejlődését sokszor hamu-
lattal figyelte meg.

Megvizsgálta a kis beteget és agyhártyagyulladás állapotát meg nála, egyidejűleg azonban különös lelki változást figyelt meg magán, melyet a következőképen ír le és analizál:

„Valami egészen szokatlan dolog játszódott le ekkor bennem. Jóllehet hidegvéremet tökéletesen megőriztem, mégis a beteget mintha fátyolon át és olyan távolságban láttam volna, hogy egész parányinak tűnt föl. A térbeli tájékozódásnak ezt a zavarát csakhamar egy egészen hasonló időérzési zavar is követte. Látogatásom a betegnél alig vett igénybe öt percet, mégis úgy tűnt fel, mintha már régen, nagyon régen állnék ott abban az alacsony szobában az áthuzatlan ágy előtt, és mintha hónapok, évek múltak volna el, mióta én ott mozdulatlanul állok.

„Kényszeríttem magam, hogy mint rendesen,, azonnal analizáljam ezeket a különös benyomásokat és csakhamar rá is jöttem a nyitjára. A dolog nagyon, egyszerű. Szerettem a kis Eloit. Őt ily váratlanul nagybetegen látni *je rien revenais pasi* Ez a találó népies mondás legjobban fejezi ki, ami bennem végbement.. Kínos percek szörnyű hosszúaknak tűnnek fel. Ezért tette rám az Eloinál töltött öt-hat perc a végtelen hosszúság benyomását. A víziót pedig mely a gyermeket oly messzi távolban mutatta, az a tudat hozzátá létre, hogy el kell őt veszítenem. Ez a gondolat, mely akaratom ellenére alakult ki bennem, az első pillanattól fogva a teljes bizonyosság erejével hatott rám.“

A módszeres lélekelemzés is csak ilyen vagy ehhez hasonló magyarázatot találhatott volna erre a jelenségre. Úgy látszik, *France* tudja, hogy megmagyarázhatatlan lelki jelenségek magyarázhatókká válnak, ha

gondolkodás útján az addig tudattalan motívumokat megkeressük. Mi azt mondanók, hogy az az orvos, aki azzal áltatta magát, hogy minden szánalom kihalt a lelkéből, a kis beteg ágya előtt is megkísérelte kitolni tudatából azt a gyöngeségét, hogy ő elzékenyült, de nem akadályozhatta meg, hogy az elfojtott érzelem a tér és idő érzékének zavarában meg ne nyilatkozzék.

Az említett példák kétségtelessé teszik, hogy *Anatole France* analitikus munkát végzett, függetlenül minden szaktudástól és mégis hasonló irányban, mint mi a *Freud-féle* analízis finomultabb módszereivel. Műveiben megtaláljuk mindenütt a tudattalan, az infantilis és a szexuális lelki elemek méltánylását, úgy, hogy őt az analitikus lélektan egyik legjelentékenyebb előfutárjának tekinthetjük.

Találtam azonban A. France *Histoire Contemporainéjében* egy helyet, mely arról győz meg, hogy ez a szeretetreméltó filozófus nemcsak a beézés homályos mechanizmusával dolgozik, hanem, hogy az előítéletől mentes, semmi tekintetben sem korlátozott valóban *szabad asszociáció* is rendelkezésére áll, s hogy azt a maga és *ezáltal* a mások lelke mélyének kutatására fel is használja. Ez a hely a *Mannequin d'Osier* 223. oldalán található. A szerző gondolatait Bergeret professzornak, ennek a finomlelkű gondolkodónak szájába adja, ki előtt az emberiség egyetlen hazugsága, egyetlen öncsalása sem marad rejtve s akihői még sem lesz erkölcsprédikátor vagy világfájdalmas pesszimista, ellenkezőleg: derűlten, irgalmasan, ha mindjárt finom iróniával is ítéli meg embertársai cselekedeteit. — Mr. Bergeret a *Mail* szilfái alatt egy padon egy „grafittóst“ talál, egyikét azoknak a krétarajzoknak, melyekben a gyerekek első szexuális fölfedezéseiket kürtölik világgá. Bergeret mélyértlemű elmélkedésüket fűz ehhez az emberek ösztönszerű közlékenységéről, mely már Phidiast is arra készítette, hogy belekarcolja szerelmese nevét az olympiai Zeus lábának nagyujjába.

— „És mégis — gondolta Bergeret — a jól nevelt

ember legnagyobb erénye és a társadalom alapja a színlelés. Gondolataink rejtegetése ép oly kötelező, mint a ruhaviselés. Az az ember, aki elmondana mindent, amit és ahogyan gondol, egy városban épen oly lehetetlen volna, mint aki teljesen meztelenül jár.

„Ha például elbeszelném Paillot-nál, hol pedig a társalgás meglehetősen szabad, mind azt az ötletet, mely mint seprőn lovagló boszorkánycsapat suhan át agyamon; ha leírnám, hogyan képzelem el ép most Mme de Gromance-t,² azokat az illetlen helyzeteket, melyekben magam elé állítom s amelyek bolondabbak, különösebbek, lehetlenebbek, idegenszerűbbek, borzalmasabbak, perverzebbek és ezerszer gonoszabbak és erkölcstelenebbek, mint az utolsó ítélet ama hirhedt ábrázolása a *St. Exupère* templom északi kapuja fölött, melyben egy képzelettel megáldott festő, ki bizonytalán bekukucskált a pokol kapuján, a bűnt megszemélyesítette; ha elbeszelném furcsa éber álmaimat: valami szörnyű lelki betegség áldozatának hinnének. Pedig egészen bizonyosan tudom, hogy becsületes ember vagyok, ki természettől fogva hajlok a tisztességes gondolkozásra; hogy élettapasztalat és megfontolás mérsékletre tanítottak engem; hogy szerény vagyok és teljesen a szellemi élet békés örömeinek élek, hogy gyűlölöm a kicsapongást és a bűnt, mint minden rendellenességet.“

Vigasztaló ránk, pszichoanalitikusokra, kik magunkban és betegeinkben egyaránt az „erény“ és „perverzitás“ hasonló keverékét ismerjük fel, mint a lelki élet alkotó elemeit, hogy Bergeret-t és vele *Anatole Franceit* is a mieink közé számíthatjuk. Ez a közösség bőven kárpótol bennünket azoknak az ideg- és elmeorvosoknak a lenézéséért, kik sem magukban, sem betegeikben nem találnak ilyen szörnyűségeket, hanem hajlandók azokat a mi romlott képzeletünknek tulajdonítani.

¹ Könyvkereskedő, kinek boltjában a vidéki város értelmisége szokott összegyűlni.

² A társaság egy nagyon szép, de nem nagyon erényes nőtagja.

A pszichoanalitikus mozgalom történetéből.¹

A pszichoanalízis még fiatal tudomány ugyan, de máris van olyan gazdag élményekben, hogy érdemes egy pillanatra szünetet tartani és áttekinteni az eredményeket, mérlegelni az eddig alkalmazott eljárás sikereit és balsikereit, hogy e megfontolásokból tanulságokat vonjunk le. Az ilyen megbíráló áttekintés munkánkat célra nem vezető eszközök elhagyásával gazdaságosabbá, alkalmasnak látszó új eszközök igénybevételével termékenyebbé teheti. Nem kevésbé szükséges az ilyen számadás tudományos munkásságnál, mint akárcsak ipari vagy kereskedelmi üzemekben; a kongresszusok ahelyett, hogy a hiúság vásárai, tudományos újdonságok hatásosan rendezett bemutató előadásai lennének, inkább az eredmények tárgyi-íagos leszűrésére volnának hivatva.

Az analitikus eljárás kritikájáról beszéltem előbb, de ép oly joggal szólhattam volna *a küzdelemben* követett módszerek kritikájáról is, mert mint az újítónak s az úttörőknek többnyire, nekünk is nemcsak dolgoznunk, hanem küzdenünk is kellett a magunk ügyéért. Magasabb, elfogulatlanabb szempontból tekintve a pszichoanalízis elméleti tudomány, mely a lelki történés determináltsága felőli tudásunk hézagait igyekszik kitölteni. Azonban ez a tisztán tudományos kérdés oly érzékenyen érinti a gyakorlati élet fontos

¹ Ezzel a visszapillantással vezette be a szerző a II. nürnbergi pszichoanalitikus kongresszus elé terjesztett azt az indítványát, hogy a lélekelemzés tudományos művelői nemzetközi egyesületté tömörüljenek.

alapjait, a család, az iskola és az egyház bizonyos érinthetetlennek látszó dogmáit, amellet oly kellemetlenül zavarja épen az idegorvosok cirkulusait, kik pedig munkásságunk elfogulatlan bírálói kellene, hogy legyenek, hogy nem csodálkozhatunk, ha ők tények és bizonyítékok helyett doronggal támadnak ránk.

Így kergettek bennünket, nagyon is kívánságunk ellenére harcba, melyben, mint ismeretes, hallgatnak a műzsák, de annál hangosabbak az emberi szenvedélyek és olyan eszközök is elfogadható-számba mennek, melyek egyáltalán nem a tudomány fegyvertárából valók, Úgy jártunk tehát, mint az örök béke hirdetői, kiknek eszményükért — háborút kell viselniök.

A pszichoanalízis első, mondhatnám hősi korszaka az a tíz év volt, mikor *Freud* egészen egyedül állta a harcot, amelyet minden oldalról és minden elképzelhető eszközzel intéztek ellene. A legtöbben, igaz, az agyonhallgatás sokszor kipróbált módszerével éltek, mások viszont gúnnyal, göggel vagy buzgó rágalmazással. Az egykori jóbarátok, sőt maga a régi dolgozótárs is, cserbenhagyták őt, s a legnagyobb dicséret, melylyel neki adóztak, a sajnálkozás volt a fölött, hogy *ilyen* talentum ilyen eltévelyedés áldozata lehetett.

Tettetett közöny volna részünkről, ha a mérlegelésnek ennél a pontjánál visszafojtanék afölötti csodálkozásunk kifejezését, hogy *Freud*, nem törődve a tekintélyén esett csorbával, a gyűlölködő támadásoktól el nem tántorítva s dacára az érzékeny csalódásnak, melyet neki barátai okoztak, tovább haladt a helyesnek megismert utón. Egy Leonidász keserű humorával mondhatta magában: legalább nyugodtan dolgozhatnak a félreismertség árnyékában és így történt, hogy ezek az évek elmúlhatatlan gondolatok megérésére és halhatatlan művek megírására szolgáltak neki. Valóban kár lett volna, ha drága idejét polémiára fecsérelte volna.

A polémia lehető kerülésében célszerű, ha mi is követjük *Freud*-ot.

Ellenfeleink közt ugyanis nem csekély azoknak a száma (tisztelet a kivételeknek), kik személyes tapasztalás és a bennünket foglalkoztató problémákban való jártasság nélkül, élcekből és szidalmakból előadást vagy cikket tákolnak össze a pszichoanalízis ellen.

Az ilyen minden komolyság nélküli támadásokra kár volna ügyet vetnünk; hiszen sokszor nincs is más céljuk, mint az, hogy egyes befolyásos ellenfelünk tettségét megnyerjék.

De maguk azok a hatalmasok is, kik oóimpuszi magasságból és nevetségesen ható önhittséggel mennydörgik le rosszaló ítéletüket (pedig magáról a dologról legfeljebb, ha halvány sejtelmük van), kényelmetlenül érzik magukat, mikor látják, hogy elit élő szólamaik hatástalanul hangzanak el, hogy mi a „megsemmisítés“ után is vígan tovább élünk és kicsinylésükkel nem törődve, tovább dolgozunk. Idővel a tudományos világ majd csak megunja az ő egyhangú zsörtölődésüket, mely végül is arra a sorsra jut, mint minden monoton zörej: elkerüli a gondolkodó emberek figyelmét. A felesleges polémia kerülése elég gyakran nem ismételhető jelszó legyen a pszichoanalízis védelmi harcában.

A pszichoanalízis második korszakát *Jung* fellépése jellemzi, kinek nagy érdeme, hogy Freud gondolatait a kísérleti lélektan módszereinek alkalmazásával azok számára is hozzáférhetővé tette, kik, jóllehet őszintén az igazságra törekszenek, mégis az ú. n. exaktság bálványozó tisztelete miatt eleve visszautasították Freudnak a pszichológia minden eddigi kutatásait. Az e csoporthoz tartozók felfogását annál jobban ismerem, mert sajnos, lelkileg magam is közéjük tartoztam és csak jó későn jutottam el annak a belátásához, hogy a kísérleti pszichológiának az az exaktsága öncsalás, mintegy pótképződmény (*Ersatzbildung*) e tudomány belső tartalmatlansága helyett. A kísérleti lélektan exakt, de mit se tanulhatunk belőle; a pszichoanalízis inexakt, de nem is sejtett összefüggéseket mutat ki és a lélek eddig hozzáférhetetlen rétegeit tárja fel.

Mint *Amerigo* után a *Kolumbus* felfedezte földrésze, úgy vonultak Jung tudományos műve után új munkások a Freudtól feltárt tudományos területre és hasonlóan az új földrész első bevándorlóihoz, nekünk is guerilla-harcot kellett mostanig folytatnunk. Szellemi vezetés, taktikai együttműködés nélkül küzdöttünk és dolgoztunk, kiki a maga-hódította földdarabon. Belátása szerint foglalt el mindenki egy-egy részt az óriási területből és választotta meg a támadás, a védelem és a munka neki tetsző módját. Mérhetetlen volt a guerillaharc előnye, míg arról volt szó, hogy a túlerős ellenséggel szemben időt nyerjünk s az újszülött gondolatokat megvédjük attól, hogy csirájukban fojtsák el őket. A szabad, másokra való tekintet által nem korlátozott mozgás lehetővé tette az alkalmazkodást a helyi viszonyokhoz, a felvilágosultság és megértés fokához, az ellentállás erősségéhez. Az a körülmény pedig, hogy hiányzott minden tekintély és gyámkodó fegyelem, elősegítette az önérzet kifejlődését, ami nélkülözhetetlen az eféle előörsi munkánál. Sőt akadt oly rétege is a társadalomnak, melynek rokonszenvét ép ez a szabályozatlan, szinte forradalmi harc keltette fel irántunk; így a művészi temperámentumokét, kik nemcsak a bennünket foglalkoztató problémák sejtő megértése folytán, hanem minden iskolás dolog iránti ellenszenvből is csatlakoztak hozzánk és jelentékenyen hozzájárultak a Freud-féle eszmekör terjesztéséhez.

A guerillaharcból azonban ezen előnyök mellett — épen korlátozatlansága folytán — lényeges hátrányok is származtak. A vezetés teljes hiánya volt az oka annak, hogy egyes „harcosok“ egyéni törekvései, tudományos és személyes különállása, a közérdek, mondhatnám a „központi eszmék“ rovására túlbujánzott. A doktriner liberalizmus nem fogja ezt a guerillaharcnak rovására írni, sőt ellenkezőleg, hangsúlyozni fogja, hogy a tudománynak „szabad“-nak kell lennie. S ez igaz is! De az analízis és kivált az analitikus ön-bírálat mindnyájunkat meggyőzhetett már arról, hogy

az olyan ember, ki egyedül, idegen segítség nélkül felismeri a maga célszerűtlen ösztöneit és hajlamait s azokat a közös érdekű eszmék kedvéért féken is tudja tartani, kivétel számba megy. Épen ezért rendkívül jó hatású lehet egy bizonyos mértékű kölcsönös számontartás még tudományos téren is és e korlátok figyelembe vétele semmiesetre sem veszélyezteti a tudomány szabadságát, vagyis annak lehető gazdaságos és nyugodt fejlődését. Figyelemreméltó még az is, hogy ha a társadalom egy nagyon értékes és tehetséges része ép a szervezetlenség miatt rokonszenvezik is velünk: a rendhez és fegyelemhez szokott többség szabályozatlanságunkban ép az ellenállásra talál új tápot. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy azok a bátortalan emberek, kik talán már velünk éreznek, de restellnek valamelyikünkhöz személyesen csatlakozni, szívesen lennének egy szervezet tagjai és talán nem jelentéktelen gyarapodást jelentenének bajtársakban és munkaerőben.

A hátrány főképen mégis az előbbi: a nagy többség szemében szervezetlen, fegyelmezetlen rajongók vagyunk s így nem imponálhatunk neki. A *Freud* név, melyet zászlónkra irtunk, mégis csak egy név és nem is sejteti, hányan foglalkoznak már az e névhez fűződő gondolatokkal és mennyi munkateljesítményt halmozott már fel a pszichoanalízis. Így aztán a tömeghatásnak még attól a mértékétől is elesünk, melyre számunknál fogva igényt tarthatnánk, nem is említve az egyes személyiségek és gondolataik fajsúlyát. Nem csoda, ha a laikusok, a lélektanilag iskolázatlan orvosok, sőt némely országban még a pszichológusok előtt is úgyszólván ismeretlen ez az új tudományág és hogy a legtöbb orvosnak, ki bennünket idegbeteghez tanácskozásra meghív, a lélekelemzés elemeiről kell előadást tartanunk. *Hillél*, az ókori zsidó rabbi, odáig ment türelmében, hogy megfelelt még annak a gúnyolódó pogánynak is, ki őt arra szólította fel, hogy vallása alaptörvényeivel azalatt, hogy ő féllábon állni tud, megismertesse. Nem tudom már, hogy megtérítetté

válaszával azt a pogányt, hanem hogy a pszichoanalízis ilyen módon való terjesztése nem nagyon eredményes, azt saját tapasztalásomból állíthatom. Ismeretlenségünk és elnemismertségünk nem csekély hátrányokkal jár tehát, úgy hogy szinte hazátlanok vagyunk s a gazdagon felszerelt klinikai és kísérleti laboratóriumok vezetői mellett szegény flótásoknak látszunk, kik lehetetlen, hogy olyasvalamit tudjanak, ami a gazdag rokon előtt ismeretlen.

Föltehető most már a kérdés: felérnek-e a guerillaharc előnyei mindezekkel a hátrányokkal? Jogosan várhatjukse, hogy ezek a hátrányok maguktól is, céltudatos rendszabályok nélkül, azaz a munkásság és küzdelem szervezése nélkül is, el fognak tűnni? Ha nem, elegen és elég erősek vagyunk-e a szervezkedésre és végül: mely rendszabályok volnának lehetségesek és ajánlatosak ezidőszerint ahhoz, hogy egyesülésüket célszerűen, erősen és tartósan megalapozzuk?

Az első kérdésre habozás nélkül válaszolok és merem állítani, hogy tevékenységünk a szervezkedés által sokkal többet nyerne, mint amennyit veszíthetne.

Ismerem az egyesületi élet kinövéseit s tudom, hogy politikai, társas és tudományos egyesületekben mily gyakran uralkodnak infantilis nagyzás, hiúság, tartalmatlan formatisztelet, vak engedelmesség és szerény érdekek, a közjónak szentelt becsületes munka helyett.

Az egyesületek úgy lényegükben, mint felépítésükben megtartják a család sajátságait. Ott van az elnök, az apa, kinek kijelentései megcáfolhatatlanok, tekintélye sérthetetlen; a többi előljárók: idősebb testvérek, kik a fiatalabbakkal gögösen és szigorúan bannak s az apának hízelegnek ugyan, de a legelső kínálkozó alkalommal letaszítanák őt méltóságából, hogy maguk foglalják el helyét. A tagok nagy tömege, amennyiben nem követi gondolkodás nélkül a vezetőt, majd erre, majd arra a bujtogatóra hallgat, gyűlölettel és irigységgel nézi az idősebbek sikerét, szeretné őket az apa kegyéből kitűrni. Az egyesületi élet az a tér,

amelyen a szublimált homoszexualitás gyűlölet és imádat alakjában, kiéli magát. Úgy látszik, mintha az ember semmikép sem vetkőzhetné le családi vonásait és hogy tényleg az a *Ζῶον πολιτικόν*, a társas állat, amellyé a bölcs görög bélyegezte őt. Bármennyire távozzék is időben és életmódban attól a családtól, melyben életét és neveltetését nyerte, végül mégis csak helyreállítja a régi rendet, megtalálja valamely főlebbvalójában, egy imádott hősben vagy pártvezérben az új apát, a muns katársakban testvéreit, a benne megbízó asszonyban az anyát, gyermekeiben játékszereit. S hogy ez nem valami sántító hasonlat, hanem tényleg igaz, bizonyítja egyebek közt az a szabályszerűség, mellyel még nálunk is, vad, szervezetlen analitikusoknál, egy álomalakká sűrítődik apáink alakja szellemi vezetőnkével. Számталanszor megtörtént, hogy álmaimban a nagyrabec-sült, de épen szellemi fölénye miatt belsőleg nyilván nehezen elviselhető szellemi apát, ki mindig az édes apa egyes sajátágaival is fel volt ruházva, többé vagy kevésbé burkolt alakban elbuktattam, megsemmisítettem és eltemettem. Több kollégától tudom, hogy náluk ez hasonlóan történt.

Mondhatni tehát, hogy erőszakot tennénk az emberi természetén, ha a szabadság elvét erőltetve, a családiás szervezkedést minden áron kerülni akarnók. Hisz még ha forma szerint szervezetlenek vagyunk is, mégis egy családiás közösséget alkotunk most is az apaszeretet, apagyűlölet, testvéri vonzalom és irigység minden indulatával, és véleményem szerint helyesebb, ha ennek a ténynek a formában is kifejezést adunk.

Ez nem csak a becsületesség, hanem a célszerűség követelménye is. Mert ezek az önző indulatok, úgy vettem észre, sokkal jobban fékezhetők kölcsönös felügyelet mellett. Pszichoanalitikailag iskolázott tagok lennének ép a legalkalmasabbak egy olyan egyesület alakítására, mely a családi szervezet minden előnyét a lehető legnagyobb személyes szabadsággal egyesítené. Ez az egyesület olyan család legyen, melyben az apát nem illeti meg dogmatikus tekintély, hanem csak any-

nyí, amennyit képessége és munkássága révén tényleg megérdemel; kijelentéseit nem fogadják el vakon, mint isteni kinyilatkoztatásokat, hanem — mint minden egyebet — részletes megbíralás tárgyává teszik; s ő a bíralást a mai pater familias vagy egyesületi elnök neveltségesen ható érzékenysége és fölfuvalkodottsága nélkül, tárgyilagosan fogadja.

Az egyesületté tömörült idősebb és fiatalabb testvérek gyermekes érzékenység és bosszúvágy nélkül fogják eltűrni, hogy az igazságot szemükbe mondják, bármily keserű, bármily kiábrándító is legyen az. Hogy pedig az igazságot fölösleges fájdalomkózos elkerülésévei, azaz kíméletesen fogják megmondani, az a kultúra mai fokán és a sebészeti érzéketlenítés második századában persze magától értetődik.

Egy ilyen egyesületnek, mely természetesen szintén csak hosszabb idő múlva juthatna el erre az ideális magaslatra, igen nagy a kilátása a helyes és célszerű munkafelosztásra. Ahol az igazat kölcsönösen meg lehet egymásnak mondani, ahol irigység nélkül, vagy az irigység fékentartásával mindenkinek elismerik valódi képességeit, a képzelgők érzékenységére pedig tekintettel nincsenek, ott igazán lehetetlen lesz, hogy az, kinek finom érzéke van ugyan a részletek iránt, de kevésbé képes a dolgok elvonására, fejébe vegye, hogy a tudományt elméletileg reformálja; egy másik fel fog hagyni azzal a törekvésével, hogy a maga, talán nagyon értékes, de egészen személyes tapasztalatait és tudományos törekvéseit, annyi sok más tapasztalatot figyelmen kívül hagyva, az egész tudomány alapjává igyekezzék tenni; a harmadiknak tudomásul kell vennie, hogy a fölösleges indulatosság Írásaiban csak az ellenállást növeli, anélkül, hogy az ügynek szolgálatára lenne; a negyediket rá fogja vezetni a szabad véleményesére arra, hogy jogosulatlan dolog egy újdonságra mindjárt jobban-tudni-akarással válaszolni, és mielőtt új dolgokkal szemben állást foglalna, előbb időt fog hagyni a meggondolásra. Ilyenek körülbelül azok a típusok, melyek manapság az egyesületekben ál-

tálában, de közöttünk is feltalálhatók, melyek azonban egy pszichoanalitikus szervezetben, ha nem is irthatok ki teljesen, mégis hathatósan ellenőrizhetők lennének. Az egyesületi élet eddigi *autoerotikus* szakát így a *iárgyszeretés* haladottabb szaka váltaná fel, melyben már nem a lelki erogen zónák csiklandozása (hiúság, nagyravágyás), hanem a megfigyelés tárgyai maguk nyújtjánának kielégülést.

Meggyőződésem, hogy egy ilyen módon dolgozó pszichoanalitikus egyesület a munkálkodásra kedvező belső feltételeket teremtené s e mellett külsőleg is tiszteletet szerezni volna képes. A *Freud-féle* tanok ellen ugyanis még mindenütt nagy az ellenállás, noha a tagadás fokozatos gyöngülése félreismerhetetlen. Ha arra a terméketlen és kellemetlen munkára fanyalodunk, hogy a pszichoanalízis ellen intézett támadásokon végigtekintsünk, rájövünk, hogy ugyanazok, kik öt-hat év előtt az egészet agyonhallgatták vagy leszólták: a Breuer-Freud-féle „katharsis“-ról ma már mint valami tényleges és nagyon szellemes dologról kezdenek beszélni, elvetve természetesen mindazt, amit a „lereagálás“ kora óta felfedeztek és megírtak. Némelyek annyira mennek bátorságukban, hogy elismerik a tudatalant és annak analitikus megismerési módszerét, de a sexualitás előtt persze megállnak; az illem és a bölcs előrelátás egyaránt akadályozza őket abban, hogy tovább is velünk tartsanak. Sőt ismerek olyan felfogást is, mely a Jung-féle következtetéseket helyesli, de a Freud-névtől, mint valami eleven ördögtől, visszaretten. Hogy eközben a „filius ante patrem“-logikai kép telenségével élt, azt egészen elfelejti. Akadnak bírálók, kik a szexualitás irányadó szerepét a neurózisokban elismerik s mégis hevesen tiltakoznak az ellen, hogy őket Freud iskolájához sorozzák.

De a legveszélyesebb és legszégysenteljesebb módja a *Freud-féle* tanok elfogadásának az, hogy újra felfedezik és új név alatt hozzák forgalomba őket. Mert mi egyéb „a várakozási neurózis“, mint *Freud* hamis lobogó alatt vitorlázó szorongási neurózisa? Ki nem látja

közülünk, hogy egy élelmes kartárs tulaj donkép csak a *Freud-féle* szorongási hisztériának egyes ismertető jeleit hozta „phrenokardia“ néven, mint saját felfedezését, a tudomány piacára? S nem volt-e magától értetődő, hogy miután az „analízis“ szó felmerült, valaki vele szemben a „pszichoszintézis“ fogalmát alkotta meg? Hogy szintézis megelőző analízis nélkül lehetetlen, azt persze elfelejtette az illető.

Így a pszichoanalizist efféle barátok részéről még inkább fenyegeti veszély, mint ellenséges oldalról. Úgy szólván az a veszély fenyeget bennünket, hogy divatba jövünk s hogy azok száma, kik magukat analitikusoknak vallják, anélkül, hogy azok volnának, hamarosan tekintélyesen megnövekszik.

Mi azonban nem viselhetjük a felelősséget azért a sok értelmetlenségért, amit egyesek pszichoanalízis néven feltálnak, szükségünk van tehát a „Jahrbuch“¹ mellett még egy testületre is, melynek tagsága némi kezességet nyújt arra, hogy az illető tényleg a Freud-féle pszichoanalitikus eljárást s nem valami saját használatra összetakolt módszert alkalmaz; az egyesület feladata volna az is, hogy a tudományos kalózkodást szemmel tartsa. Megfelelő gondosság és előrelátás az új tagok felvételénél lehetségessé teszi majd elkülöníteni a búzát a konkolytól és elérni azt, hogy senkinek a neve ne szerepeljen köztünk, ki a pszichoanalízis alapigazságai mellett nyíltan és világosan színt nem vall.

Hogy ez az állásfoglalás manapság még bizonyos személyes bátorsággal és akadémikus becsvágyakról való lemondással jár, az nem tagadható. Vigasztalásul szolgáljon azonban, hogy nem szorulunk rá oly bőséges pénzbeli és másnemű segítségre, mint a klinikák. Nincs szükségünk kórházakra, laboratóriumokra és „fekvő beteganyagra“; a mi anyagunk a neurotikusok

¹ Jahrbuch für Psychoanalyse. Szerkeszti Prof. Freud, Dr. Abraham és Dr. Hitschmann.

nagy tömege, mely minden reményében, az orvosi tudományba *vetett* hitében csalódva fordul hozzánk.

És hogy mi még ezeken is, igen, hogy épen ezeken a szerencsétleneken sokszor segíthetünk, nagyobb megelégedésünkre szolgálhat, mint a nem-analitikus neuro- és pszichoterápia danaida-munkája. S ha összehasonlítjuk a mai pszichológia, neurológia és pszichiátria tudományos pangását, az utolsó évtizedek anatómiai kutatásainak eredménytelenségét a mi friss, étellel teli, szinte túlbőséges, alig győzhető munkánkkal, úgy hamarosan belátjuk, hogy nincs mit irigyelnünk klinikus kollégáinktól, s hogy munkánk belső értéke bőven kárpótol azért a rangért és tekintélyért, melyben talán nincsen részünk. Mi valósággal „embarras de richesse”-ben szenvedünk, míg mások jelentéktelen megfigyelések elsőbbségéért versengenek.

Említettem az előbb, hogy milyen célszerű, ha oki talán támadásokat figyelmen kívül hagyunk. De ezt az alapítandó egyesület jelszavává tenni annyi volna, mint a küzdelem elől túlságos könnyű szerrel kitérni. Szülő séges, hogy időről-időre rámutassunk az ellenérvek szegényességére, ami az ellenséges támadások gyöngye megalapozása és egyformasága mellett nem valami nehéz feladat.

Fárasztó egyhangúsággal térnek vissza minduntalan ugyanazok a logikai, erkölcsi és gyógyászati ellenvetések, úgy, hogy rovatolni lehetne őket. A logikusok képzelődésnek vagy badarságnak tartják minden állításunkat. Mindazt a logikátlanságot és képtelenséget, amit a neurózis produkált s amit az asszociációk felszínre hoznak, nekünk tulajdonítják, és elfelejtik, hogy — ha már osztályozásról van szó — azok, akik még az ilyen „képtelenségek” megfejtésére is vállalkoznak, inkább talán a „dicséretes” jegyet érdemelnék.

Az erkölcsbírák kutatásaink szexuális anyagától riadnak vissza és keresztes hadjáratot hirdetnek ellenünk, amellettt kínos gonddal kerülnek minden célzást, mely arra emlékeztetne, hogy *Freud* az analitikusan felfedett ösztönök fékentartását és átszellemítését hir-

deti. Aki tudja, hogy az öntudatlan szexualitás a nem-analitikus pszichoterápiában mily szerepet játszik, képmutatásnak tarthatná ezeket a vádakát, pedig tudatlansággal menthető kóros indulat-reakciók azok.

Érdekes az is, hogy analíziseink alkalmából mily előszeretettel feszegetik sokan a hisztériások „hazudozását“ és „beszámíthatatlanságát“ és mégis mennyire hajlandók hitelt adni mindennek, amit ugyanezen betegek még félmegértéssel mondogatnak az analízisről.

Azok egy része, kik a pszichoanalízist mint terápiai eljárást kritizálják, azt mondja, az analízis csak szuggesztíve használ. Feltéve, de meg nem engedve, hogy ez így volna, akkor sem volna helyén azt, mint a szuggesztív eljárás egy talán hatásos módját, a limine visszautasítani. A másik ellenvetés az, hogy nem használ. Értsd ez alatt azt, hogy az analízis nem mindig, sőt többnyire nem használ gyorsan s hogy gyakran hosszabb idő volna szükséges a gyermekkor óta ferde irányba fejlődött egyéniség újraneveléséhez, mint amennyire a páciensnek és azok hozzátartozóinak türelme terjed. A harmadik kritikus azt mondja, hogy az analízis árt és ilyenkor azokra a sokszor heves, de a kúra lényegéhez tartozó ellenhatásokra céloz, melyek után épen enyhülési szak szokott következni.

Az utolsó, mondhatnám „legutolsó“ ellenvetés, hogy az analitikus csak pénzt akar keresni, szemmel láthatólag a minden érvből kifogyott emberek rágal=mázó hajlandóságából fakad. Ugyanezzel az érvel próbálkozik meg egyik-másik páciens is, mikor a tanulságok súlya alatt csaknem megtörve, még egy utolsó kísérletet tesz arra, hogy beteg maradjon.

Az orvosi köröknek ezen logikai, ethikai és terápiai kifogásai általában feltűnően hasonlítanak azokhoz a dialektikai reakciókhoz, melyeket a kúra elleni ellentállás betegeikből szokott kiváltani.

Ámde, amint pszichotechnikai tudást és céltudatosságot igényel az egyes neurotikus egyén ellentállásának legyőzése, úgy a tömegellentállás (például az orvosok viselkedése az analízis tanításaival szemben)

szintén megérdemli, hogy tervszerűen és szakértelemmel foglalkozzanak vele, ne pedig, mint eddig, csak esetlegesen.

És tudományunk fejlesztése mellett a pszichoanalitikai egyesülésnek épen az orvosi ellentállás kezelése volna egyik legfontosabb feladata, mely egymagában is indokolttá tenné megalapítását.

Tisztelt uraim! Ha elvileg hozzájárulnak ahhoz az indítványhoz, hogy tudományos törekvéseink célszerűbb érvényesíthetése végett az „Internationale Psychoanalytische Vereinigung-ot megalapítsuk, úgy: nincs más hátra, mint hogy a terv megvalósítására konkrét javaslatokat tegyek.

Indítványozom, hogy válasszunk központi vezetőséget, támogassuk az egyes kultúrcentrumokban helyi csoportok alakulását, rendszeresítsük az évenként összehívandó nemzetközi kongresszust és gondoskodjunk arról, hogy a pszichoanalízis törekvéseit a „Jahrbuch“ mellett mielőbb még egy, gyakrabban megjelenő orgánus is képviselhesse.

Van szerencsém az „Egyesülés“ részletes s a kifejtett érveket lehetőleg megvalósító alapszabálystervezetet előterjeszteni.¹

¹ Az indítványt és a tervezetet a kongresszus elfogadta, mire az „Internationale Psychoanalytische Vereinigung“ megalakult. Első elnökévé G. G. Jung, zürichi docent választotta az Egyesülés. A bécsi csoport elnöke Prof. Freud, a berlini C. Ábrahám, a müncheni C. Seif, a zürichié Maeder. Az egész amerikai egyesülés vezetője Putnam, a bostoni Harvard egyetem tanára; a newyorki csoporté A. Brill, a torontóié Prof. Jones. Egy magyar csoport szervezésére az előadó kapott megbízást. A nürnbergi kongresszus óta létesült a „Zentralblatt für Psychoanalyse“ c. havi folyóirat, (kiadja Bergmann, Wiesbaden), az orvosi lélekelemzés központi szerve, legközelebb pedig megindul egy harmadik folyóirat (H. Heller kiadásában, Bécsben), mely a pszichoanalízis irodalmi, bölcséleti, nyelvészeti, mitológiai, történettudományi, szociológiai alkalmazását fogja szolgálni. (Ami változás e könyv első kiadása óta beállott, az „Előszó“-ban van jelezve. Hozzáfűzhetem, hogy a müncheni kongresszus (1913.) Dr. *Abraham*-ot (Berlin) választotta elnökévé, s hogy azóta megalakult a magyar, a hollandus és a lengyel ps. an. egyesület is.)